מדרש · אגדה · מדרש רבה · מפרשים · עץ יוסף

עץ יוסף על אסתר רבה

רבי חנוך זונדל ב"ר יוסף

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

עץ יוסף על אסתר רבה

רבי חנוך זונדל ב"ר יוסף

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/עץ-יוסף-על-אסתר-רבה/
הקובץ נוצר ב־20 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

פתיחתא 6
פסקה א 6
פסקה ב 7
פסקה ג 8
פסקה ד 10
פסקה ה 12
פסקה ו 14
פסקה ז 15
פסקה ח 15
פסקה ט 16
פסקה י 17
פסקה יא 18
פסקה יב 22
פרשה א 23
פסקה א 23
פסקה ב 25
פסקה ג 26
פסקה ד 26
פסקה ה 27
פסקה ו 28
פסקה ז 29
פסקה ח 30
פסקה ט 30
פסקה י 30
פסקה יא 31
פסקה יב 31
פסקה יג 34
פסקה יד 34
פסקה טו 35
פסקה טז 35
פסקה יז 36
פסקה יח 36
פסקה יט 37
פסקה כ 37
פרשה ב 38
פסקה א 38
פסקה ב 39
פסקה ג 40
פסקה ד 42
פסקה ה 44
פסקה ו 45
פסקה ז 45
פסקה ח 46
פסקה ט 46
פסקה י 47
פסקה יא 47
פסקה יב 47
פסקה יג 48
פסקה יד 49
פרשה ג 50
פסקה א 50
פסקה ב 52
פסקה ג 53
פסקה ד 54
פסקה ה 56
פסקה ו 57
פסקה ז 58
פסקה ח 60
פסקה ט 60
פסקה י 62
פסקה יא 63
פסקה יב 63

פסקה יג 64
פסקה יד 65
פסקה טו 66
פרשה ד 67
פסקה א 67
פסקה ב 68
פסקה ג 71
פסקה ד 71
פסקה ה 72
פסקה ו 72
פסקה ז 74
פסקה ח 74
פסקה ט 75
פסקה י 75
פסקה יא 76
פסקה יב 77
פרשה ה 79
פסקה א 79
פסקה ב 83
פסקה ג 84
פסקה ד 85
פרשה ו 86
פסקה א 86
פסקה ב 87
פסקה ג 88
פסקה ד 90
פסקה ה 90
פסקה ו 91
פסקה ז 91
פסקה ח 91
פסקה ט 92
פסקה י 92
פסקה יא 93
פסקה יב 93
פסקה יג 94
פסקה יד 95
פרשה ז 95
פסקה א 95
פסקה ב 96
פסקה ג 96
פסקה ד 97
פסקה ה 98
פסקה ו 98
פסקה ז 98
פסקה ח 99
פסקה ט 99
פסקה י 100
פסקה יא 101
פסקה יב 102
פסקה יג 102
פסקה יט 112
פסקה כ 113
פסקה כא 113
פסקה כב 114
פסקה כג 114
פסקה כד 115
פסקה כה 116
פרשה ח 117
פסקה א 117
פסקה ב 117
פסקה ג 118
פסקה ד 119
פסקה ה 119
פסקה ו 120

פסקה ז 121
פרשה ט 121
פסקה ב 121
פסקה ג 123
פסקה ד 124
פרשה י 125
פסקה א 125
פסקה ב 126
פסקה ג 126
פסקה ד 127
פסקה ה 129
פסקה ו 130
פסקה ז 130
פסקה ט 131
פסקה י 132
פסקה יא 132
פסקה יב 133
פסקה יג 133
פסקה יד 134
פסקה טו 135

פתיחתא

פסקה א

רב פתח. פירוש כשהיה רוצה לדרוש באגדת [באיגרת] פורים היה מתחיל לדרוש במקרא זה (רש"י מגילה י, ב). שכן היה דרכם כשהיו דורשים בענין אחד היו מתחילין בפסוק אחד ודורשין בכלל הענין ושוב סיימו בענין הכתוב שבו פתחו. ועיין בריש פתיחתא דאיכה:

פתח והיו חייך כו'. משום דקשיא ליה מאי דפתח בויהי שהוא לשון וי. פתח בהני קראי ודריש ואזיל להו בהמן עד ואין קונה, דמסיים בה כיון שראו הכל כן התחילו צווחין וי וי ויהי וי שהיה בימי אחשורוש (יפה ענף):

זה שהוא לוקח וכו'. ושייך זה בקללות, דבשעה שהיו ישראל על אדמתן היה לכל איש מישראל קרקע, אבל משגלו לא היה להם קרקע לזרוע (מהרש"א מנחות קג, ב):

לוקח חטים לשנה. שאפילו הוא עשיר יפחד שמא מחמת עצירת גשמים או שדפון וארבה לא תמצא אח"כ תבואה לקנות, שהמעט שיהיה יחזיק בעל הקרקע לעצמו ולא ירצה למכור לאחרים (יפה מראה):

סידקי. מוכר קמח סאה סאה וקונה כדי שבת אחת וכיוצא. ולפי שזה פחדו גדול טפי שמא ככלות סאה זו לא ימצא לקנות, אמר בו ופחדת לילה ויומם (יפה ענף):

מן הפלטר. היינו מנחתום. ולפי שאינו קונה ממנו אלא לשעה ויפחד שמא אח"כ לא ימצא אמר בו ולא תאמין בחייך שבכל שעה הוא בפחד רעבון, וקרא לצדדין קאמר דזמנין דלא תאמין בחייך וזמנין ופחדת לילה ויומם, כפי חטאתם (יפה ענף):

במתים. כלומר הרי זה חשוב כמת:

בדיוטא של קסרין. הוא בית האסורים שחובשים בו כל מי שיש בידו סרחון גדול או קטן, ומרוב ימים יפקדו, ומי שסרחונו קטן מתירין אותו, ומי שסרחונו גדול מעלין אותו למקום הדין לידון אם חייב הוא מיתה. ולהכי בנתון בדייטי נאמר חייך תלואים לך מנגד שהוא מפחד לזמן רחוק כשיפדו האסורים מה תהיה עליהם, וביוצא לידון נאמר ופחדת לילה ויומם שדינו קרוב מיום עד לילה או מלילה עד יום (יפה ענף):

יוצא ליצלב. ואין לו אפילו חיי שעה שמא תיכף יצלבוהו. וכוונת הכתוב בפורענות החוטא שפעמים יהיה במדרגת מי שחייו תלואים מנגד, ופעמים במדרגת היוצא לידון כו', ופעמים במדרגת היוצא ליצלב, הכל כפי חטאם לה' (יפה ענף):

מעת לעת כו'. פירוש בכל עת ועת מיום הסרת טבעת. וביאורו עיין באורך בענף:

שהכתבים פורחים. פירוש כתבים של המן ששלח ביד הרצים. ופורחים לשון מהירות כעוף הפורח, וכדכתיב (ג, טו) הרצים יצאו דחופים בדבר המלך:
להיות עתידים כו'. רצה לומר כשראו כתוב בפתשגן להיות עתידים וגו':

פסקה ב

בבקרה של בבל כו'. משום דקשה בשלמא בערב תאמר מי יתן בקר היינו שבהיותם בחשך יקוו לאור אבל בבקר תאמר מי יתן ערב שנראה שבהיותם באורה יקוו לחשך לא מסתבר. לזה פירש בקר לשון התחלה, וערב לשון סוף. ופירושו בבקרה של בבל שכשתהיה ראשית ממלכתם והצלחתם, תבקש מי יתן ערבה שתאבד ויבא קצה והערב שמשה, וכן במדי ושאר גליות. ופשיטא דלפי זה סיפא דכתיב ובערב תאמר מי יתן בקר פירושו שבערבה של בבל יאמרו מי יתן בקרה של מדי אולי יהיה טוב מזה (יפה ענף):
דבר אחר בבקר תאמר. משום דערב משמע טפי שיורה על התחלה ולא על סוף כברייתו של עולם שהיום הולך אחר הלילה. ועוד דלפירוש קמא צריך לפרש ובערב תאמר מי יתן בקר שבערב של מלכות זו יבקש מי יתן בקרה של שניה, וקשה אל הדעת שבהיותם בסוף גלות זה יבקשו התחלת השניה, כי למה להם בקשה זו, טוב שיבקשו ישועת ה' לגמרי אחר שהם בסוף הגלות. להכי קאמר בבקרה של בבל תאמר מי יתן ערבה של מדי כו', והשתא אין פירושו בקרה וערבה תחלתה וסופה, אלא בקרה הוא תוקף הצלחה וערבה תחלת המלכות כמו שהערב תחלת היום. והכי פירושו בהיותם בתוקף בבל יכספו שתתחיל גלות מדי כדי שיכלה זה, וכן בגלות מדי יכספו שיתחיל יון אולי ימצאו נחת רוח. ולפי זה בערב תאמר מי יתן בקר, פירוש שבהיותם בהתחלת הגלות יבקשון מתי יהיה בקרו של מלכות זו השניה שיתגברו לגמרי כדי להנצל מהראשון, שבתחלת השני עדיין לא ניצולו לגמרי מהראשון (יפה ענף):
למה מפחד לבבך כו'. בא בזה לתרץ דלמה לא פירש בעל המאמר קרא דבקר תאמר מי יתן ערב וגו' כמ"ש בפרק עגלה ערופה (סוטה מ"ט, א) בקר וערב ממש. ופירושו שתמיד יתאוה למה שעבר, כי הגלות הולך וכבד ובבקר יאוו לערב שעבר שלא היה כל כך קשה ובערב הבא יאוו לבקר החולף שלא היה כל כך קשה. על זה אמר דאם כן פירוש מי יתן למפרע כההיא דעגלה ערופה מאי טעמא אומר מפחד לבבך וגו' שהפחד לא יפול אלא על פחד העתיד, ובשלמא אם מי יתן בקשת העתיד אתי שפיר, שמפני צערו בהוה ומפני פחדו העתיד, מבקש מי יתן בוקר כבר הזמן העתיד, לראות מה יהיה מזה הפחד, אבל אם מבקש הזמן העבר לא יועיל אלא מהצער אשר הוא עתה שבזמן העבר לא היה לו,

אבל צער פחד העתיד אפילו היה עתה כזמן העבר מי הצילו ממנו, כי אז למה לא יפחד ג"כ על העתיד (יפה ענף):

פסקה ג

באניות בעניות. דאם לא כן מאי נפקא מיניה שיהיה באניות או באופן אחר, אלא שרמז לעניות. ופירושו שהעניות הוא ממעשים טובים דאי כפשוטו מאי למימרא הא כיון דהם מובאים בשביה ודאי שהם עניים (יפה ענף):

שכיעור ורע יש לעבד. שברח מרבו ומחזירין אותו בעל כרחו כי יבוש מעצתו, והיינו כיעור. ויצערוהו בעוני וכבלי ברזל יותר מבראשונה והיינו רע דקאמר (יפה ענף):

שנאמר כי אשר ראיתם כו'. כתב בעל החנוך (מצוה תק) ואע"פ שמן הנגלה שבו נראה שיהיה ספור, באה הקבלה עליו שהוא מניעה. ועיין ביפה ענף. ובסוכה פרק החליל במהרש"א בחדושי אגדות ד"ה לא תוסיפון (נא, ב):

והשיבך כו'. הרי שקללם בכך שישובו שם בעל כרחם, מכלל שבלאו הכי אסורים לשוב שם (מתנות כהונה):

בימי יוחנן בן קרח שנאמר והיתה החרב. נראה להגיה שנאמר (ירמיה מ"ג, ז) ויבואו ארץ מצרים מה כתיב שם והיתה החרב וגו' (אות אמת):

בימי טרכינס. ובירושלמי (סוכה פ"ה ה"ב) איתא בימי טרוגינוס:

נשחק. פירוש מת:

ברביין. תוגרמה (בראשית י, ג) תרגום ירושלמי ברברי. ומעם לועז (תהילים קיד, א) תרגום יונתן מעם ברבראי. וביבמות סוף פרק הבא על יבמתו (סג, ב) איתא בגוי נבל אכעיסם אלו בני ברבריא ובני מרטניא [ברבריא היא מדינה באפריקי, ומוריטניא מדינה אחרת סמוכה לה] שהולכים ערומין בשוק שאין לך משוקץ ומתועב ומבוזה לפני המקום יותר ממי שהולך ערום בשוק:

ידאה הנשר. בגימטריא עשרה, לרמז על זה ששיער לבא בעשרה ימים ובא בחמשה ימים (בעל הטורים):

אנא הוא נשרא. פרש"י בפרק החליל (נא, ב) עליו נאמר מקרא זה, וגזרת מלך היא להחריבה:

והרגן. באיכה רבתי (א, סוף סימן מה) מייתי ממה שהרג גם כן הנשים לפי שלא נשמעו לו להטמע עמהם:

שלא הקניתם כו'. דייק מדכתיב ואין קונה וסמיך ליה אלה דברי הברית (מתנות כהונה ויפה ענף):

מנין של קונה. כלומר קונה נוטריקון קונה ה'. וה' הוא מנין של ה' חומשי תורה (מתנות כהונה). ויש גורסין מנין ה' של קונה, ורצה לומר דמדהוה ליה למימר קונים וקאמר קונה דריש הכי (יפה ענף). או רצה לומר קונה במספר קטן תורה (מת"כ). או פירושו מנין התחלת ה' חומשי תורה הם כ"א, ב' של בראשית, ו' של ואלה שמות, ו' של ויקרא, ו' של וידבר, א' של אלה הדברים, עולים כ"א. וקונה במספר קטן ג"כ כ"א, ק' הוא חמשה, ו' ששה, נ' חמשה, ה' חמשה, הרי כ"א (מנות הלוי). וקשה הא קונה חסר ו' כתיב. וס"ל לרב דאין קונה לגריעותא נאמר, כמאן דאמר בסמוך לעבדים ולשפחות אי אתם נקנים, אבל אתם נקנים להשמיד (יפה ענף):

א"ר שמואל בן נחמן על ידי כו'. הוא סבירא ליה דאין קונה למעליותא נאמר שלא ימצא קונה, ועל ידי כן לא יהיו נמכרים ומניחים אותם לנפשם (יפה ענף):

על ידי שחזרתי על כל כו'. כדאיתא בפרק קמא דעבודה זרה (ב, ב) גבי וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן. וכוונת המדרש הוא שאף שאנחנו ביטלנו מהתורה עם כל זה האומות לא בחרו בה כלל ולא קבלוה, א"כ אף שאנחנו ראוים להמכר לעבדים ולהשתעבד להאומות, אבל מאין יזכו הם לקנות אותנו, אחר שאין להם חלק בתורה, וזהו והתמכרתם שם לאויביך לעבדים ולשפחות, אבל הם לא יקנו אתכם, מחמת שאין קונין דבר תורה כיוצא בכם, ועל כל פנים לא טובים המה מכם (קול יעקב):

יש לכם קנין באומות העולם. להיות גופו קנוי ובעי גט שחרור להשתחרר, אבל לאומות אין קנין הגוף בישראל, אלא למעשה ידיו בלבד נקנה לו, כדאיתא בפרק השולח (גיטין לח, א), והיינו ואין קונה (יפה ענף):

ולמה יש להם כו' על ידי שהקניתם כו'. לפי שאם לא קבלו ישראל את התורה היה העולם חוזר לתוהו ובוהו, וא"כ בשביל ישראל נתקיימו גם האומות, על ידי כן יש להם שליטה עליהם:

שלא קנו אלה כו'. ואין ראוי שירהב הנקלה בנכבד (יפה ענף):

פטרונות. אדונים. ופטרון הוא בלשון רומי מגין בעד אדם הן בדברי דין הן בענין אחר. ולפי שיש לכם פטרונות לכן אין לאומות קנין בכם. ולפי זה אין קונה פירושו אין מן הדין שיהיה קונה אתכם:

טמיקא. נכסי המלך. מלשון טמיון שהוא אוצר מלכים (יפה ענף):

שוב אינו. מלת שוב יתר (אות אמת):

דפשט ידיה בטמיקא. משום דבשלמא הריגת המן היה על ששלח ידו ביהודים, נפש תחת נפש, אבל בית המן למה ניתן לאסתר ולא ירשו יורשיו ממונו כהרוגי בית דין. אלא

על כרחין טעמא מפני שפושט ידו במלכות כן משפטו, שנמצא מורד במלכות והרוגי מלכות נכסיהן למלך כדאיתא בפרק ב' דסנהדרין (מח, ב). ומכיון דיהודים קרובי אסתר הוו להו כולהו מן המלכות. ומהשתא תלינן תלייתו נמי בהכי על ששלח ידו ביהודים שהם נכסי המלך (יפה ענף):

מעשה בפרוצפיא כו'. השתא מפרש ואין קונה אישראל קאי, שלא יניחו שישראל יקנו אותם לפדותם, כהך עובדא שהרגו הפודה השבויים כדי לזרז השבאים הבאים שלא יפדוה (יפה ענף):

וכיון שמטה ידה. אבל מתחלה אף על פי שלא היו רוצים שימצא פודה השביות. אולי על ידי ממון היתה מפייסת ומבטלת המעוררים (יפה ענף):

הקיפוה כו'. אנשי פרוצפיא הקיפוה כו', כדי שיראו השבאין שהרגוה ולא יוסיפו לשבות עוד שבוים:

לזרז שבאים הבאים. הם הליסטים השובים את השבויים:

מי לקח לו חבר ולמחר כו'. השתא מפרש ואין קונה שבזמן המכרם בימי המן לא היה קונה שום אחד מישראל לא חבר ולא אשה. והכי קאמר קרא והתמכרתם וגו', פירוש אתם תבקשו להיות נמכרים להם בימי המן לעבדים ולשפחות כדי להמלט מהמיתה. ואין קונה פירוש ומכם לא יהיה קונה לא חבר ולא אשה שמי יקנה לו חבר ומחר הוא להריגה, ומי יקנה לו אשה ולמחר היא להריגה (יפה ענף): ועיין מה שכתבתי במהדורא קמא [בשם משנת דרבי אליעזר]:

ר' יצחק אמר כו'. אע"ג שהוא פירש ואין קונה שישראל לא יניחו שיקנו אותם לפדותם כמעשה דפרוצפיא, מכל מקום השתא בעי לתרוצי נמי לפי שיטת דמוקי לה לקרא בימי המן בענין אחר (יפה ענף):

שכן אסתר אומרת כו'. מייתי ראיה דקרא בימי המן מיירי. מדקאמרה אסתר ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי משמע דמוקי קרא בדורה, אלא דאסתר העלימה פירוש ואין קונה מאחשורוש, רק פירשה לו כפשוטו שאין קונה אפילו לעבדות דאילו להריגה אפילו מכירה לא תהיה להם (יפה ענף):

כיון שראו הכל. שנמכרו להרוג שלזה יש עליהם קנין צוחו וי ולתרוצי מאי דפתח בויהי אתי כדכתבתי בריש סי' א':

פסקה ד

שמואל פתח כו'. הוא אתא נמי למימר טעם למה שכתב ויהי בימי אחשורוש שהוא לשון וי כדלעיל. וסבירא ליה דצרת המן מפני שהשתחוו לצלם נבוכדנצר, וכדי שלא

יקשה א"כ וכי משוא פנים יש בדבר פתח בהאי פתחא דדריש לא נעלתים במדי, והיינו שלא היה עבודה זרה ממש להיות נגעלים בו כאומר בעבודה זרה (ויקרא כו, ל) וגעלה נפשי אתכם, כי לא עשו אלא לפנים כדמתרץ בפרק קמא דמגילה (יב, א), ובחזית (שיר השירים רבה ז, יג) פסוק (שם ז, ח) זאת קומתך (יפה ענף):

לא מאסתים בבבל. מפני שהגלותם מארץ ישראל נראה כי מאס ה' בה, . על זה אמר לא מאסתים בבבל, שהעמדתי להם דניאל חנניה מישאל ועזריה כדאיתא בפרק קמא דמגילה (יא, א). ורצה לומר מהעמדת דניאל וחנניה מישאל ועזריה שנתנם ה' לחן ולחסד, ונתן להם חכמה והשכל על כל חכמי בבל ועשה להם נסים מפורסמים, ראיה כי לא מאס ה' בם ועודו מחזיק בם (יפה ענף):

ולא געלתים במדי. שהרי העמדתי להם מרדכי ואסתר כדאיתא בפרק קמא דמגילה (יא, א). ורצה לומר לא געלתים במדי להיותם שם נגעלים נבזים ושפלים מאד כמו שכתוב ישנו עם אחד מפוזר ומפורד וגו'. שהעמדתי להם מרדכי ואסתר שעל ידם נתכבדו מאד כאומר מנשאים את היהודים (יפה ענף):

לכלותם ביון. שהעמדתי להם שמעון הצדיק ומתתיהו בן יוחנן כהן גדול וחשמונאי ובניו כדאיתא בגמרא הנ"ל. פירוש שאף שבקשו ביון לכלות את ישראל מנפש ועד בשר בביטול התורה והמצות, מכל מקום רצון ה' לא היה לכלותם שעל ידי שמעון הצדיק ומתתיהו בן יוחנן כהן גדול וחשמונאי ובניו הורם דגל המצות (יפה ענף). ואף על גב דהאי קרא בארץ אויביהם כתיב ואם כן איך מוקי ליה ביון שהיה בזמן הבית והיו ישראל על אדמתם. י"ל כיון דהיה אז ממשלת יון עליהם גם בארץ ישראל בארץ אויביהם מקרי:

להפר בריתי אתם במלכות הרשעה. שהעמדתי להם של בית רבי וחכמי הדורות כדאיתא בגמרא הנ"ל. ורצה לומר שאף שנתארך קצו של אדום ואפס עצור ועזוב עד שנראה שהפר ה' בריתו עמנו חס ושלום. מכל מקום על ידי רבי וחכמי הדורות המצליחים בתורה וכבוד בעוני הגלות של אדום ידענו כי ה' עמנו לעולם (יפה ענף):

כי אני ה' אלהיהם לעתיד לבא. שאין אומה ולשון יכולה לשלוט בהם. כי בכל אלו ד' גאולות עדיין היו תחת ממשלת אומות העולם מה שאין כן לעתיד שתהיה גאולה שלימה על ידי הקב"ה בעצמו כמו הוצאת מצרים כמו שכתוב (מיכה ז, טו) כימי צאתך ממצרים אראנו נפלאות, ועל כן אין כל אומה ולשון יכולין לשלוט בהם אז:

בימי אספסייאנוס. משום דבהני עמדו על ישראל לכלותם וכן בימי גוג ומגוג כדאמר לקמן שמזדווגים לפטרונם כדי לכלותם, להכי מוקי קרא בהני משום דלכלותם כתיב ואכולהו קאי (יפה ענף):

בימי אספסייאנוס. היינו בימי החורבן. שנתן הקב"ה לרבי יוחנן בן זכאי חן בעיניו והציל ליבנה וחכמיה ושושילתא דרבן גמליאל כדאיתא בהנזקין (גיטין נו, ב) ובאיכה רבתי (עיין א, לא):

בימי טרקווינוס. כתב בספר מאור עינים חלק ג' פרק י"ב וזה לשונו, בשום אופן אי אפשר להיות הרמז אל טרקווינוס, ונוסח המדרש הוא בלי ספק מוטעה, שהרי השם הזה לא תמצאנו רק לשני מלכים ברומי כו' ע"ש. ובאמת בהמדרש שעם היפה ענף הארוך גרס בימי טרכינוס, והוא טרכינוס המוזכר לעיל סימן ג':

לכלותם בימי המן. ואף על גב שאין זה כסדר הגליות דימי המן קדמי טובא, אפשר דלכלותם משמע ליה טפי על המן שבא להשמיד להרוג ולאבד את כל ישראל:

בימי רומיים. שהעמדתי להם של בית רבי, וכן בכל דור ודור באריכת גלותינו:

פסקה ה

פתח כאשר ינוס איש כו'. משום הא דמסיים שעל ביטול בית המקדש בימי אחשורוש אמרו וי כתיב ויהי בימי אחשורוש, פתח בהאי קרא דדריש ונשכו הנחש על המן ובניו שכתבו שטנה על בית המקדש, ואגב אורחיה דריש כוליה קרא (יפה ענף):

קדמיתא כארי. והיינו בבל שגם כל ד' מלכיות נזכרו בצלם נבוכדנצר, ושם נאמר אנת הוא רישא די דהבא:

לדב כתיב. כי היכי דלא תיקשי האי דקרי הכא למדי דוב אההיא דר' יוחנן זאב ערבות זו מדי, דדוב לחוד וזאב לחוד, הביא מה שאמר ר' יוחנן לדב כתיב דכיון דכתיב דב בלא וי"ו היינו זאב, דזאב ערבות מתרגמינן דיבי. והשתא הוא דעתיה דר' יוחנן ולא קשיין אהדדי (יפה ענף). ובבראשית רבה (צט, ב) גרס ר' חנינא אמר לדב כתיב:

נמר שוקד כו' זו יון. דכתיב וארו אחרי כנמר. ויצדק לומר על עריהם שבימי יון היו ישראל יושבין על אדמתן בארץ ישראל (יפה ענף):

כל היוצא מהנה יטרף זו אדום. למה כי רבו פשעיהם עצמו משובותיהם ובא הבית. כצ"ל. ופירושו על ידי אדומיים יצאו ישראל בגלות:

ובא הבית. סיומא דקרא דכאשר ינוס הוא:

זה יון שכל ימי יון היה הבית קיים. כצ"ל (יפה ענף). וכן הוא במדרש שוחר טוב:

קולה כנחש ילך. קשה הא קרא זה במצרים כתיב. וצ"ע:

תמתי באדום. בשוחר טוב מזמור י"ח (ד"ה אפפוני) ובילקוט (עמוס פרק ה תקמה) מסיים שהיו ישראל מותאמים עמו ומשלימין נפשותיהם על קדושת השם לפי שכמה גזירות נגזר עליהם בימיהם:

בצר לי אקרא ה' בבבל. שהיו בצרות גדולות, מה שאין כן במדי שהיו ישראל מתכבדין על ידי דניאל וחביריו, ומלכי מדי ופרס היו מלכי חסד כדכתיב (יא, א) ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס (יפה ענף):

דאמר רב הונא לגרמיה. פירוש לעצמו. ונראה שאמר פירוש אחר באחותי רעיתי בשם אחד ועל כן אמר כי מאמר זה היה משלו (יפה ענף):

יונתי במלכות יון. בשוחר טוב (שם) איתא אחותי זו בבל, רעיתי זו מדי, יונתי ביון, ולמה קורין אותה יונתי שהיו מקריבין תורין ובני יונה בימיהם, תמתי באדום. וכאן לא הזכיר אלא מאי דצריך לו לענין ישמע מהיכלו קולי (יפה ענף):

הוי ישמע מהיכלו קולי. כלומר שהיכל הקדש היה קיים בימי יון:

זו מלכות אדום. שנאמר בה (דניאל ז, כה) ומלין לצד עלאה ימלל (יפה ענף). עוד יש לפרש כמו שמצינו (תענית דף ח') בימי ר' זירא גזור גזירה וגזור דלא למיתב בתעניתא כו' שלא נתנו להם רשות לזעוק ולשווע להקב"ה שיבטלו מהם הגזירה. ולכן אמר להם ר' זעירא אז שיקבלו עליהם ולכי בטיל גזירה ליתביה. הרי שלא היו רשאים אז לשווע אל ה' בפרהסיא אלא קבלו התעניות והתפלות בלבבם לקיימן בזמן שתתבטל הגזירה מהם, ורק בלבבם צעקו אל ה' ובא שוועתם אל ה':

הארי זה נבוכדנצר. דכתיב (ירמיהו ד, ז) עלה אריה מסובכו:

זה בלשצר. שהיה אוכל ושותה כדוב דכתיב (דניאל ה, א) לקבל אלפא חמרא שתי (יפה ענף):

ובא הבית. זה אחשורוש שבאו לבנות הבית בימיו ונשכו הנחש זה המן. כצ"ל (יפה ענף):

שהיה שף עמא כנחש. פירוש שף מענין תשופנו עקב שהיה מכה עם בני ישראל בלשונו הרע כנחש (יפה ענף). או להכי נקרא נחש לפי שהוא מזרע עמלק ועשו, שהם תחת ממשלת השר שהוא רוכב על הנחש הקדמוני כנודע (נזר הקודש). או צריך לומר שהיה עטה כנחש, פירוש מלשון עטיו של נחש, כלומר שהשיא עצה לאחשורוש:

כתבו אגרא חדא לארתחשסתא. והוא אחשורוש כדאיתא בפרק קמא דמגילה (יא, ב):

ומה כתיב בה. כלומר על ידי שקבל ארתחשסתא זה אחשורוש את דבריהם כתב (עזרא ד, כא) כען שימו טעם לבטלא וגו' (יפה ענף):

מנדה זו מדת הארץ. משום דבההוא איגרתא של רחום ושמשי כתבו די הן קרתא דנא תתבנא, מנדה בלו והלך לא יתנון ואפתום מלכים תהנזיק. מפרש להו הכא לומר שהעמיקו לדבר בנזק המלך שעל כן נשמע אליהם (יפה ענף). ויתר נראה שצ"ל כתבו

אגרא חדא על ירושלם לארתחששתא מלכא כנמא וגו' מנדה בלו והלך לא ינתנון ואפתם מלכים תהנזק. מנדה זו מדת הארץ כו', כיון ששלחו שמע וביטל מלאכת בית המקדש, כדכתיב (שם) כען שימו טעם לבטלא וגו', וכיון שראו כך התחילו הכל צווחין וי ויהי בימי אחשורוש:

זו מדת הארץ. שנותנין מס מקרקעות כך וכך לשנה לכל מדת כך וכך מהקרקע. ורש"י פירש מס של בתים. ובפרק קמא דבבא בתרא (ח, א) אמר מנדה זו מנת המלך. ופרש"י מגבת מסים שהם מעלים תדיר על בני המדינה:

זו פרוגינון. הוא כסף גולגלתא. דהכי פירשו בלו בפרק הנזכר (יפה ענף):

זו אנגריא. שעושין באנשים ובבהמות להוליך כלי המלכות ונכסיו ממקום למקום. ובפרק הנזכר אמר והלך זו ארנונא. ופרש"י עישורי בהמות ותבואות מדי שנה בשנה. ורבינו חננאל פירש ארוחת דורון. העובר ממדינה למדינה נותנין לו כל עיר העובר בה ארוחה. ופירושו מלשון ויבא הלך לאיש העשיר (יפה ענף):

אפילו דברים שהמלכות מתפתה. שהם משתעשעים בם היא מזקת. שאינה חפצה שישתעשעו ויתענגו האנשים שאינם משלה, ולזה יגרמו לקלקל השעשועים ההם ממנו (יפה ענף):

בי טיאטראות ובי קרקסאות. בתים שמשחקים בם מיני שחוק בחיות ועופות ובני אדם וכיוצא בהם. ועיין בערוך ערך תאטר וברש"י כתובות (ה, א ד"ה טרטיאות) ובסוף פרק קמא דעבודה זרה (יח, ב ד"ה לטרטיאות. ובתוס' מגילה (ו, א ד"ה טראטריות):

כיון ששלח. פירוש כיון ששלח בנו של המן. וארתחששתא הוא אחשורש כדאיתא בפרק קמא דמגילה (יא, ב) ולקמן פרק א' סי' ג'. שמע המלשינות ובטל מלאכת בית המקדש וכיון שראו הכל כך שביטל מלאכת בית המקדש התחילו הכל צווחין וי ויהי בימי אחשורוש ומצאתי גורסים כיון ששמע שלח וביטל כו':

פסקה ו

פתח ברבות צדיקים כו'. משום דדרשינן ויהי בימי אחשורוש שצווחו הכל וי בימי אחשורוש כדלעיל. ולפי הטעמים הנזכרים לעיל קצת קשה שהרי העניינים ההם לא היו בעת שפתח בויהי בהתחלת זכרו. להכי מייתי קרא דמיד במלוך אדם רשע יאנח עם כי ניכר הוא מתחלתו וידעו שעתיד להרשיע במלכותו (יפה ענף):

נוטלים גדולה. שפירוש ברבות צדיקים לשון גדולה. מגזרת ורב יעבוד צעיר. על כל רב ביתו. כענין במשול רשע כו' (יפה ענף):

וה וה בעולם. וה הוא לשון שמחה כדאיתא בפרק הנזקין ובאיכה רבתי (א, לא) פסוק היו צריה לראש בין וי לוה נמלט ריב"ז. וכתב בערכי הכנוים ריש אות ו' הא דאמרינן דוה הוא לשון שמחה משום דוי"ו ה"ה גימטריא ל"ב. והחכמה בלב ואין שמחה אלא חכמה:

והמלך דוד כו'. קשה דהא אשכחן באחאב (מלכים א' כב, לה) והמלך היה מעמד במרכבה. וביהורם נמי (מלכים ב' ז, יז) והמלך הפקיד את השליש. וכן נמצא לשון והמלך אצל רשעים רבים. וי"ל דשאני בדוד ושלמה שנזכר שמותם, (כששמחים) [כשמחים] ואומרים וה על שמלך מזכירים שמו לשבח (יפה ענף). וקשה הא מצינו לשון זה גם כן ברחבעם כדכתיב (מלכים א י"ב:י"ח) והמלך רחבעם התאמץ. וי"ל שגם הוא היה צדיק רק לא כדוד ושלמה:

והמלך כורש. ומלך כשר היה שגזר לבנות בית המקדש ונתן פרים ואילים וכבשים לעולות. וחטים ומלח יין ושמן כאשר ישאלו הכהנים (יפה ענף):

וימלוך הושע בן אלה. לא נמצא מקרא כן רק (מלכים ב' טו, ל) וימיתהו וימלוך תחתיו. אלא הכי פירושו וימלוך דכתיב גבי הושע בן אלה (יפה ענף):

במלכי אומות העולם שנאמר. משום דסלקא דעתך בשלמא במלכי ישראל איכא וי כשהם רשעים שמחטיאים את ישראל. אבל באומות העולם מה אכפת לן, להכי קאמר דאפילו באומות העולם איכא וי שהם צוררים לישראל (יפה ענף):

וי שמלך אחשורוש. שהיה רע כמו שאיתא בפרק קמא דמגילה (יא, א) כל הזוכרו אומר אח לראשו ודומה לנבוכדנצר (יפה ענף):

פסקה ז

מדבר בשאול. עיין בענף (אות ז):

ואיזה זה. זהו דברי המדרש ואיזהו הצמח הרע שעמד ממנו, ואמר זהו המן הרע:

וכיון שראו הכל כן. שהיה צרה מחודשת שישראל עצמן גרמו רעתם בהשארות אגג. צווחו וי שהיה לנו בדבר מידינו (יפה ענף):

פסקה ח

זה כורש. משום דקשה לו מאי ושפתות כסיל תבלענו, וכי שפתי הכסיל תבלענו דברי פי החכם, והלא הכסיל בחשך הולך והחכמה תחיה את בעליה, ולא ישמע קול הכסיל אצלו. ועוד קשה לו קרא תחלת דברי פיהו סכלות, אי קאי אכסיל מאי קא משמע לן פשיטא שתחלתו וסופו סכלות, ואי קאי אחכם סותר דבריו, דמעיקרא קאמר דברי פי חכם חן, ושוב קאמר תחלת דברי פיהו הוללות. להכי דריש ליה בכורש כי תחלת דברי פיו היה בחכמה ומוצא חן בעיני אלהים ואדם, באומרו כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי

השמים, שבזה מודה כי הוא אלהים בשמים ובארץ שנתן לו כל ממלכות הארץ, ואלמלא שהוא שליט בכל הארץ איך נתן לו כל המלכות הארץ, ובמה שסיים הוא האלהים אשר בירושלים דבר דבר סכלות ובילע חכמתו, שיחד אלהותו בירושלים לבד. ותחלת דברי פיהו סכלות קאי אכורש, שאף על פי שדבריו דברי פי חכם חן במה שאמר כל ממלכות הארץ נתן לי אלהי השמים, מכל מקום דבר בסכלות במה שאמר מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל, כי לו חכם ישכיל כי היה ראוי הוא להשתדל בעצמו בדבר זה לקבץ הגליות ולבנות ירושלים, וכדאמרו בפרק קמא דמגילה (יב, א). ואחרית פיהו הוללות יותר רעה שמנעם מעלות ירושלים (יפה ענף):

דגזר ואמר כו'. כשראה המדינה שוממה כשעלו ישראל ממנה כדאיתא בחזית (שיר השירים רבה ה, ה) פסוק וידי נטפו מור (יפה ענף):

זה אחשורוש כו'. וזהו סכלות שלא גער על הכותבים שטנה כמו שעשה דריוש:

שעלה ובטל מלאכת בית המקדש. רצה לומר שעלה ובטלו ממש. והיינו מה שגזר כען שימו טעם לבטלה וגו'. ואף שזה נאמר בארתחששתא. הא כבר אמרו בסדר עולם רבה (עיין פרק ל) שארתחששתא הוא אחשורוש:

וכיון שראו הכל כן. שאחר שהוסד בית ה' על ידי זרובבל וחשבו עתה להשלימו ואחשורוש ביטל הבנין נצטערו מאד וצווחו וי (יפה ענף):

פסקה ט

ומושל על הבריות. פירוש וכן מושל על הבריות כשהוא חנף אף על פי שאינו מלך. ואשמועינן דלאו דוקא מלך שבידו להרע בהדיא, אלא אפילו כל שוטר ומושל שאין בידו להרע בהדיא בפרהסיא שאימת מלכות עליו. וסבירא ליה דמלכות דקרא היינו כל מין שררה. והיינו דבדברים רבה (ה, ט [ח]) נקט מנהיג במקום מלך (יפה ענף):

מן קשיותיהון כו'. משום דלפי פשוטו דהיינו שהמלכות החנף מוקש לעם שיזיקם קשה, שהיה ראוי לומר ממלוך אדם חנף מוקשי עם, שפירושו מסיבת מלוך אדם חנף יבואו מוקשים לעם. לזה פירשו רבי יוחנן במלוך אדם חנף, שאותיות בומ"ף מתחלפות בעבור היותם ממוצא אחד. ורצונו לומר במלוך אדם חנף אין זה כי אם מסבת קשי עורף העם ועונם, כדי שירצו את עונם, או לפי שכפי הדור כך הוא המנהג וכדאיתא בפרק שור שנגח [את הפרה] (נב, א). וזהו שאמר מן קשיותיהון כו' מפני קושי ערפם ורשעת הבריות שאינן עושין רצון בורא העולם ברוך הוא:

ר' שמעון בן לקיש אומר נוח כו'. רצה לומר שר' שמעון בן לקיש ראה כי לפי דברי ר' יוחנן לא היה ראוי לומר אלא מלוך אדם חנף ממוקשי עם. לזה בא הוא לומר שזה

המ"ם הוא מ"ם היתרון וכך אמר הכתוב יותר ראוי מוקשי עם שהעם יעופו תחת השמים כעופות אשר בהם פח יקוש. יותר משימלוך אדם חנף. וכדאיתא בדברים רבה פרשה ה' שאין הלשון הזה ממוקשי עם אלא לפרוח, כענין שנאמר (עמוס ג, ה) התפול צפור על פח הארץ ומוקש אין לה:

זה אחשורוש. והכתוב דבק לדכתיב לעיל מיניה (איוב לד, כח) להביא על צעקת דל וגו' והוא ישקיט וגו' לומר שה' שומע אל אביונים להשקיט ולהציל ממלך חנף כאשר היתה לישראל בימי אחשורוש (יפה ענף):

שהרג את אשתו מפני אוהבו. שממוכן אמר ליה הטעם כי יצא וגו' ולטובת עצמו היה דורש כדלקמן. ועיין בענף באריכות:

אבא אוריין כו'. משום דקשה גם לריש לקיש מ"ם ממוקשי, דהיה צריך לכתוב לדידיה מוקשי עם ולא ממוקשי עם, לזה בא ר' גמליאל לתקן את אשר עותוהו ר' יוחנן וריש לקיש, ואמר שאמר הכתוב כן לומר שזה נמשך מזה. וזהו מן דסגי דייני שיקרא, פירוש משרבו דייני שקר, וזהו ממלוך אדם חנף שלא דן הדיין דין שקר כי אם בעבור חנופה, מזה ימשוך מוקשי עם, היינו שיהיו סגון סהדי שיקרא, פירוש שיהיה נתרבה עדי שקר, והיו כעם ככהן. ומן דאכעסון בנייא חביבא עובדיהון קדם אבוהון דבשמיא, וזהו ממוקשי עם, ימשוך מלוך אדם חנף. ויהיו אלו הממי"ן ככפי"ן כמוני כמוך, כי כמוך כפרעה (ספר צוף דבש בחלק מגלת סתרים):

מן דסגון דלטוריא כו'. פירוש משרבו המלשינים נתרבו שממונם של הבריות מתבוזז ונמסר ביד מלכות. משרבו עזי פנים וחצופים נלקח הוד והדר מן הבריות. ושוב גרסינן מן דאמר זעירא לרבה אנא רב מינך איתקטעו שניהון דבני נשא. ופירושו משאמר הקטן לגדול אני גדול ממך נתקצרו שנות חיי בני האדם:

מן דאכעסון כו'. פירוש משהכעיסו הבנים החביבים את מעשיהם לפני אביהם שבשמים. הקים עליהם מלך חנף ונפרע מהם מעונותיהם. ועיין בענף:

ואיזה זה אחשורוש. שהרג אשתו בשביל אוהבו, ואוהבו בשביל אשתו ואין לך חנף גדול מזה. וכן מסיים בילקוט:

וכיון שראו הכל כן. שהוא חנף ידעו כי הוקם כדי להפרע מכם והתחילו צווחין וי:

פסקה י

מתחלת ברייתו של עולם. והיינו מי פעל ועשה קורא הדורות מראש, שמתחלה כשברא העולם קרא הדורות, לכל אחד בשם קרא ופעל לו כל מה שראוי לו. ואשמועינן שאין חידוש ידיעה אצלו יתברך בצאת הדברים לפועל, כי הכל ידוע ומתוקן לפניו מתחילת

הבריאה, ושהמשך הדורות זה אחר זה מאתו יתברך כל אחד בזמנו המתוקן מתחילה, ולא על דרך מקרה וההזדמן:

אדם ראש ליצורים. פירוש שאחר שנודע לו יתברך מענין מה שיהיה אדם, עשאו ראש ליצורים, ולא עשה אברהם ראש ליצורים אע"פ שהוא גדול ממנו, אלא תיקן שיהיה אברהם בדור שניתנה המילה שיהיה ראש למולים, כי הוא הראוי לכך מזולתו. וזה על דרך מה שאיתא בקהלת רבה (ג, יד) פסוק (ג, יא) את הכל עשה יפה בעתו ראוי היה אברהם להברא קודם אדם אלא אמר הקב"ה וכו':

קין ראש להורגים. כי ממה שצפה הקב"ה שקין הורג, הביאו בדור שיהיה ראש להורגים, ולא בדור שקדמוהו רוצחים אחרים כי אז היתה רעתו רבה כפי רוע תכונתו, מה שאין כן עכשיו שלא היה בדורו אחרים שיוכל להרגם:

הבל ראש לנהרגין. כי מאשר ידע ה' שעתיד ליהרג בלי חטא הביאו בדור ההוא שיהיה ראש לנהרגין, ולא יהיה בדור אחר שיהיו רבים רואים ברעתו ויטיחו דברים ויאמרו איה אלהי המשפט:

נוח ראש לנמלטים. שכאשר ראה השי"ת צדקת נח הראוי להמלט בצדקתו מהגזרה הכוללת, וכי הוא ראוי לפרנס הבעלי חיים י"ב חדש בתיבה, הביאו בדור המבול שיהיה ראש לנמלטים ולא בדור אחר, כי אולי לא היה נמצא בדור המבול ראוי להצלה כמוהו ולפרנס כל הבעלי חיים כמוהו. וכן ענין כל הצדיקים דמייתי, שראה ה' שהן ראויים למעלות ההן והביאן באותם הדורות שיזכו להיות ראשי המעלות המתחדשות בזמנים ההם:

נבוכדנצר ראש לחריבים. משום שראה הקב"ה רוע לב נבוכדנצר להשמדאה ולהובדא, הביאו בדור שראה ה' להחריב בית המקדש שיהיה ראש למחריבים:

אחשורוש ראש למוכרים. שראה ה' רוע לב אחשורוש למכור אומה שלמה לטבחה, ורוע לב המן לבזבז ממון רב לקנות שארית ישראל להשמיד, הביאם ה' באותו הדור שיהיה זה ראש למוכרים וזה ראש לקונים כדי להוכיח את ישראל. והוא הדין לכל האנשים שבכל הדורות שכפי מה שידע ה' מענינם מביאם בדור הראוי להם להיות ראש ועיקר באותו מעשה שימשך מהם:

וכיון שראוי הכל כן. שהמלך אינו חושש לריוח הבא מהם. והמן נותן ממון בזה. ואם כן אין להם פדות על ידי ממון. התחילו צווחין וי כי אין תקומה (כל זה מיפה ענף):

פסקה יא

בידינו מן הגולה. פירוש קבלנו מחכמי גלות בבל:

הברביין. תוגרמה (בראשית י, ג) תרגום ירושלמי ברבר[יאה]. ומעם לועז (תהילים קיד, א) תרגום יונתן מעם ברבראי. וכבר פירשתי כל המאמר כדי צורך בריש רות רבה (פתיחתא ז) עיין שם ותמצא נחת. וכאן לא באתי אלא לפרש ההכרח לפשוטו:

לגלגל עינו של עולם. ויהיה פירוש עין משפט עין העולם העושה משפט:

עין שעשתה מדת הדין בעולם. בענין סדום שהפך בזכותם ואמר (בראשית יח, כה) השופט כל הארץ וגו' וכן דרכו תמיד כדכתיב (בראשית יח, יט) כי ידעתיו וגו'. או פירושו שעשתה שכבשה כמו דאת אמר גט מעושה, ואברהם כבש מדת הדין, שכל טובה וברכה באתה בשבילו שנאמר (בראשית יב, ג) ונברכו בך וגו', אפילו ספינות שבים נתברכו בשבילו (בראשית רבה לט, יא):

הוא שקידש שמו. רצה לומר הוא אבינו אברהם שקידש שמו של הקב"ה בכבשן האש:

ליפסי. פירוש מס:

גבי טמיון. פירוש גובה מס. מכס נקרא טמיון:

וגבו אותו. פירוש גבו קנס ממנו וענשו אותו (רש"י):

ויהי בימי שפוט כו'. דמדהוה ליה למימר ויהי בימי השופטים, וכתוב שפוט השופטים על כרחך שכך ענין הכתוב, ויהי בימי, וי וצרה היה בימי, ומה צרה היתה הלא היא שפוט השופטים, שהוא שפוט את שופטיהם שלקתה מדת הדין. על כן מצרה זו נמשכה אחרת היא סלוק המחיה כי ויהי רעב בארץ (אלשיך רות א, א):

פדגוג. אומן המגדל בני המלך:

צור תעודה. כלומר שאחז, צרר, וקשר, וסגר התעודה, זהו בתי כנסיות ובתי מדרשות שהם מקום בית ועד לתורה, כדי להיות חתום תורה בלימודי, להשכיח את התורה מישראל ולסלק השכינה מישראל (נזר הקודש):

ר' יעקב בר אבא כו' שמע לה מן הדין קרא. וכן הוא ברבה סדר שמיני (ויקרא רבה יא, ז). ופירש המתנות כהונה שמע מזה הפסוק שנעל כל בתי מדרשות. אבל בבראשית רבה (מב, ג) ובריש רות רבה (פתיחתא ז) גרסו ר' יעקב כו' אמר, אמר ישעיה וחכיתי כו':

וחכיתי לה' המסתיר כו'. והוא כי ישעיה בא שוב לנחם את כנסת ישראל שלא תתקיים מחשבת רשע זה להשכיח את התורה מישראל, כי אי אפשר להיות שום דבר מעכב למנוע התורה מישראל. ועל זה אמר וחכתי לה' המסתיר פניו מבית יעקב, שאין לך שעה קשה לישראל שהקב"ה עמם בכעס וזעם כאותה שעה שכתוב בה ואנכי הסתר אסתיר פני מהם, כי בהיותם בהסתר פנים פני השגחתו הם מעותדים לכל מקרה ופגע רע, ואף על פי כן גם על אותו הפרק נאמר שם בכתוב (דברים לא, כא) כי לא תשכח התורה

מפי זרעו, ומזה ראיה ברורה שלעולם אין התורה משתכחת מישראל אפילו בשעת זעם. ועל זה אמר ומאותה שעה קויתי לו, כלומר מאותה שעה שהיא קשה מאד קויתי לו תמיד, שהרי אם בשעה היותר קשה הבטיח הקב"ה כי לא תשכח התורה מפי זרעו כמו שנתבאר, כל שכן בשאר זמנים (יפה מראה ונזר הקודש):

ומה את מועיל. כוונתו שהרי לא עלה בידו לבטל אותנו מהלימוד ולהשכיח התורה, כי אנכי והילדים הם התלמידים אשר מחזיקים בעמוד התורה מהם תתפשט הוראה בישראל להחזיר עטרה ליושנה. וזהו שאמר (ישעיה ח, יח) כי יהיו לאותות ולמופתים גם לדורות, שלא תשכח התורה מישראל ותתקיים התורה בישראל על ידם (נזר הקודש):

שתלמידו של אדם נקרא בנו. והטעם בזה, כי הרב בקדושת נשמתו והקבלה שקבל שמלמד את התלמיד נעשה לו כאב ומקנה בו קדושה ונעשה כבריה חדשה וכמוליד אותו להיותו בנו לעולם הבא, כאב החומרי המולידו להיות בנו לעולם הזה (אלשיך תהלים קמט):

וכיון שראו הכל כו' התחילו אומרים וי. ואף על גב שאמר ישעיה שלא תועיל כוונתו. מכל מקום על כל פנים מחשבתו של אותו רשע הועילה במקצת לפי שעה לבטל תורה הרבה מישראל בהיותו אוחז בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. לכן צווחו וי. כי קיום כל העולם איני אלא על ידי התורה כדכתיב אם לא בריתי וגו' (נזר הקודש):

ויהי כקרוא יהודי כו'. סבירא ליה דהמגילה ששרף יהויקים היתה של מגילת קינות. ודלתות היינו פסוקים. ולכן בפסוק החמישי התחיל לשרוף לפי שנאמר שם היו צריה לראש חז כעס שתסור המלכות ממנו. אבל בפסוקים הראשונים לא חשש דקאמר בהו ואנא מלכא כדאיתא בגמרא. כלומר שאף על פי שכתובים ישבה בדד וגלתה יהודה לאו לגמרי קאמר אלא ברובא ודרך גוזמא קאמר קרא והוא עדיין ימלוך על הנשארים (יפה מראה):

החרש והמסגר אלף. שהגלה נבוכדנצר אותם. והם החכמים או היועצים. והיינו אשכולות שהם עיקר הכרם. וחשב נבוכדנצר שימותו בטלטולם ושתשתכח תורתם:

אלו תלמודי חכמים. ואיקרו חרש ומסגר כדאמר בפרק המגרש (גיטין פח, א) בשעה שפותחין בדברי תורה נעשו הכל כחרשין ובשעה שסוגרין שוב אין פותחין:

אלו הבליוטין. פירוש שרים שהכל נשמעים להם ופתחו ואין סוגר:

ביצתן. פירוש שרשן:

בכל ביתא. פירוש בכל הבית יחד (מתנות כהונה בויקרא רבה פרשה י"א):

וכיון שראו הכל כן. שהמלך בעצמו אינו חושש לריוח הבא מהם כו' כמו שפרשתי לעיל סי' י' ע"ש:

ויהי משמש צרה ושמחה. רצה לומר זמנין צרה וזמנין שמחה. והיינו משום דאשכחן ויהי טובא גבי צרה כגון ויהי רעב. וטובא גבי שמחה כגון ויהי אור וכל הני דבסמוך (יפה תואר):

ועבד פלגו. פירוש ועשה פשרה וחלוקה שמודה דויהי משמש צרה. ופליג על מי שאמר דמשמש שמחה. וחידש דוהיה שמחה (יפה תואר). לאותה אורה דאמר רבי כו'. כן צריך לומר:

היה אדם הראשון צופה. כצריך לומר (אות אמת):

וימנע מרשעים אורם. פירוש והמ"ם הוא מ"ם הסבה שבשביל הרשעים נמנע אף מן הצדיקים. אי נמי כפשוטו שמרשעים לבד מנה כיון שהצדיקים לבסוף יזכו אליה שלהם מתוקנת לא הוי מניעה לגבייהו:

והחרדל. שאינו נאכל מצד חריפותו צריך להמתיקו:

והתורמסין. הוא מין קטנית שאינו נאכל מפני מרירותו צריכין להמתיקו:

נתגרתה אותה הדוב. שעל ידי היותו מוצלח ורבו מסר לו הכל בידו חשבה פוטיפרע שתפיק רצונה שהוא ברשותו ואין דורש מעשיו ועל ידי כן נתגלגל הדבר ששמו אותו בבור:

איתיבין ויהי ביום השמיני. ושמחת המשכן היתה שמחה שלימה וכדתניא בפרק קמא דמגילה (י, ב) שאותו היום היה שמחה לפני הקב"ה כיום שנבראו שמים וארץ. ומשני דמכל מקום כיון שאז מתו נדב ואביהוא אין שמחת המשכן שלימה שעל ידיהם באה תקלה:

שנגנז בבינינו של עולם. כצ"ל (אות אמת) וכן הוא בהדיא בפרק קמא דסוטה (א, א). וכן איתא במכילתא פ' יתרו ביום שנבנה זה נגנז זה. וכן הוא ברבה סדר שמיני שבו ביום שנבנה בנינו של בית נגנז פירוש המשכן של משה:

שבו ביום נהרג יאיר. וכיון שבו ביום אירע צרה זו לא הוי שמחה גמורה (יפה תואר):

שבו ביום נולד מנחם. הוא משיח כדאיתא באיכה רבתי קודם פסוק פרשה ציון:

אפוכי. פירוש בלשון יוני ורומי שטר פרעון כמו שובר (מוסף הערוך). ורצה לומר שנטלו כפרה על עונותיהם ביום שחרב הבית כמו שנאמר תם עונך בת ציון. שאלולי חורבן הבית לא היה נשאר חס ושלום מישראל שריד ופליט. וכדאמרינן (קידושין לא, ב) שיר מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך וגו' קינה לאסף מבעי ליה אלא אמר מזמור על

ששפך חמתו על העצים ואבנים שאלולי כך לא נשאר שריד ופליט ח"ו. וצרת גלות לא חשיבה צרה כלל כיון דעל ידה יכופר עון. כמו שלא יצטער הלוה בפריעת החוב:

פסקה יב

רב ושמואל. הוו פתחי בהני קראי כשהיו רוצים לדרוש במגלת אסתר. וכוונתם לתת טעם לאריכות הכתוב בספור משתה אחשורוש וענין ושתי. שלצורך הנס לא הוה ליה למימר רק ענין המן ומרדכי ואסתר. וקאמרי שבא להודיענו אבוד ושתי שנתקיים בה כליון זרע נבוכדנצר. ואף על פי שנבוכדנצר ואויל בנו ובלשצר תמו נכרתו כבר זה ימים. מכל מקום על ידי מלכות ושתי הוה ליה שארית בעולם שנזכרים על ידה. או היו איקונין שלהם קיימין לזכרון. ועתה שאחשורוש הרג את ושתי לא השאיר להם שם בעולם (יפה ענף):

כל מה שאמר הקב"ה. בפורענות בבל כדכתיב (ישעיה יד, כב) והכרתי לבבל שם וגו' בו באחשורוש אמר שעל ידו תתקיים פורענות זו דבבל:

ונכד זה ושתי. שהיתה בת בלשצר כדמשמע בפרק קמא דמגילה (י, ב):

שם זה הכתב שלהם. שאין להם כתב אלא מאומה אחרת (רש"י). ומשום דעל ידי כתב יכול האדם להודיע לחבירו הרחוק ממנו כל מבוקשתו על ידי כתבו וחתימתו בו שהוא שם שלו להכי קאמר שם זה הכתב משום שהכל הולך אחר החתימה שהוא שם של אדם אחר הכתיבה (מהרש"א):

ושאר זה הלשון. כתבו התוס' תימא והלא עדיין מספרים בבבל לשון ארמית. ונראה דמיירי לשון מלכות שהמלכים משתמשין בו שכל אומה חשובה יש למלכות לשון שמשתמשת בו כמו חכמה יונית עכ"ל. ומשום דשאר הוא לשון קירב. להכי אמר שאר זה הלשון רצה לומר הדיבור שהוא מדבר בקרוב עם חבירו (מהרש"א):

בר. היינו אויל שהוא בנו של נבוכדנצר. ובר בר הוא בלשצר שהיה בנו של אויל. ולא חשיב ושתי שהיא נקבה (יפה ענף):

כל מה שאמר הקב"ה. בפורענות בבל בו באחשורוש אמר שעל ידו נכרתו תמו זרע מלך בבל. ורב ושמואל לא פליגי. אלא דרב אמר דבריו על פסוק (ישעיה יד, כב) והכרתי לבבל שם וגו'. ושמואל אמר דבריו על פסוק (ירמיה מט, לח) ושמתי כסאי בעילם:

ושמתי כסאי בעילם. פרש"י שושן הבירה היה בעילם כדכתיב בספר דניאל ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה. ומשום דהאי קרא ושמתי וגו' משמע ליה דנאמר בימי הגלות קודם שנבנה בית שני שהיה אז כסא של הקב"ה בעולם כמו שאמרו חז"ל גלו לעילם שכינה עמהם. ולא מצינו אז שנאבדו שם אז מלך ושרים במלחמה. אלא על כרחך

שקאי על ושתי שהיתה מלכה בת מלך. ועל שבעת שרי פרס ומדי שנהרגו על שנתנו עצה לאחשורוש להרוג את ושתי. ועיין במהרש"א פרק קמא דמגילה:

אלו ז' שרי פרס ומדי. שמואל אזיל לטעמיה דאמר היושבים ראשונה במלכות במלכות בלשצר הכתוב מדבר ואם כן באבודם שאבדם אחשורוש על שיעצוהו להרוג את ושתי כממו שנתבאר בילקוט פסוק כשוך נתקיים איבוד שרים אלו שהיו של בלשצר ונתנבא ירמיה שיאבדו על ידי המלך בעילם:

ר' שמואל בר נחמני. פתח בהאי קרא כשהיה רוצה לדרוש במגילת אסתר. ונראה דמשום דדרשינן ויהי בימי אחשורוש לשון וי כדלעיל ולכאורה יראה שלא היה גליות מדי קשה לישראל כשאר גליות. שהרי בימי אחשורוש נתגדלו על ידי מרדכי ואסתר ובימי דריוש על ידי דניאל ובימי מדי נבנה בית המקדש. וגזרת המן לא עמדה רק ע' יום ולכן יקשה היכי קאמר וי על ימי אחשורוש. להכי מייתי מה שנרמזה גלות מדי בתוכחות כנראה שהיתה קשה לישראל אף על פי שלא נתפרשו צרותיה כל כך בפירוש כמו בשאר הגלות. והיינו דמסיים הוי ויהי בימי אחשורוש כלומר השתא אתי שפיר:

והלא מבבל היו. האבות הראשונים שבימי הפלגה כל העולם היו בארץ שנער ואברהם נמי מהתם דאור כשדים התם הוא והיכי כתיב הכא אשר לא ידעת אתה ואבותיך:

אלא זו מדי. פירוש דעיקר קרא מיירי מבבל כמשמעו ששם הובל צדקיהו מלך האחרון שבישראל ומת שם. ופירוש אשר לא ידעת אתה ואבותיך היינו האבות דקרובים לדורות אלו. ומכל מקום מדנקט ואבותיך סתם דכייל כל האבות רמיז נמי אמדי. והכי קאמר אם תאמר לבבל דוקא כו' אלא זו מדי נמי בכלל (יפה עינף):

פרשה א

פסקה א

שהשחיר פניהם. משום דאחשורוש הוא ארתחשסתא כדלקמן. דרשו שם אחשורוש לשון שחרות וכל הנך דרשות דלקמן. כלומר שלרמז זה נקרא עוד בשם זה:

שהשחיר פניהם. בגזירותיו בביטול בנין בית המקדש וגזירת המן לקעקע ביצתן להרוס יסודם. ונרמז באחשורוש שמלת אחשורוש אותיות שחור אש ודבר השחור מן האש היינו שולי קדירה (מהרש"א):

שהכחיש ראשן כו'. זה מכוון למה דאיתא בגמרא אחשורוש שכל הזוכרו אומר אח לראשו. ופירושו שכל הזוכרו אמר דרך צער וקובלנא על ראשו של עצמו אח וצרה על שהוכחש ראשו בצום ותעניות:

ראש ולענה. גם זה בלשון נוטריקון אחשורוש השקה ראש וכן כולם (מת"כ):
לקעקע. להרוס יסודם. ודרש אח מלשון והאח לפניו מבוערת לשון ביעור. ורש לשון הורשה מן הארץ:
אחיו של נ"נ. דאיקרי רישיה די דהבא:
אלא זה ביטל. רצה לומר אחשורוש:
וזה החריבו. רצה לומר נבוכדנצר. והיינו אחיו כלומר דומה לו:
ביטל מלאכת בית המקדש. דכתיב בעזרא (ד, ז) ובימי ארתחששתא וגו' והשיב כען שימו טעם לבטלא וכו' וארתחששתא הוא אחשורוש כדאמרן:
דבר אחר אחשורוש ר' יהודה ור' נחמיה כו'. משום שקשה להו דהוא אחשורוש מיותר לכן מתרץ כל אחד ואחד דכפל השם אתא לחלק כאילו אין זה. שנהפך ענינו מתחלה:
אחשורוש שהרג אשתו כו'. רצה לומר להכי כתיב הוא אחשורוש להודיע את אשר הפליא לעשות הוא יתברך עם ישראל עמו בימים ההם. כי היה מקום לאיש לומר כי אחות היה לנו בבית המלך. ואחרי שאחשורוש היה אוהב את אסתר אהבת המועיל לא מן הפלא זה שעשה כאלה וכאלה לאהבתה. באופן אשר ימעט נסו יתברך. על כן אמר הוא אחשורוש שהרג את אשתו ושתי מפני אוהבו ולא הספיקה האהבה המופלגת אשר אהב אותה לקלקל שורת הנהגתו אפילו להצילה מן המות והרגה מפני אוהבו. אם כן איך תפתח פיך לומר אחות היה לנו בבית המלך כי זה דרכו להרוג אשתו מפני אוהבו. אלא על כרחך ה' הפך לבו מן הקצה אל הקצה שאף על פי שהוא הרג אשתו מפני אוהבו הפך הקב"ה לבו שהוא אחשורוש בהויתו יהרוג אוהבו מפני אשתו (אלשיך ויוסף לקח):
הלא כורש גזר אלא כתיב. נראה דצריך לומר והלא כורש גזר כדכתיב (עזרה ה, יג) בשנת חדא לכורש מלכא וגו' אלא באותה שעה כו' ופירושו כדכתיב עזרא ו' בשנת חדא לכורש מלכא כורש מלכא שם טעם בית אלהא בירושלם ביתא יתבנא וגו' הרי דכורש גזר. אלא באותה שעה שהתנבא חגי הנביא לבנות הבית מבלי רשות המלך דריוש בן אחשורוש נכנסו כל השרים בעלי עצתו אצלו ואמרו לו אביך אחשורוש הוא ארתחשסתא גזר עליו שלא יבנה כדכתיב (עזרא ד':ח') רחום בעל טעם ושמשי ספרא כתבו אגרא חדא על ירושלים לארתחששתא מלכא וגו' פתגמא שלח מלכא על רחום בעל טעם ושמשי ספרא וגו' כען שימו טעם לבטלא גבריא אלך וקריתא דך לא תתבנא עד מני טעמא יתשם:
וכי יש מלך. במדי ופרס מבטל גזרת מלך. כי דת פרס ומדי דלא תעדא:

קינסון. ספרי הזכרונות שנעתקו בתוכו כל הכתבים שנכתב למלך. ורצה לומר שצוה להביא כל ספרי הזכרונות:

מיד הביאו לו. כל ספרי הזכרונות אפילו מה שהיו כתוב שם גזירת כורש שגזר לבנות בית המקדש:

הדא הוא דכתיב והשתכח באהמתא כו'. רצה לומר שהיה לו לומר והשתכחו. כי והשתכח משמע ממילא שבקשו דבר אחר ומצאו את זה שלא כיונו אליו. כי באמת בקשו את קינסון הנעתקין של רעת ישראל והיינו קינסון של ארתחששתא שהיה כתוב בה כען שימו טעם לבטלא וגו'. אלא כיון שהוכרחו להביא כל הקינסון הנעתקין ממילא מצאו גם קינסון כורש שכתוב בה בשנת חדא לכורש מלכא וגו'. ומה שאמר המדרש מה כתיב ביה קאי אלעיל מיד הביאו ליה. מה כתיב ביה כלומר מה כתיב ביה בלשון גזרת אביו. רק שמפסיק באמצע ומביא ראיה על זה מלשון הכתוב והשתכח:

לפיכך הוא כוללו עם הבאים. האות אמת גורס לפיכך הוא אחשורוש כוללו עם הבונים. וכן היפה ענף גורס עם הבונים. אבל המתנות כהונה גרס עם הנביאים. הדא הוא דכתיב ושבי יהודאי בנין ומצלחין וגו' בנבואת חגי נביאה וגו' מן טעם אלה ישראל ומטעם כורש ודריוש וארתחששתא. ואמרו לקמן בפרק קמא דמגילה (יא, א) ובסדר עולם ארתחששתא זה אחשורוש. הרי לגירסת היפה ענף ואות אמת הוא נכלל עם כורש ודריוש שנתנו רשות לבנות. ולגירסת המתנות כהונה הוא נכלל עם הנביאים שחשב בפסוק זה. ועל כל פנים מדרש זה פליג אדתנא בריש ראש השנה (ג, ב) הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחששתא. דלפי זה כל השלשה הנזכר בכתוב אינן אלא דריוש הנקרא בג' שמות אלו כדכתבו התוס':

פסקה ב

הוא חמשה לרעה כו'. גם בעל המאמר זה בא לתרץ יתור אמרו הוא אחשורוש. ועיין בענף:

הוא משה ואהרן. הוא אהרן ומשה. תרוייהו כחד חשובי. ולא איכפל אלא לומר ששקולין זה כזה. ועיין בענף:

הוא יחזקיהו. משמע דהיינו הוא יחזקיהו אשר הסיר את במותיו. וכן דעת בעל מנות הלוי כמו שכתבתי בענף בשמו. ואעפ"י שרבשקה לגנותו בא. מאחר שהוא שבח לו לפי האמת שנתץ כל במותיו להביא כל העם לפני מזבח ה' חשבו לטובה. אבל היפה ענף כתב כיון דרבשקה בעל המאמר לא כוון בו לטובה איך יחשב בכלל הוא הנאמרים לטובה. לכן כתב דהיינו הוא (דברי הימים ב, ל) והוא יחזקיהו סתם מי גיחון. ואע"פ

שלא הודו לו כדאיתא בפרק קמא דברכות (י, ב). מכל מקום חשבו לטובה כיון דלטובה נתכוון. וה"ג במדרש שוחר טוב עכ"ל:

שמדת רחמיו בעולם. כן גרס כאן היפה ענף והאלשיך ובעל מנות הלוי. ובזה אתי שפיר להאי דכתיב בכל הארץ. אבל בב"ר פרשה ל"ז גרס שמדת רחמיו לעולם צריך לומר דבכל הארץ משמע ליה כל ימי הארץ:

פסקה ג

אחשורוש הוא ארתחששתא. ר' לוי ורבנן. ר' לוי אמר למה קראו הכתוב ארתחששתא שהיה מרתיח ותש. ורבנן אמרי אחשורוש שכל שזוכרו חושש את ראשו. אחשורוש ר' יצחק כו'. כצ"ל (יפה ענף) ופירוש מרתיח ותש כועס ושוב נח מרוגזיה כדכתיב כשוך חמת המלך אחשורוש. וחמת המלך שככה. ופירוש חושש בראשו ממה שמצטער בזכרונו:

אחשורוש הוא ארתחששתא. הוא הנזכר בעזרא (ד, ו) שכתבו שטנה בימיו. אבל ארתחשסתא בסמ"ך הנזכר בעזרא ז' הוא דריוש שנתן רשות לבנות בית המקדש ע"ש ודוק:

חושש את ראשו. דרש אחשורוש לשני תיבות חש וראש:

שבאו כל הטובות בימיו. מכפל אחשורוש משמע שנשתנה עניינו כאילו ב' אחשורוש הוו:

לא היה בועל נדות. שנעשה כבריה חדשה שלא היה בועל נכריות עוד כדכתיב (ב, יז) ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ולא נזקק עוד עם אחרת. ומשום דסתם נכרית נדה שגזרו עליה משום נשג"ז קרי להו נדות (יפה ענף) וגם אסתר שמרה דיני נדות כדאיתא בתרגום דמגלת אסתר:

פסקה ד

ועדיין לא מלך. כלומר שלא היה יורש עצר מתחלה. אלא מעצמו מלך שלא נמצא הגון למלכות כמוהו והמליכוהו. או שנתן שוחד והמליכוהו אע"פ שלא היה ראוי למלוך וכדאיתא בפרק קמא דמגילה (יא, ב).# ובזוהר שמות דף ז' ע"א. או פירושו שעדיין לא מלך ממשל רב כזה על שבע ועשרים ומאה מדינה בתחלת מלכותו:

דבר קל הוא. שהרי הודו וכוש בקצה המזרח:

כשם ששלט מתפסח ועד עזה וכו'. והכי קאמר קרא בכל עבר הנהר. כמתפסח ועד עזה (רש"י) ששלמה היה מלך בכיפה ואע"פ שמלך מצרים ומלך צור ומלכת שבא היו בימיו. מכל מקום קרי ליה מלך בכיפה כיון שלא היה כמותו בעולם שיעכב על ידו במלחמה.

והא דכתיב כי הוא רודה בכל עבר הנהר דמשמע דלא היה שליט רק בכל עבר הנהר. י"ל דכל חוץ לארץ קרי עבר הנהר שהנהר מפסיק בין ארץ ישראל לחוץ לארץ ורבותא קאמר דלאו דוקא א"י אלא אפילו כל חוץ לארץ דהיינו כל עבר הנהר:

דורכיות. שיירות הולכי דרכים (יפה ענף):

דורונות. תרגום אשכר יקריבו דורון יקרבון פירוש בלשון יוני מנחה:

למלך המשיח. אע"ג דלך יובילו כתיב. במלך המשיח קמיירי. כי הדורונות אליו יובילו:

וישתחוו לו כל מלכים. כוונת המדרש על פסוק הקודם לו מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו מלכי שבא וסבא אשכר יקריבו. היינו שיביאו דורוניות למלך המשיח. שעליו קאי הענין כמ"ש שם יפרח בימיו צדיק. וכן דרך המדרש להביא לפעמים לראיה סוף הפסוק של הענין הצריך לדרוש. והכוונה לכל הקודם לו ושמור זה הכלל:

כך תהיה השכינה ממלאה. כלומר שתהיה ניכרת לכל העולם כמו שניכרת בירושלים ועל ידי כן העולם יובילו שי ויעבדו עבודתו בכל מקום:

פסקה ה

רנ"ב אפרכיות הן בעולם. הכי גמיר לה. כלומר וכיון דכורש מלך בכולן כדמסיק שהיה מלך בכיפה א"כ למה לא הזכיר באחשורוש שמלך אחריו במלכות מדי רק קכ"ז:

ודוד שליט בכולם. איידי דבעי למימר דכורש מלך בכולן מייתי נמי דדוד ושלמה ואחאב ונ"נ שמלכו בכולן:

ויצא שם דוד כו'. ולא היה כמותו בעולם שיעכב על ידו במלחמה. כדכתיב בסיפא דקרא וה' נתן פחדו על כל הגוים:

אחאב שלט בכולם. שלא עמד איש נגדו. כי מלך ארם שנלחם עמו נפל בידו כמה פעמים עד בלתי השאיר לו כל. ומלך יהודה היה סר אל משמעתו כמו שאמר כמוני כמוך וגו':

ויפקוד את נערי שרי המדינות. וכיון דמדינה היינו אפרכייא כדלקמן ומשמע דנערי שרי המדינות משמע במספר המדינות כי מכל מדינה היה אחד בידו לערבון א"כ היו לו ודאי רל"ב אפרכיות משועבדות לו:

והשאר היכן הם. שהרי חסרים עשרים שהרי רנ"ב מדינות יש:

כלו ברעב. פירוש עשרים אפרכיות חרבו ברעב. ורבנן אמרי בן הדד לקח מידו כ' אפרכיות:

בן הדד בא ולקחן. אע"ג דאחאב מלך בכיפה כדלעיל צריך לומר דגמרא גמיר לה דביני ביני נלחם בו בן הדד ולקח מידו איפרכיות אלו אעפ"י שלא נזכרה מלחמה זו בכתובים.

ויש סעד לזה ממ"ש ששלח לו כספך וזהבך לי הוא והודה לו אחאב שהיה כפוף לו אז (יפה ענף):

ול"ב מלכים אתו. ומשמע ליה לכאורה ל"ב מלכים מל"ב איפרכיות. ופריך אנן בעיין כ' שאין חסרים רק כ' ואת אמר ל"ב:

אלא יש אפרכיא כו'. פירוש ומשני דאע"ג דלא לקח בן הדד מאחאב אלא כ' אפרכיות היו בידו ל"ב מלכים לערבון שיש אפרכיא שהיא קשה והיה נוטל ממנה ב'. וא"ת א"כ מאי ראיה מרל"ב נערי שרי המדינות דכתיב באחאב שמא היה תופס ב' ב' מכמה אפרכיות שהיו קשות ולא היו אפרכיות רל"ב. י"ל דשאני התם דכתיב שרי המדינות דמשמע דכל אחד ממדינה אחת דכיון דלא פירש מכמה מדינות מסתמא מספרם כמספר הנערים דאל"כ הוה ליה לפרש אבל הכא דלא מזכיר מדינות אפשר שהיו מקצתן ב' ממדינה אחת:

בני אשפתו ר' ברכיה ורבנן. ר' ברכיה אומר בני אוכפיה ובני אמוריי בני אוכפייה שהיו מרוצצין בארכוף ובני אמוריי שהיו תמורות של אבותיהן. ורבנן אמרי בני אדם שאוכלין הרבה ומוציאין אשפות כצ"ל. ועיין באיכה רבתי פרשה ג' סי' י"א. ומייתי לה הכא ומפרש בני אוכפיה שהיו מרוצצים וכו' מסכים למ"ש שנערי שרי המדינות היו ערבין על אבותיהן:

מרוצצין. ענייני כמו אוכף. ורצה לומר משועבדים ורצוצים בעול שעליהם כמו אוכף לחמור. ולכן נקראו בני אשפתו שהם נבזים ושפלים כאשפה. וכן אותם שהם תמורת אבותיהם נכנעים ונבזים בעיניהם. ולהכי מיקרו נמי בני אשפתו:

שהיו מעורבותיהן. לשון ערבות וערבון:

א"ל הקב"ה אתה חלקת. פירוש א"ל לכורש. ולכן אחר ששלט בכל העולם נחלקה מלכותו. וכשמלך אחריו אחשורוש לא הוה ליה רק קכ"ו מדינות דהיינו חצי הרנ"ב ואחת יתירה (יפה ענף):

שאמרת הוא האלהים אשר בירושלים. ולא הוה ליה למימר אלא אלהי השמים והארץ. הרי שלא יחד אלוהותו אלא בירושלים לחוד ובאמת הקב"ה שליט בכל העולם:

רומיה אמין שתין. והוא חצי גובה האולם שבנה שלמה שהיה גבהו ק"ך אמה:

ויימר קכ"ו. שהוא חציין של רנ"ב מדינות שהם בכל העולם:

פסקה ו

כתיב ושער רישיה וכו'. משום דקאמר דדריוש אע"פ שחטא בחלוק מלכות ה' או בחלוק בנין ביתו נתן הקב"ה שכרו במ"ש מי בכם מכל עמו ולא קפח שכרו מפני עונו. מייתי

מהכא דאפילו באומות העולם נקי ה' מכל חוב זכות שיש לו אצלם ואינו מקפח שכרם לומר שיאבד זכותם המעט מכלל רוב פשעיהם. דמקרא זה נאמר גבי יום הדין שיבא ה' לדון את אומות העולם שחטאו והרעו לישראל:

שאין לכל בריה כו'. משום דקשה דהא אשכחן בהמשל מראה ה' קווצותיו תלתלים שחורות כעורב והיכי קאמר הכא כעמר נקי. להכי דרש דהכא לענין נקיון עצמו מחוב זכות מיירי. שאין לשום אדם חוב ופתחון פה עליו לאמר לא שילם לו את זאת:

לכשאבקר. כשאחפש מעשיהם כתובים בפנקס:

ולא תמצא להם זכות כו'. הוא אם תמצא לא אדרכם שאני מקפח שכר כל בריה:

מצות הרגילות. פירוש זכות מצות קלות שהן רגילות בינותם כההיא דפ' ג"ה שמקיימים ג' מצות שאין כותבין כתובה לזכרים ואין שוקלין בשר המת במקולין ומכבדין את התורה ודרש רגלם לשון רגילות:

תהא ירך מצויה. משום דקשה מאי תמצא כאילו עד עתה קצרה ידו ח"ו. ועוד מ"ט כפל תמצא ידך ימינך תמצא. להכי מפרש תמצא ידך תהא ידך מצויה ליפרע מהם ולא תאריך להם. ופירש דרמז הפרעון בכאן לפי שפי' תמצא להם מדת הדין שהיד הוא השמאל רמז לדין. וימינך תמצא היינו תמצא להם מיעוט זכיותיהם פירוש שימציא להם שכר מיעוט זכיותיהם שעשו בעוה"ז כדי לטרדם מהעה"ב שהימין רמז לתורה וצדקות כמ"ש בדברים רבה פ"ה ע"ש:

לכך נאמר ימינך תמצא. שונאיך. רצה לומר דלכאורה קשה מ"ש בזה תמצא והדר ידך ובזה ימינך והדר תמצא. אבל לפי דרש הנ"ל ניחא שהדין שהוא הפורעניות איחרו לתמצא והימין שהיא לטובה הקדימו. וזהו שאמר לכך נאמר ימינך תמצא שונאיך כלומר השתא ניחא מאי דשני קרא בדבוריה באומרו ימינך תמצא שונאיך:

פסקה ז

כבש שבע כו'. משום דק"ל כיון דכורש מלך בכל הרנ"ב אפרכיות ואחשורוש מלך אחריו היך לא קאמר באחשורוש רק קכ"ז. ולא ס"ל כדאמרו שנחלק מלכותו. להכי מתרצי ר"י ור"נ דאין ה"נ דמלך בכולם. ולא הזכיר הכתוב רק קכ"ז לר"י לומר שכבש ז' קשות כך' וכו'. ולר"נ שנטל אוכלוסין מז' וכבש ך' וכו' והיינו דקאמר ד"א שבע ועשרים ומאה מדינה כלומר דרשא אחריתי בהא דנקט קכ"ז ולא רנ"ב:

וכבש מאה. והשאר נשארו כבושות מאליהן. והיינו דבעי כיצד כבשן להנך מאה שע"י נמצאו האחרות כבושות מאליהן:

כחצי עטרה. פירוש שהישוב עשוי כחצי עטרה. ולכן בהכבש החיצונים דהיינו העומדים בכל היקף קשת העטרה לצד חוץ וכן על היתר שמקצה חצי העטרה עד קצה האחר נמצאו הפנימיים נכבשים מאליהם. כי קשה להם להלחם מאחר שמלכות האויב מקיף מכל עבריהם.

העולם עשוי כעטרה. פירוש ר"פ ס"ל שהישוב הוא עשוי בהקף כעטרה שהיא עגולה. וכל שבפנים לעגולה ישוב. ובהכבש החצוניים שהם העומדים בהיקף כלפי חוץ נמצאו הפנימים נכבשים מאליהן:

כאפי קבאי. כפני אוהל דקובה היא אהל (אות אמת). ואפי קבה לפניו הוא קצר והולך ומתרחב. וכן העולם תחלתו קצר והולך ומתפשט. וכאשר כובש החיצון הפנימיות נכבשין:

כאמת המים. פירוש שהישוב כאמת המים שהוא ארוך וקצר וכשכבש החצונים דהיינו העומדים בשני קצות האורך נמצאו הפנימיים נכבשים:

פסקה ח

בעא לערערא יתהון כו'. שדרכן לדרוש במילי דבדיחותא לעורר לב השומעים ויקיצו משנתם. והכוונה שבקש לעוררן באומרו הדברים האלה הסתומים שנראים הלצה בעלמא ולזה יתנו לב לשמוע ולהבין. אמנם בטוב העיון רמז בהם טוב טעם. כמו שהארכתי בענף ע"ש:

פסקה ט

א"ר לוי כל מקום כו'. משום דקשה ליה איך קאמר שאחשורוש לא מלך רק על קכ"ז מדינות הא היה שליט על כל העולם כפי דעת הגמ' בפרק קמא דמגיל' ובכל העולם יש כמה אלפים מדינות ואפילו לדעת המדרש דהכא שמלך על חצי העולם ג"כ קשה שבחצי עולם יש יותר מדינות על כן א"ר לוי כל מקום כו' מדינה אפרכיא. ופירוש אפרכיא מחוז גדול כמו כל ארץ הערב וכל ארץ ספרד וכיוצא:

כל מקום שנאמר שדה הוא עיר. לאו דוקא בכל מקום אלא היכי דמיירי בעיר כמו לגור בשדה מואב וכמו ענתות לך על שדך שאין דרך לגור בשדה אלא בעיר על כרחך שנשתמש הכתוב בשדה במקום עיר. וכן מ"ש עיר מדינה כו' פירוש דזמנין עיר פירוש מדינה. וזמנין מדינה פירוש אפרכיא:

פסקה י

שהיו מלאכי השרת מדדין פתקין. פירוש שלא העיזו פניהם לדבר בפה רק כותבין על פתקין [פירוש בלשון רומי כתב קטן כתוב בקלף. תרגום בספר ויוחקו בפיתקא

יתרמשון] והשליכו לפני הקב"ה. כלומר כמתאוננים רע כמי שמודיע תרעומתו למלך על ידי הטלת כתב תרעומות לפניו. ונלמד מיתורא הבימים ההם דכבר כתיב ויהי בימי וכתיב בשנת שלש למלכו. אלא להורות שזה היה תשובת הקב"ה למלאכי השרת שנעשה על בימים שהמה דורכין גיתות. ונלמד זה שדבר זה היה הסיבה שעשה הסעודה דכתיב כאן בימים ההם וכתיב התם בימים ההמה ראיתי דורכים גיתית בשבת. ורצה לומר שהשבת הוא שביתה לישראל וכאשר יש לישראל השביתה א"כ אין שביתה לאומות העולם וכאשר אין שביתה לישראל יש שביתה לאומות העולם:

מרזיחים. מרחצאות ומשתה ושמחה (מתנות כהונה):

ר' חלבו כו'. רצה לומר שלר' חלבו להכי כתיב בימים יתירא לומר הלואי לא היו אותן הימים. שטוב היה לעולם שלא יהיו נמצאים אותן הימים שהיו אומות העולם מתנשאים בשביל שבהמ"ק חרב ועשו סעודה. וזהו שא"ר חלבו אללא וי היו כו' רצה לומר אללי וי שהיו אותן הימים שטוב טוב היה שלא היה אותן הימים. ודרש בימים נוטריקון בי ימים ובי הוא אוי:

א"ר ביבי כו'. רב ביבי ס"ל דלהכי כתיב בימים ההם לדרוש ההם הה לאותן הימים. כי ימי שמחה של רשעים הה בעולם:

א"ר יצחק נהיה כו'. לדידיה דרשי' ההם לשון נהיה שהוא לשון קינה:

פסקה יא

אומות העולם אין להם ישיבה. פירוש לפי שענין אומות העולם כל מקריהם עפ"י צבא השמים אשר חלק ה' להם אין להם קיום בהצלחתם כי בהשתנות מערכת המזלות ישתנה עניינם. משא"כ בישראל כי כל ענינים עפ"י ה' שאין בה שנוי ואם יקרנו גלות אינו אלא מפאת עצמינו כי חטאנו לה' (יפה ענף):

פסקה יב

מלכתו כתיב. ודרשינן ביה מלאכתו שכסא זו היתה עשויה לו בדמים כדלקמן (יפה ענף). או פירוש מדכתיב חסר לומר שהיה הכסא של אחשורוש חסר ולא היה כשל שלמה [מגילת סתרים]. ובספרים שלנו כתיב מלכותו וי"ו. ואפשר שטעות סופרים הוא במדרש וכך צריך להיות מלכותו כתיב רצה לומר ולא כתיב על כסא המלכות. לכן מרמז בזה שעשה בעצמו את הכסא למלכותו. וע"י כסאו של עצמו הקנה לעצמו את המלוכה:

על כסא. שלמה שהיה בידו מכורש כדלקמן:

קוזמוקרטור. פירוש בלשון יון קוזמו עולם. קרקור תופש [ערוך] ופירושו מולך בכופה. וס"ל להמדרש זה דאחשורוש לא היה מולך בכיפה אבל נבוכדנצר וכורש בתחלתו היה מולך בכיפה ושוב נקטעה מלכותו כדלעיל ס' ה':

וכי איזה כסא היה כו'. צ"ל א"ר אחא וכי איזה כסא היה [דברי הימים ב, ט] ויעש המלך כסא שן גדול והכתיב [מלכים ב' י'] ולאחאב כו' (יפה ענף). וה"פ וכי מאי רבותא דכסא שלמה שלא הניחו לאחשורוש לשבת עליו כי אינו אלא של שן מצופה זהב. ושן טובא שכיח בעלמא מכיון דק"מ בנים שהיו לאחאב הוה להם פלטרין של שן וא"כ מאי רבותיה משום דכאן אמר כסא שן גדול. ומשני שאין מעלתו מצד החומר רק מצד הצורה שהוא כמרכבתו של הקב"ה. וע' עוד לקמן:

כשם שהיו. לו ע' בנים כו' אין ספק שדברי חז"ל קבלה הם שקבלו כך שהיו בני אחאב מאיזבל ע' בנים בשומרון וע' ביזרעאל וקבלה זו אסמכוה חז"ל אקרא זה. וזה שהם דקדקו יתור תיבת בשומרון כי מובן הוא מעניינו של הפסוק במה שאומר וישלח שומרון וגו' ששם היו. לזה אמרו שהכוונה לומר שבשומרון ע' וביזרעאל ע' אחרים. ובזה מובן אומרו בשומרון דלדיוקא אתא [כלי יקר על נביאים ראשונים]:

והכיתי בית החורף. ומשמע ליה דבאחאב מיירי מדכתיב ואבדו בתי השן ובאחאב אשכחן בנין בית שן. ומדכתיב ואבדו בתים רבים משמע דלכל אחד מבניו היה כן (יפה ענף):

ארבעה ב' לחורף ב' לקיץ. דבתי השן רבו עוד ב' לכל אחד:

ששה דוספו בתים ריבה עוד ב' לכל אחד. ומ"ש רבים בבחינת כולם. ומאי דפלגינהו בג' בבי אפשר שחרבנן בשלשה מיני אבוד (יפה ענף):

כטירכי. כדמותו (מתנות כהונה). והמעריך כתב שצ"ל כטיכני. ולשון יוני הוא ופירושו כאומנות:

שש כנגד ששה רקיעים כו'. כנגד שש ארצות דודאי לא אטרח קרא לאשמועינן מספר המעלות אלא שיש בהן רמז מה. וטעם היותן כנגד ו' רקיעים וו' ארצות לפי שישב על כסא ה' המושל בשמים ובארץ וגם שלמה מלך בתחתונים ובעליונים כדאיתא בפרק קמא דמגילה:

הן דמלכא שרי. היינו ערבות שהשכינה שם ביחוד כאומר לרוכב בערבות:

טיטיון. פירוש נסתרת (מתנות כהונה). אבל המעריך כתב שט"ס הוא וצ"ל טימיון והוא כמו טומיקון ופירושו בית המלכות עכ"ל. ובבמדבר רבה פ' י"ב גרס טומיקון. ופירוש היפה ענף מכובד. פירוש אחר כסא של מלך. והכוונה שמפני חשיבותו אינו נמנה עם

השאר ולא עשה שלמה מעלה כנגדו כי רב הוא ונורא מאד (יפה ענף). או אפשר שנגד ערבות היה בכסא שלמה מקום מושב המלך. העגול שיושב בו. וכן הוא בש"ר פ' ט"ו. וכן לענין ארצות אין נמנה בחשבון השביעית והוא תבל לפי שהוא רמז אל מקום מושבו בכסא אשר הוא יושב שם לשפוט. וזה גילה בעל המאמר בהביאו הפסוק והוא ישפוט תבל בצדק לומר דכיון דמקום מושב שלמה שעל ו' מעלות בכסא שופט בו והוא דוגמת תבל אינו מן המנין מן הטעם עצמו שלא נכנס ערבות הוא הרקיע השביעי במנין. שתירוץ אחד עולה לשתיהן [כלי יקר]:

כנגד ו' סדרי משנה. כי שלמה בקי בכולם ושופט צדק על פיהן. ועוד לרמוז שע"י התורה מולך כאומר בי מלכים ימלוכו:

כנגד ו' ימי בראשית. שחכמתו של שלמה כוללת בכל מה שנברא בו' ימי בראשית כאומר וידבר על העצים כו':

כנגד ו' אמהות. משום שלכאורה היה בו פגם מצד האמהות כי בא מתמר ומרות המואביה ובת שבע. לכן רמז היותן צדקניות וראוי להתייחס בהן כמו בו' האמהות (יפה ענף):

שהמלך הוא מוזהר. ומצווה עליהם בכל יום כצ"ל כדאיתא בבמד"ר פ' י"ב. ואתא למעוטי מצות כתיבת ספר משנה תורה ומצות קריאת פרשת הקהל שאינן תמידיות בכל יום (יפה ענף):

מצווה. בשורק תחת הצדיק:

הכרוז מכריז. פשוטו כמשמעו כי הכסא מלאכת שמים היה. ובכל בו מצאתי כי הכתובים הללו היו נרשמים בידי האריות שסביב הכסא. וזהו ענין הכרוז (מתנות כהונה):

וכן הוא אומר וידות כו'. גם זה ראיה שהיה עשוי כטירכי מרכבתו של הקב"ה שכאן כתיב מקום השבת ובהקב"ה כתיב יושב בשמים:

בשקיקות. לשון חשק כד"א פקדת הארץ ותשוקקיה. כלומר בדברים של טעם וחזקה שיש עמה טענה. או פירושו כמו ארי נוהם ודוב שוקק (אות אמת):

בכתובת בתי. שלמה נשא בת פרעה:

קוזמיקרטור. פירוש קוזמי עולם קרטור תופש. פירוש מלך בכיפה:

עשה משלו כדמותו. כצ"ל (יפה ענף) :

כתיב וראש עגול כו' גם זה לפרש מעלת כסא שלמה. והיה ראוי להזכיר זה לעיל מקמי וידות מזה ומזה:

קדדתא דדרגיש. על ראש המטה תרגום יונתן דרגישא. ואותן מטות שקורין דרגישא היה עשוי להם בראשם עגול כמין קדירה. וכן עשה שלמה (אות אמת). והיפה ענף כתב שגרסינן כהדא דרגישא קסריסא. וכן אשכחן בירושלמי דפ' מי שמתו גבי איזהו דרגש ערסתא קסריסא. ופירוש מטות של קסרי. והכא נמי פירוש שראש עגול של כסא זה היה עשוי כמו שעושין במטה של קסרי לכבוד ולתפארת:

והארי היה פושט לו יד. שהיה עשוי בסיגנון שבעלותו שם על מעלה הראשונה הארי פושט לו יד ובשניה נשר עד ו' המעלות:

מאחוריו. מאחר הכסא:

ועטרה של זהב נוגע כו'. והא דכתיב ביואש ויתן עליו את הנזר ואת העדות ואמרו חז"ל עדות היא לבית דוד שכל הראוי למלכות הולמתו. ושאין ראוי למלכות אין הולמתו. י"ל דסבירא ליה מדרש זה לא היו מניחים העטרה על ראש המלכים אלא לפי שעה לבדקו אם הולמתו. ואח"כ היו יושבים תחת העטרה שבכסא נוגע ואינו נוגע (יפה ענף):

פסקה יג

ומושל בגוים. משמע שלא יהיה להם מלכות אלא ממשלה בעלמא (מתנות כהונה):

ותימר על כסא מלכותו. רצה לומר והרי נאמר כשבת המלך על כסא מלכותו הרי שיש להם מלכות. ולא הוה ליה למימר רק כשבת המלך על כסא המלוכה לא כסא מלכותו דמשמע למעוטי אתא שאמלכות שלא ולא מזולתו:

אלא לשעבר כו'. רצה לומר דמשני דלה' המלוכה היינו כשהמלכות בישראל שעובדים את ה' ומפרסמים כבוד מלכותו. משא"כ כשאומות העולם מולכים כאילו אינו מלך. ולפי שנטל המלוכה מישראל ונתנה לאומות העולם קאמר על כסא מלכותו דהשתא כביכול כאילו לו לה' המלוכה. והיינו ועלו מושיעים בהר ציון וגו' והיתה לה' המלוכה. אבל עכשיו כאילו אין המלוכה שלו:

ומכרתי את הארץ ביד רעים. מייתי זה לראיה שבהמסר המלכות לאומות העולם כאילו אין המלכות לה'. מדכתיב ביד רעים שפירש אפטרופסין רעים. והיינו שאינם נוהגים כשורה באפטרופסותן אלא מועלין בנכסים להחזיק בהן. והכא נמי כשמסר ה' מלכות ישראל בידם הם מועלים בקדשיהן וכופרים במלכותו כאילו אין לה' המלוכה:

פסקה יד

אמר לו הקב"ה לכורש כורש ייחס. כצ"ל (יפה ענף) ולאו דאמר ליה ממש אלא כאילו א"ל כן במה שנתן שכרו:

כורש ייחס כו'. כוונת רב חננאל לתרוצי מ"ש בדניאל דכתיב בשושן הבירה אשר בעילם המדינה. ומ"ש הכא דכתיב אשר בשושן הבירה ולא פירש אשר בעילם המדינה והא ודאי זו היא דהתם. דמלכות מדי בעילם הוא. ומתרץ דהא דכתיב התם אשר בעילם המדינה הוא לכבודו של כורש נכתב כן כדי לייחס שם מדינתו דהיינו שושן ושם אפרכיא שלו דהיינו עילם. כשם שהוא ייחס שם ירושלים ושם יהודה לכבד מקום מקדשו. אבל אחשורוש מאיזה טעם היה צריך לומר עילם. וזה שאמר שנאמר אשר בשושן הבירה כלומר דמאמר הכא הכי ולא כתיב אשר בעילם שמעינן דהתם לכבוד כורש נאמר אשר בעילם (יפה ענף):

פסקה טו

ר"י ור"נ. משום דקשה להם מ"ש בשנת ג' למלכו ולא בתחלת מלכותו. לזה אמרו שאין פי' למלכו אלא מלשון מלאכה. או מלאכת הכסא או מלאכת בית המקדש. ודרשו למלכו למלאכה כלומר לביטול המלאכה על דרך לדשנו. או אפשר שהניחוהו בלשון מלוכה ממש בשנת ג' שגמר מלאכת הכסא שאז הוא כאילו נעשה מלך. שמתחלה לא היה מלך כיון שלא היה לו אז כסא. ובפרט שעשוהו בדמות כסא של שלמה. או לבטול מלאכת בית המקדש שאז נתחזק מלכותו. שכיון דחזא דעברו ג' שנים ולא היה מאת ה' לבנותו בע"כ. סבר דג' שנים הוי חזקה ומעתה אין ה' חושש לבנותו [מגלת סתרים]:

עשה ג' שנים בלא כתר כו'. סבירא ליה שמה שעשה המשתה בשנת ג' לפי שעד עתה לא לבש כתר מלכותו ולא ישב על כסא מלכות מדרך ענוה. ולא סבירא ליה שמה שעשה בשנה ג' הוא מחמת שלא היה לו כסא כדלעיל:

פסקה טז

שמא לא יצאת ידי קנדל' פטים. פירוש שמא לא השגחת בענין הנרות שיהיו יפים וטובים. קנדל פירוש נר. ופטים לשון תיקון כמו המפטם את השמן. ומה שכתוב בספרים בפנים פירוש שמן עכור לא גרסינן ליה הכא. אלא לקמן גבי שמן פקטים [יפה ענף מת"כ]:

א"ל מה אינון חשיבין עלוי. פירוש מה ענין דברים קלים כאילו שאשגיח אני בהם. ועבדי הם שישגיחו בהם. וא"ל שאפשר שעבדיו לא ידקדקו בזה ויתנו שמן עכור בנרות ותתקלקל הסעודה שלא תערב עליהם בהיות הנרות כהות:

שמן פקטים. [פירוש שמן עכור]:

א"ל והדא מנ"ל. פירוש א"ל מנלן הא. וא"ל מאחשורוש למדתי דכתיב עשה משתה דמשמע שהוא בעצמו היה משגיח בכל הדברים ואינו סומך על משרתיו בכל מה

שאפשר מדלא קאמר קרא למשתה כמו ויקרא לכל אחיו וקראת לישי וכיוצא (יפה ענף). וגם מדכתיב עשה משתה לכל שריו ועבדיו משמע שוה לכולם לעבדים ולשרים שלא היה שם דבר הנמאס וקץ על האדם. כן אתה צריך בעצמך להשגיח שלא יהיה שמן עכור שמעלה עשן וריחו רע ואין אורו מבהיק (מתנות כהונה):

פסקה יז

מעשרה מדות אלו. כך היתה הקבלה אצל חז"ל שאלו המדות שנמנו כאן יש להאומות הנמנין כאן תשעה מדות נגד האומות שבכל העולם. כדתני י' חלקים של כנים בעולם ט' בפרסיים וכו' י' חלקים של נוי בעולם ט' במדי ואחד בכל העולם ומייתי לה הכא משום שדרש פרס לשון חלוקה ומדי לשון מדה שהם נטלו ט' חלקים ומדות ואחד בכל העולם:

בריאות. לשון בריא אולם שאין חלאים מצויים בהן (יפה ענף):

של נוי. היינו חתוך האברים ותיקון התמונה [קרבן אהרן ויפה ענף]:

כעירות. ביזוי וזוהמא כד"א הרחק מן הכעור (מתנות כהונה):

כח. היינו חזוק הגוף לישא משוי וכיוצא:

של גבורה. היינו אומץ הלב עם הזרוע לעשות מלחמה:

של יופי. הוא במראה האודם והלובן משוער (יפה ענף):

של חכמה. תורה ודרך ארץ [רש"י] אבל כאן לא משמע כן. שהרי חשב עשרה חלקים של חכמה וי' חלקים של תורה. על כן נראה שחכמה הוא דרך ארץ לבד ובטבעיות למודיות אלהיות וכל שזולת התורה הקדושה:

פסקה יח

שהוא מקדים. מדי לפרס כדכתיב למלכי מדי ופרס ופעמים שהוא מקדים פרס למדי כדכתיב חיל פרס ומדי:

כשהמלכות במדי. בפרק קמא דמגילה מפורש דאתנויי אתנו בהדי הדדי אי מינייכו מלכי מינן אפרכי אי מינן מלכי מינייכו אפרכי. והענין זה הוא דמדי ופרס ב' אומות הם וחוברו יחדיו להלחם בבבל וזולתם. והתנו ביניהם שאם יהיו המלכים מפרס יהיו השרים ממדי ובאם יהיו המלכים ממדי יהיו השרים מפרס. וכן היה שפעמים היה המלכות ממדי כדכתיב ודריוש מדאה קביל מלכותא. ופעמים היה מפרס כדכתיב ובמלכות כורש פרסאה. ולפי שאחשורוש היה פרסי ואז מדי טפלה לפרס כתיב חיל פרס ומדי. וע"ש למלכי מדי ופרס בד"ה. י"ל כי ספר דברי הימים הוחל בימי דריוש המדי ולכן נקרא בשם מלכי מדי ופרס ונשאר שמו כן לעולם (יפה ענף):

למה קורין אותה פרס. לפי שתירם הנזכר בבני יפת הוא פרס כדאיתא בפרק קמא דיומא בעי למה נשתנה שמה ונקראת פרס:
פרוסות פרוסות. שלא נמשכה מלכותם בדורות רצופים זה אחר זה כשאר המלכיות אלא בימי תרדה המלכה ונמשכה מלכותם קצת זמן. ושוב נפסקה מלכותם עד ימי אדרביאן. ואז חזרה ונמשכה קצת זמן. ושוב פסקה עד לעתיד שתחזור ותמלוך קצת זמן:
אשור כי יבוא בארצנו. ואשור זו פרס כדמשמע בחזית פסוק אם חומה היא. אלמא לעתיד בהיותינו על אדמתינו תהיה מלכות פרס בעולם:
דמודייא. מודה להקב"ה ומכירו לעשות רצונו:

פסקה יט

אלו ב' לגיונותם. משום דפרתמים לשון שררה וחשיבות וקשה היכי אפשר דחיל פרס ומדי יהיו שרים כולם. לכן אמר דאלו ב' לגיונות מיוחדים. ומשום דחשיבי משארא קרו להו פרתמים. או פירוש הפרתמים על שם שנותנים השררה למלך תחלה:
וקעקע. פירוש והרס:
ביצתן. פירוש שרשם:
בני טעמיא. העוסקין בעסקי מלכות בהנהגת ההמון במאמרם ע"ד דכתיב די ליהוון אחשדרפנייא אילין יהבין להון טעמא:
ובני סגניא. הם שרים וסגנים שלמעלה מבני טעמיא ע"ד ועילא מנהון סרכין תלתא:
בני טעמיא בני עצתיא. פירוש בני טעמיא שהם נותנים טעם והוראת פנים. ובני עצתי אפילו שנותנין עצה:
באדין דניאל. התיב עטה וטעם ועט פירוש עצה וטעם פירוש נתינת טעם והוראת פנים. וכעין שני דברים אלו היו בני טעמיא ובני עצתיא (יפה ענף):

פסקה כ

להדא ארכיון כו'. פירוש ענין אחשורוש דומה לבית שררה זו דגדר שהוא שם מקום שהמלך יושב בבית ההוא במקום גבוה וכל העם יושבים לפניו על הקרקע להדיין לפניו:
ורבן שמעון בן גמליאל אמר לבסילקי כו'. פירוש שפלטין גדולה שמלאה בני אדם הבאים להשתחוות למלך ולקלסו שהמלך במסבו ואינו גבוה מהעם אמנם הם שטוחים על פניהם ומשתחווים לו ועל זה אמר לפניו. נמצא לר"א חשיבת המלך כאשר מתנשא על העם ודבר זה הוא עיקר למלך. ולכך אמר שהיה כל העם יושבים לפניו והמלך היה עוד מתנשא עליהם. ולר' שמואל דבר זה הוא חשיבות על העם שיהיה יראת המלך עליהם עד שיהיו שטוחים על פניהם. ולא יהיה המלך בעצמו מראה חשיבות וגדולה

בעצמו. רק שיהיה במסיבה ויהיו שאר העם שטוחים על פניהם מחמת יראה. כלל הדבר למר חשיבת מלכותו במה שהוא מתנשא עליהם. ולמר חשיבת מלכותו במה שהם תחתיו לגמרי משפילים לפניו מיראת פניו וזהו עיקר מלכותו [אור חדש]:

פרשה ב

פסקה א

כתיב כל רוחו יוציא כסיל כו'. כדי לתת טעם באריכות דכתיב בספור משתה אחשורוש והראותו כבוד עשרו דריש האי קרא באחשורוש. שלפי זה אשמועינן שהניחו ה' להוציא עצתו לחוץ ושוב בטלה כרגע:

זה אחשורוש. שהוציא כל רוחו ועושר כבודו להראות העמים והשרים, ועצתו היה בהזמנת ישראל למשתה כדי להכשילם כדאמר לקמן, כדי שעל ידי זה לא יוסיף ה' להביטם. והקב"ה שהוא חכם הרזים באחור, פירוש בסוף, שיבר והשפיל גאותו ושמחה שלו. רצה לומר שבסבת הריגת ושתי נתבלבל שמחתו ונתבטלה עצתו שיעץ להחטיא את ישראל, כי לא נתלכלכו בחטא זה כל כך ולא הסתיר פניו ה' מהם אלא לפנים:

(**ששה ניסין**. צ"ל ששה גיסין. ופירושו אוצר [יפה ענף ומעריך המערכות]. ומשום שהוקשה להם איך קאמר בהראותו כו' ימים רבים שמונים וגו' וכי רבים הם, שאם לענין הסעודה היו רבים, לענין הראות כבוד עשרו הגדול מועטים הם. להכי מתרצים ששה אוצרות היה מראה להם בכל יום. ודייק בילקוט (תתרמו) מדכתיב את עושר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו הרי ששה:

מיני יציאות הראה להם. לפי שקשה לפי תירוצם וכי אפשר להראות כל עושר המלך לעין כל כי ממשלתו במקומות רבים, וגם אוצרותיו גנוזים במקומות רבים, ואיך אפשר להראות במקום אחד. לזה אמר מיני יציאות, והוא חשבון יציאותיו בביתו ושכר עבדיו, כי בזה יודע עשרו שמזה ניכר כבוד מלכותו:

סעודת ארץ ישראל. ההכנסה שהיתה לו מארץ ישראל כי רבה היא, וזה הספיק להראות כבוד עשרו כי זה רבה מאד, ולא היה צריך להראות מה שהוי ליה משאר ארצות. וארץ ישראל נקרא כבוד על דרך (תהלים פה, י) לשכון כבוד בארצנו. וכדאיתא בבראשית רבה (פה, יד) ובשיר השירים רבה (ח, יב) פסוק כרם היה לשלמה, שכל מלך ושלטון שלא היה לו שלטון בארץ ישראל הוא אומר איני שוה כלום. וזה שכתוב בהראותו את עושר כבוד מלכותו עושר ארץ ישראל שהוא כבוד מלכותו, כי דוקא בארץ ישראל כתיב

לא תחסר כל בה ששם נמצא הכל. והראה להם שיש לו שלחן מלכים כשלמה שהיה סעודתו שלמה שהיה מושבו בארץ ישראל. [אור חדש]:

בגדי כהונה גדולה. שהיו בידו, שהביאן נבוכדנצר מירושלים [רש"י] הראה להם, שלבשם ונתעטף ועמד כדאיתא בפרק קמא דמגילה (יב, א). ולפי שחשב שעוד לא יבנה המקדש מכיון שעברו ג' שנים לבטול מלאכת בית המקדש וג' שנים הוי חזקה. או לפי שמנה וטעה כדאיתא בפרק קמא דמגלה (יא, ב) לכן הקל בכבוד בגדי כהונה ונתגאה בהם:

בין מן דידיה ובין לא מדידיה מתגלגלת כו'. ולקמן סוף פסוק גם ושתי המלכה הגירסא כהדא צרצרא דמתגלגלה בדילה ודלא דילה:

בת קברייא. פירוש נהר הוא ששמו קברייא כדאיתא בבראשית רבה (יג, ט). ואמת המים של נהר זו מתגלגלת בין במקום שלה ובין שלא במקומה, כי יוצאת ומתפשטת לחוץ למקומה כאילו הוא ג"כ מקומה. והוא משל למתגאה במה שאינו שלו כאחשורוש שנתגאה בבגדי כהונה שלא ניתן לו רשות להשתמש בהם:

מהיכן העשיר כו'. מילתא באפי נפשיה:

שחיק מחיק. ישחק וימך:

סיגל. אצר ואסף:

עינו צרה. בממונו שלא יתכבד אחר בו:

לאויל. פירוש לבנו אויל מרודך:

והפך פרת עליהון. באומרו והפך עליהון פרת נראה שחפר חוץ לפרת והפך עליהם פרת, נמצא שעשה באופן שילך פרת חוזר ומהדר שלא במקומו. ומה שאמר והטמינם בפרת, היינו על שם סופו שנעשה דרך שם למי פרת. [כלי פז]:

ונתתי לך אוצרות חשך ומשם ירש כל אותו הממון כשמלך במקום כורש:

פסקה ב

ימים רבים של צער. דעת האגדה זו שלא היה המשתה שמונים ומאת יום שזה היה מביא לתיעוב המאכל, , אבל הראות עשרו זה נמשך שמונים ומאת יום, כי כל יום היה מוציא כלי יקר ודברים חדשים, ובכל יום היו עושים שחוק כדרך המלכים. והכי הוא פירושו בשנת שלש למלכו עשה משתה וגו', ומפרש באיזה זמן עשה המשתה, וקאמר בהראותו את עושר וגו' שמונים ומאת יום, ואחר זה ובמלואת הימים האלה של שמונים ומאת יום הראות עשרו, עשה משתה לכל הנמצאים בשושן. והעם הנמצאים כולל גם

השרים הנ"ל שלכולם לא עשה משתה רק ז' ימים. ועל זה קאמר המדרש וכי ז' ימים ימים רבים הם אלא שהיו ימים של צער. (יפה עינף):

ימים של צער. והמצטער מרגיש מאד בזמן על דרך (איוב ז, ג) ולילות עמל מנו לי, ולכן מעט מהזמן היה בערכם רב. כמה שאמרו הטבעים שכל מי שירגיש יותר בתנועה ירגיש מאד בזמן. והצער היו על שראו שם בגדי כהונה גדולה וכלי בית המקדש. וכל שכן לפי מה שאמרו במדרש אבא גוריון שהאכילם בשולו בעל כרחן:

וימת מלך מצרים וכי ימים רבים היו. קשה הא באמת ימים רבים היו לישראל. וי"ל שהוקשה להם שכיון שכבר נגזרה גזירה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ולא עבדו כי אם שני מאות שנה או יותר מעט למה קורא אותן רבים. לכן קאמר על ידי שהיו ימים של צער, שגם בלילה לא שכב לבם מעוני ומרוב עבודה, והיו מעמידים אותם בקרות הגבר למלאכתן כנודע לכן קראם ימים רבים, שהקב"ה חשב לילות וימים. [גבול בנימין]:

ודבר ה' היה אל אליהו וגו' וכי ימים רבים היו. פירוש דויהי ימים רבים ודבר ה' היה אל אליהו בשנה השלישי, שכשעברו ימים רבים להעדר הגשמים היה דבר ה' לאליהו, ודבר זה היה בשנה השלישי, ומכיון שכל הימים עד דבר ה' לאליהו לא היו רק י"ד חדש כדלקמן קשה אמאי מיקרו ימים רבים. אלא על ידי שהיו ימים של צער רעבון קראם רבים:

הרי ארבעה עשר חדשים. ומכל מקום שפיר כתיב ודבר ה' היה אל אליהו בשנה השלישי, משום דחדש אחד בשנה חשוב שנה לרבי אליעזר כדאיתא בפרק קמא דר"ה (י, ב). וכל שכן לרבי מאיר דאמר יום אחד בשנה חשוב שנה:

הרי ארבעה עשר חדשים. ובויקרא רבה (יט, ה) ובילקוט (מצורע תקעא) גרסו שלשה חדשים משנה ראשונה ושלשה חדשים משנה אחרונה כו' הרי שמונה עשר חדשים:

ימים שנים רבים שלשה. ומסיים בתורת כהנים (מצורע זבים ה) יכול שנים ושלשה והרי חמשה, וכי נאמר ימים ורבים, והלא לא אלא ימים רבים, הא כיצד ימים האלו יהיו מרובים על השנים, וכמה הן הוי אומר שלשה:

ימים של צער. שפירשה מבעלה:

פסקה ג

יום אחרון כיום ראשון. רצה לומר שקשה לבעל המאמר למה לא אמר ששה חדשים כדאמר בנשים ששה חדשים בשמן המור ולא אמר שמונים ומאת יום, לכן אמר שבא להורות שיום אחרון כיום ראשון. ובזה מתורץ ג"כ מה שנאמר יום ולא אמר ימים. או דקדקו כן מכפל יום, ימים רבים שמונים ומאת יום, אלא להורות שהיה יום אחרון כיום

ראשון. וענין רבים כלומר כולם גדולים כמו (ירמיהו מא, א) ורבי המלך. ורצה לומר שלא כדרך העולם שפוחתין אחר כך סעודתן לקרואיהם כעובדי דלקמן:

עובדא הוה. בגברא חד הביא מעשה זה לכאן משום דדרך עשירים לצמצם במזונותיהם כאנשים האלה, קאמר שמנדיבות אחשורוש להרבות כל כך בסעודה:

על עסק מגבת חכמים. שהיו גובין נדבה לצורך מצוה לפרנסת התלמידים:

שמעון לבריה. שמעו לבנו שהיה אומר לאביו במה יהא סעודתינו היום, כלומר מה נאכל היום. אמר ליה בטרקסמין, הוא פרי או עשב דרמסקי. ובירושלמי פרק מקום שנהגו (פסחים פ"ד ה"ט) גרס טרוכסימין ופירש היפה ענף שהוא עולשין:

מן חד במנה כו'. פירוש אם מן הנלקטים היום שהם ביוקר שנמכרים רק חד במנה, או מן של אתמול שהוא כמוש ובזול קונין אותה. אמר ליה משל ב' במנה שהם כמושים וגרועים. אמרו איך נלך אצל זה לגבות כי הוא כילי וקמצן, נלך ונעשה מעשינו בעיר ושוב נבוא אצלו. הלכו ועשו מעשיהם בעיר. אחר שגבו מבני העיר הלכו ובאו אצלו. אמרו לו תן לנו מעות למצוה. אמר להם לכו אצל זו שבבית והיא תתן לכם מדה אחת מלאה דינרין. הלכו אצלה ואמרו לה בעלך אומר לך שתתן לנו למצוה מדה אחת דינרין. אמרה להם איך אמר לכם שתהיה המדה גדושה או מחוקה. אמרו לה סתם אמר לנו. אמרה אני נותנת לכם גדוש, ואם יאמר בעלי למה עשית כן, אומר לו שנתתיו משלי דהיינו מנכסי דהיינו מנכסי מלוג שלי או שינכהו מכתובתי. באו אצלו אמרו לו בוראך ימלא חסרונך. אמר להם היאך נתנתו לכם גדוש או מחוק. אמרו לו סתם אמרנו לה ואמרה אני ניתנת לכם גדוש, ואם יאמר בעלי למה, אני נותנת גדושו משלי. אמר להם חייכם כך היה בדעתי ליתנו לכם, ולמה לא באתם אצלי מתחלה. אמרו לו שמענו לעבדך שאמר לך מה נאכל כו', ואמרנו בן אדם שיש לו כל ממון זה והוא כילי שאוכל עולשין מן ב' במנה מה יתן לנו. אמר להם בנפשי אני רשאי לצמצם אבל במצות בוראי איני יכול ולא רשאי למעט:

בר ליפיני. שם אדם:

מן צפורי לעכו. הוא היה דר בציפורי ונתן בתו לאיש מעכו:

עד שהאכילן עדשים. כי לא יכול להספיק להם מזונות כבתחלה, ואפילו עדשים אלו לא נתנם לפניהם אלא בקדרות מפוחמות, כי כל הכלים שהוציא לפניהם מתחלה הוצרך למכרם לצורך הסעודה (יפה ענף):

מפוחמות. שחורות כמו פחם:

ברם הכא. אבל הכא בסעודת אחשורוש:

פסקה ד

רבי חיא הוה ליה חד רחים כו'. לא מצאתי טעם להזכרת המעשה זה לכאן. וכמדומה שהיה כתוב כאן הא דמייתי לקמן שבסעודת אחשורוש היה אומר לישראל יכול הוא אלהיכם לעשות לכם סעודה כזו לעתיד לבוא, אמרו לו עין לא ראתה כו', ומעין זה מייתי הכא נמי הא דרבי חיא שנאמר לו כן והשיב לו כן. (יפה ענף):

חד רחים כו'. אוהב אחד ממקום אשנא וגוי היה, ועשה סעודה לרבי חייא:

כל מה שנברא בששת ימי בראשית. לשון הפלגה הוא דודאי לא אכל דברים טמאים, אלא הכוונה אכל מה שדרכו ליאכל ונמצא בעולם. (יפה ענף):

מה אלהיכון כו'. אלהיכם מה יעשה לכם לעולם הבא יותר ממה שהאכלתיך:

סעודת אלהינו. היינו סעודת לויתן שהיא סעודה גשמית לצדיקים בגוף ונפש בתחית המתים, דאע"ג דהוי גשמית אין לה קצבה כשאר סעודות דעולם הזה, כי תענוגיו רבו מספר כי עין לא ראתה. דאילו בשכר הנפשי העתיד פשיטא שאין לה יחס עם תענוגי תבל לא בכמות ולא באיכות:

בטלופחין. בעדשים:

דטמאשא או דגראפא. פירוש דטמאשא ממעט בעדשים ומרבה במים כדי לטבול פתו [וטבלת פתך (רות ב, יד) תרגום וטמישי סעדך]. דגראפא ממעט במים ומרבה בעדשים וגורף בכף ואוכל כדאמרינן ריש כריתות (ז, ב) כאדם שגורף הקערה [מעריך]:

התחיל ממיל בו. פירוש התחיל ר"ש לדבר עם עבדו על גודל הכילות שבביתו. כי היה מפורסם לעשיר וע"י דבורו של ר"ש הרגיש בו. והיפה ענף כתב שצ"ל מזלזל:

והרגיש בו. בעל הבית:

שלח בעל הבית. לבני ביתו:

ארגוטדייא. פירוש בערוך מיני כלים חשובים מאד, ונכלל בזה המלה כסף וכלי כסף וכלי זהב:

משגח רבי שתי גבן חד כסא יומא דין. כצ"ל. (יפה ענף) פירוש שהבעל הבית אמר לר"ש תשגיח עלינו רבי לשתות עמנו כוס אחד היום:

אמר ליה אין כו'. פירוש שאמר לו הן, כשעלה ונכנס לביתו ראה כל אותן כלים כו':

אי רבי. אי בלשונם התחלת הדבור של תימא:

אתון אורייתכון כו'. אתם תורתכם מכבדת אתכם, אבל אנו אם אין לנו ממון אין מכבד אותנו, ולכן אנו חסים על ממונינו:

בעית למקרא כו'. אם תרצה לקרוא ולזמן עשרים, עשה והכן לעשרים וחמש. ואין בעית. ואם תרצה:

אזל הוא ועבד לעשרים וארבע. פירוש אזל ועבד לעשרים וארבע היינו שהכין לעשרים ותשע אנשים, היינו לעשרים וארבע כמו שרוצה לקרוא עשרים וארבע על הסעודה, שאז צריך להכין על חמש יותר וכמו שיעץ לו רבי אליעזר. ובאמת הוא קרא לעשרים וחמש אנשים על הסעודה, והיה לו להכין על שלשים, ולכך היה חסר לאחד, דלעולם צריך להכין על יותר. וזהו שתמה חדרי סעודה מי גילה, דזה דבר תימא שאף שהכנתי על ארבעה יותר ממה שקריתי אעפ"כ היה חסר לאחד. ולכן אמר ודא מנלן וכו'. אי נמי הכי פירושו וקרא לעשרין, וחמשה קאי למטה, היינו שמהחמשה שצריך להוסיף אשתכח דחסר חד שהרי קרא עשרים והכין רק לעשרים וארבע [משנת דרבי אליעזר]:

חד מקמה. קערה אחת:

מאן דאמר קנדס כו'. פירוש אותה קערה שהיתה חסירה יש אומרים שהיתה מין קונדס והוא מין ירק, כדמתרגמינן וקוץ ודרדר (בראשית ג, יח) קונדס. ויש אומרים שהיתה מין כפנאי, והיינו תמרים שאינם מבושלים. וקא משמע לן שאעפ"י שלא היה החסרון אלא מדברים אלו דלא חשיבי בא לידי בזיון:

אייתי דהב כו'. הבעל הבית הביא זהב ונתן לפניו לומר כי לא מכילות או קוצר יד היה החסרון שהרי הוא נותן זהב תמורתו, אלא דמבלי משים לב להכין לקרואים כל הצריך היה החסרון:

נסביה כו'. לקח אותו האיש את הזהב והשליכו לפני בעל הבית, ואמר ליה וכי לזהב אני צריך וזהבך אני אוכל:

ותני. וסיפר לו המעשה:

לא הוה לי כו'. פירוש לא הוה לי להגיד לך מה שקראני, לפי שאלו הדברים שאמרת לי לא עשיתים. ומכל מקום בשביל זה אני מגיד לך כדי לשאול אם חדרי תורה גילה לכם וכו'. או פירושו מן בגין כן אמרת לך כו', רצה לומר שזה שאמרת לי לעשות לא עשיתי מן בגין כו' פרוש בשביל זה שאמרתי עלך אם חדרי תורה כו'. או שמא פירושו בתמיה, וכי גם זו גלה לכם:

ודא מנא לך. פירוש וזה שצריך להכין על חמשה יותר מנא לך, שזהו דבר חידוש בלי טעם שצריך דוקא ה' יותר. ואמר ליה מדוד נלמד, דכתיב ויעש דוד לאבנר ולאנשים אשר אתו משתה, ויעש משתה מבעי ליה, א"כ חמשה תיבות מיותרות להורות שהכין על חמשה יותר [משנת דרבי אליעזר]:

ברם הכא. אדלעיל קאי כלומר בכל מעשים אלו היו חסרון, ברם, פירוש אבל הכא בסעודת אחשורוש יום אחרון כו':

פסקה ה

ובמלואת כתיב. דהמדרש רוצה להביא פלוגתת רב ושמואל על סוף פסוק זה, ופלוגתתם תליא בקרי וכתיב של תיבת ובמלאת, להכי הקדים המדרש להודיענו הקרי והכתיב:

רב אמר כו'. כתב בספר מנות הלוי דמאן דאמר שבעה חוץ משמונים ומאת דרש הקרי ובמלאת, אחר שנשלמה השמונים ומאת ימים עשה עוד שבעה ימים. ואידך דרש הכתיב ובמלואת, כלומר כשהגיע לתשלום השמונים ומאת ימים בשבעה האחרונים מהם עשה משתה. [מנחת שי] וביאורו כי הקרי הוא מקור, ופירושו כשנשלם אז התחילו השבעה ימים, מה שאין כן לפי הכתיב נוכל לקרות מְלוּאַת, המ"ם בחיר"ק והלמ"ד בדגש ובשור"ק והאל"ף בפת"ח, והוא שם דבר כמו מלואת אבן (שמות כח, יז), כלומר הסוף והתשלום של הימים רבים נקראו מלואים, שבהם נשלם המספר ומלאו הימים שהיה בדעתו להרבות. וזה שכתוב במלואת כלומר בסוף הימים היה בהם שבעה ימים שעשה המלך משתה לכל העם הנמצאים וגו':

כבית קומטיטון. פירוש בלשון רומי בית גדול אשר בו המלך ועבדיו יושבים. תרגום ירושלמי בכל ביתי נאמן הוא (במדבר יב, ז) בכל קומיטטון דידי מהימן הוא. [מוסף הערוך]:

מאכל ומשתה מצוי בה. הנמצאים בשושן דריש, דאשר בשושן מבעי ליה מאי הנמצאים, ולכן אמר רבי סימון דמאכל ומשתה מצוי בה לרוב ולכן יכול לעשות משתה לכל עמו. ומפרש קרא עשה משתה לכל העם מהדברים הנמצאים בשושן הבירה, ששם נמצאים תמיד מאכל ומשתה:

גדולי הדור היו שם וברחו. שלא ליסב באותה סעודה, משום כמה מילי דכתיבנא לעיל פרשה זו סי' ב' גבי ימים של צער. ולכן אמר הנמצאים לאפוקי אותם שברחו:

יהודים היו שם כו'. דייק מדכתיב לכל העם הוא שהם עיקר כל העמים כדכתיב (דברי הימים א יז, כא) ומי כעמך ישראל וגו'. או דייק מתיבת הנמצאים דיהודים איקרו נמצאים על דרך (דניאל יב, א) ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר. או דייק מדכתיב למגדול ועד קטן שאי אפשר לומר שקרא אחשורוש אל הסעודה הקטנים דהיינו התינוקות, גם אי אפשר לומר שהכוונה לומר החשוב והפחות, מכיון שנאמר לכל העם הנמצאים זה מבואר שלא יאמר אלא על ההמוניים כולם בשוה, אלא אמר מגדול ועד קטן לרמוז שגם ישראל נהנו מאותה סעודה, שגדול וקטן הם יעקב ועשו שנקראו גדול וקטן כדכתיב (בראשית כז, מב) ויגד לרבקה את דברי עשו בנה הגדול ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן, וכמו שנאמר (בעמוס ז, ה) מי יקום יעקב כי קטן הוא:

יכול אלהיכון כו'. תיבת הנמצאים רמז למה שאמרו לו דסעודה זו מדברים הנמצאים, דאילו סעודת ה' לעתיד עין לא ראתה וכו':

אנו אומרים לו כו'. וא"כ מאי עין לא ראתה דכתב לן, הילכך צריך לומר שסעודת אלהינו גדולה מזו:

פסקה ו

גנה מבחוץ כו'. דביתן לכולי עלמא לשון פנימית הוא כמו מבית ומחוץ, אלא שפלוגתתם הוא דלרבי נחמיה ביתן הוא תואר לגינה שהיא הפנימית, כדמתרגם התרגום גנתא גואה, משום דגינת דבק לביתן, להכי קאמר גנה מבפנים וחצר מקיפה סביב. ורבי יהודה סבר דביתן דבק לחצר, משום דהוא לשון זכר וחצר מצינו לשון זכר, דבכמה דוכתי כתיב ביחזקאל חצר הפנימי (בפרק מ ופרק מא) גם כתיב חצר התיכון (מז, טז), ואילו גנה לשון נקבה בכל מקום. ולהכי קאמר גנה מבחוץ וחצר מבפנים שהיה החצר מוקף גינו סביבו (יפה ענף):

פורש את הוילון. בין חצר לגינה ואז יקרא החצר חצר לבד. אבל כשהיה מקפיל ונוטל את הוילונות והיו נראים הצמחים והירקות היה נקרא גנה:

בדמים הרבה. דריש ביתן לשון מתן מעות מרובים. (יפה ענף):

פסקה ז

איירינון. היינו בגדים לבנים כמו כלים האולייריין דסוף פרק אלו קשרים (שבת קיד, א). ומפרש חור לשון לבן כמו חיור (יפה ענף). וקרפסינון בלשון יון קרבסינון, והוא בגד דק עשוי מפשתן נקי. [מוסף הערוך]:

יטינון. ובלשון יון יקינטינון. והוא דבר אשר לו גוון תכלת. [מוסף הערוך]:

שבני חורין. פירוש שרים. ודרש חור כמו חור בחולם והוא מענין חורי יהודה (ירמיה כז, כ ועוד), שלבושי השרים חשובים מאד:

אמר רבי שמואל בר נחמן בא וראה שלותו של. כצ"ל (אות אמת), וכן הוא במדרש שעם היפה ענף:

מפקיעין. פירוש אוגדין וקושרין. (אות אמת):

נגללין היו כווילון. דגלילי כסף היינו כמין פרוכות המסך הפרוסים על הפתח מרוקמים בחוטי כסף. ומיקרו גלילי מפני שנגללין על הפתח מלמטה למעלה מצד חוץ לצד פנים או מצד פנים לצד חוץ ככריכת מגלת ספר:

נקפלין היו כקלע זו של ספינה. לדידיה היו כמין קלעים הפרוסים מקצה לקצה, וכשרוצים מקפלין ומחברין קצותיהם עד קצותיהם כקלע של הספינה הפרוס שבהורדתו מקפלין ומקמטין אותו. (יפה ענף):

המחצב הזה. של שיש:

שלמה היה כו'. תירוצא הוא:

מפרק אונסין. שם מקום שהיו מצויין שם אבני שיש:

זמרין. נראה דגרסינן גמדין, פירוש קצרים. גמד הוא אמה קצרה (מתנות כהונה). ובדפוס קוסטאנטינא גרס זעירן (אות אמת), וכן גרס בספר מנות הלוי ובספר יפה ענף. והגירסא שלפנינו יש ליישב שפירושו מחותכין וקצרים מלשון זמיר עריצים:

פרחו של אחד. היינו כמין קפלורסיס שבראש העמוד הנזכר. (יפה ענף). ורצה לומר אני ישנתי על הרוחב של מעלה מהעמודים:

פסקה ח

הראוי לכסף כו'. פירוש שר הראוי לכסף ישב על מטה של כסף, ושר היותר חשוב שראוי לזהב ישב על מטה של זהב:

מכניס שנאה. רצה לומר קנאה:

מכופתין. מקושרים בחבלים של כסף:

הגשיש. כרעי המטה קרי גישוש. (מתנות כהונה):

החיצון. לצד הבית:

פסקה ט

למרגלית שהיא אהובה. אבהט קאי דדרשינן ליה (מגילה יב, א) אבנים שמתחוטטות על בעליהן, והיינו לשון עינוג, והיינו שהיא אהובה דקאמר הכא. (יפה ענף). ובמשנת דרבי אליעזר קאמר דאשש קאי, דקשה למה מכניס שש שהוא אבן שיש בין אבנים טובות. לכן תירץ שהוא כמשל למרגליות שהיא אהובה על בעלה, שאף שאינה אהובה כל כך לאיש אחר מכל מקום לו היא רבת הערך, כן השש היה לאחשורוש בערך אבנים טובות, וכדאיתא לעיל שנוח היה לו לאחשורוש לעשות לו עמודים של זהב מלהביא עמודים של שיש מפרק אונסין:

שמוציאה את בעלה לחירות. אדַר קאי. ומפרש שהיא חשובה ויקרה בדמים שמוציאה בעלה לחירות, על ידי שפורע מעות חובותיו על ידו והוא בן חורין ממעיקיו:

פרקמטיא נפקת. שיוצאת בכל סחורה, שעל ידי שהיא יקרה כל בעלי סחורה מתרצים לקבלה בסחורותם:

פסקה י

השקיותיו של אותו רשע כו'. לשון תימה, בוא וראה כמה רוב עשרו מה שלא מצינו כן בשום אדם:

חותה. מאוס וצער ומחיתה, וא"כ איך היה אחשורוש משתמש בו באותה סעודה והכתיב לעשות כרצון איש ואיש. וגבי שלמה אין להקשות זה לפי שלא בא לעשות כרצון איש ואיש, ולא בא הכתוב אלא להודיע רוב עשרו. (מתנות כהונה):

אלא אלו. כלי זהב דכתיב באחשורוש והשקות בכלי זהב, לא זהב ממש היו אלא כוסות דיוטיריטא, פירש בערוך כלי זכוכית חשובין שהיו יקרים כשל זהב:

פסקה יא

הביא כליו וכלי עילם כו'. מדהוי ליה למימר והכלים שונים, וכתיב וכלים מכלים שונים, משמע שכלים משתנים מפני כלים אחרים, דהיינו כלי עילם. שע"י שכלי אחשורוש חשובים מהם נמצאו הם מגונים בפניהם, וכן כלי אחשורוש לפני כלי בית המקדש:

היו פניה. של השפחה משתנות:

היו משתנים כליו. ופירושו של קרא וכלים של אחשורוש מכלים של בית המקדש שונים בכל עת שרואין אותם, ונעשים כעופרת:

שצורתן נשתנית. רצה לומר שר' תחליפא מפרש שהם משתנים יותר מכלים אחרים, כי בימים מועטים צורתן משתנית והן כלי זכוכית וכיוצא שנשברים מיד:

כלים מכלים למשתמשין כו'. לפי זה הדרש הכפול וכלים מכלים השני מתפרש מלשון כליון. רצה לומר וכלים של בית המקדש מכלים לכל מי שמשתמש בהם. שונים רצה לומר ומכל מקום הם שונים להשתמש בהם. ורצה לומר שהכתוב מתמיה שזה ידוע מכבר היינו מבלשצר שכלי בית המקדש מכלים לכל מי שמשתמש בהם, והם שונים בקלקלה ומשתמשין בכלי בית המקדש.(מהרש"א):

ביצתו. שרשו. היינו שנהרג ונאבד מן העולם:

ביה בלילא קטיל בלשצר. וכן אחשורוש ע"י שהשתמש בכלי בית המקדש נהרג ושתי. כדאיתא בפרק קמא דמגילה (יא, ב) ואייתי מאני דבי מקדשא ואשתמש בהון בא שטן ורקד ביניהם והרג את ושתי:

פסקה יב

ככוסות ביד המלך. שהיו בידו כוסות כנגד כל הקרואים ששתה כנגד כולם, וזה דרך גוזמא, וגם לקבל אלפא חמרא שתי גוזמא, כי מי יוכל לשתות כנגד אלף, אלא דאחשורוש היה גבור לשתות יין טפי מבלשצר, ולהכי נקט גוזמא דבלשצר לקבל אלפא,

וגוזמא דאחשורוש ככוסות ביד המלך, שמליצת גוזמתו יותר גדולה. (יפה ענף). וקשה לפירושו הא אמרו חז"ל ששלחה לו ושתי אבא לקבל אלפא שתי כו' דמשמע היה גבור יותר לשתות יין מאחשורוש. לכן נראה כפירוש משנת דרבי אליעזר, ככוסות ביד המלך פירוש ככוסות שיש ברשות המלך שהם הרבה, כך צוה ליתן יין הרבה שיוכל כל אחד מהמסובים לשתות כסך הכוסות הנ"ל. וזהו תמיהת המדרש להלן שתה הוא לקבל אלפא וכאן הוא להיפך שהמלך צוה שישתו הם ככוסות שביד המלך, אבל הוא לא היה יכול לשתות הרבה:

פסקה יג

כדת כל מקום ומקום. דכיון דלא פירש כדת איזה מקום או איזו אומה, צריך לומר כדת כל מקום ומקום וכדת כל אומה ואומה. ורצה לומר דחילוף מקומות יש וחילוף אומות יש כדמפרש ואזיל:

אית אתר כו'. יש מקום שרוצים לאכול ואח"כ לשתות כדרך התוגרמים:

ואית אתר. ויש מקומות שרוצים לשתות ואח"כ לאכול כדרך הערביים:

כאלין כותאי כו'. רצה לומר וחילוף האומות כאלו הכותים שאינן שותות יין המונח ומשתמר בזיקים פי' בנודות של עור, הביא להם יין המונח ומשתמר בקוליה פי' כדים של חרס:

באנפקאי. פירוש חמרא חייא. ולפי שדרך המשתאות לאנוס בו וע"י כן הם ניזוקין בו, אמר שלא היו אונסין בשתייתו אלא שותה מזוג כל הרוצה. והמעריך כתב אנפקאי לשון לעז הוא ענין מלוי, כלומר כוס גדולה, מלא בלשון טורקי דולי:

אין אונס ביין נסך. וזה שאמר הכתוב והשתיה כדת הוא, שלא היו אונסים שום אחד שיעבור על מה שתגזרהו דתו, וכוונתו היה למען יגדל עון ישראל וידל כבודו בזה. [מנות הלוי]:

אין אונס בפקתא. פירוש שהיה להם כלי גדול ושמו פקתא [והוא כוס שמכיל רביעית ההין [מנות הלוי], והיו משקים אותו לכל אחד הן המסובים בעל כרחו, אבל בסעודה של אחשורוש לא היו אונסין בכלי זה. (מתנות כהונה):

בא וראה שלותו כו' עד ומרגליות. לא גרסינן ליה, וצריכין למחוק מכאן, דמקומו הוא לעיל בפסוק על רצפת בהט ושש ודר וסוחרת וכבר הוא שם. (אות אמת). אבל היפה ענף מקיים הגירסא שלפנינו, דהכי קאמר, שלא יפלא הפלגת העושר במה שהשקות בכלי זהב וכל הנ"ל, כי כן יסד המלך הבית באבנים באבנים טובות, כי זה עושר יותר מופלג, ושפיר קאמר המדרש בא וראה שלותו כו':

לעשות לגדולי המלכות כו'. דייק זה דאי כפשוטו שצוה המלך לרב ביתו שיעשו כרצון איש ואיש, הוה ליה למימר יסד המלך על רב כל ביתו מאי על כל רב. ואם הכוונה היא שגזר כך על כל השרים, הוה ליה למימר על כל רבי ביתו, לכך דרשו כי כן יסד וגזר המלך על כל רב ושר מהשרים, שיתנו לו ביתו עמו, הוא ובניו ואשתו שיהא מצחק עמהם. וזה עשה כדי לעשות כרצון איש ואיש, לפי שיש כמה אנשים שרוצים לשמוח ולצחק עם בניהם יותר מכל אכילות. [כסף נבחר ומגלת סתרים]:

פסקה יד

א"ל הקב"ה אני כו'. משום דקשה ליה לעשות כרצון כולם מבעי ליה, מאי איש ואיש. להכי בעי לתרוצי שהכוונה לעשות רצון איש ואיש המתחלפים ברצונם זה נגד זה, כדאמר לעיל אית דבעי מיגס ובתר כן שתי כו, ' ולכן קנטרו הכתוב כי לא יוכל לצאת ידי מרדכי והמן המתנגדים. ורמז ליה ג"כ באומר איש ואיש דהיינו איש יהודי ואיש צר ואויב. (יפה ענף):

אני איני יוצא מידי בריותי. לצאת ידי רצון כל אחד ואחד:

עולות בלימין. כמו נמל, ופירושו חוף הים:

אין רוח צפונית מנשבת. והא דאמרו בפרק לא יחפור (בבא בתרה כה, א) ארבע רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית עם כולם, היינו מעט מזעיר כדי למתקן, והכא נשיבתם קמיירי [יפה תואר בויקרא רבה]:

ארגסטים. וכתב הערוך שבספרים אחרים גרס אגרסטוס, וכן מסתברא. ופירושו דהיינו ענין זר חוץ מהמנהג, והיינו רוח המשמש לשתי רוחות כאחת:

אומר לצפון תני. דמדכתיב הכא תני והכא אל תכלאי שמע מינה דדרכו להמנע. והיינו בעת שרוח שכנגדו מנשבת שזו שותקת, וקאמר שלעתיד לא יהיה כן. וענין זה להבאת הבנים מרחוק, שאם יביאום דרך ים באניות אלה מזה ואלה מזה יהיה הרוח מביא כולם ביחד:

מי הוא זה שעושה רצון יראיו. פירוש שאף שיהיו שנים זה לעומת זה, יעשה ה' רצון שניהם. והיינו רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע, שאף ששאלת זה מנגדת לזה ישמע ה' לשניהם. מה שאין כן אחשורוש שלא יכול לעשות רצון שני אוהביו המתנגדים. ואע"ג דאמר שני בני אדם מבקשים לישא אשה אחת כו', היינו במנהג הטבעי כסתם בני אדם כדקאמר בנוהג שבעולם, אבל ביראי ה' יפיק רצון שניהם בהשגחה, שאם שנים מבקשים אשה אחת, ה' יזמין לאחד אשה אחרת יפה כזו או יפה ממנה שיתפייס בה ולא יבקש

זו. ובשתי ספינות יביא ה' רוח אחד להעלות האחת ותיכף יביא אחר לשניה, או הקב"ה שיודע העתים לא יביאם במצב כזה. (יפה ענף):

פרשה ג

פסקה א

רב פתח הוי משקה רעהו. משום דקשה לו מה ראה הכתוב לפרסם סעודת ושתי כדלקמן. מתרץ רב דאתא לאשמועינן מה שנגזר עליה שתכנס ערומה, שזה משפט בית נבוכדנצר לידון ערומים. ולהכי דרש האי קרא בבית נבוכדנצר שנידונו כולם ערומים, שתה גם אתה כו' עד זו ושתי. (יפה ענף):

זה נבוכדנצר. שהשקה את צדקיהו יין מגתו כדלקמן:

רעהו זה צדקיהו. וקראו רעהו על שהיה מלך כמוהו:

מה אתה מספח בו דברים בחמתך כו'. פירוש שקנתר לנבוכדנצר במה שבחמתו וכעסו על צדקיהו בשביל שמרד עליו סיפח וחיבר בו שני דברים, כאילו כועס עליו גם בעבור שמרד גם באלהיו, והראה את עצמו כאילו מקנא גם להקב"ה. אכן שקר רעיוניו בקרבו, שאילו באמת היה דעתו לקנא בשביל הקב"ה לא היה לו להזכיר בכעסו עליו רק מה שמרד באלהיו, ולא לקנא כלל לכבוד עצמו ולערב חול בקודש, כי מה לתבן את הבר לספח ולחבר קנאת הקב"ה עם קנאת האדם. ולכן במה שסיפח בו דברים בחמתו וכעסו כאילו הוא בעצמו ג"כ יכול להתקיים עליו בלתי הקב"ה חלילה, נראה לכל שקנאתו להקב"ה הוא שקר מוחלט ואין פיו ולבו שוים בקנאתו להקב"ה:

מספח בו דברים. פירוש מחבר ומקבץ בו דברים כמו תַּחַת חָרוּל יְסוּפָּחוּ (איוב ל, ז):

להתקיים עליך. להשגיח בך לעזרך:

וגם במלך נבוכדנצר מרד. ואעפ"כ מקנתר קרא לנבוכדנצר, דלא היה ראוי להוכיח חרפתו עליו, ובפרט דצדקיהו לא עבר על השבועה חס ושלום אלא שנשאל עליה והתירו לו סנהדרין, כמו שלמדו הפוסקים ממנו דבדיעבד מהני התרה אפילו שלא מדעת המשביעו:

במה השביעו. מייתי ליה הכא, יתכן שלהליץ בעד צדקיהו קאמר הכי, כי לא עבר על השבועה, כי לא השביעו באלהים ממש רק בקרנות מזבח הפנימי, וזו אינה שבועה כל שלא הזכיר השם או מי ששוכן שם וכיוצא, כדאמרינן בגמרא (עיין תשבץ סימן תיא) דנשבע בשולחן המקדש או באחד מכלי בית המקדש אינה שבועה. ומה שכתוב אשר

השביעו באלהים, היינו לפי מחשבת נבוכדנצר דהוה הכא דין שבועת אלהים, (יפה ענף). וע' מה שכתבתי באיכה רבתי ב, יד:

בקרנות מזבח הפנימי. שהכניסו שם, ואע"פ שאסור לזר ליכנס שם אנוס הוה. והא דהשביעו בקרנות מזבח הפנימי, עיין מה שכתבתי באיכה רבתי שם ובקהלת רבה ט, א. והא דאמרו שהשביעו בקרנות מזבח הפנימי, כתב היפה ענף דהכי גמירי ליה:

שיתחללו מעיו. ע"י שלשול. מלשון דחלליה בי טבחא דפרק כל הבשר (קיג, א), או הוא לשון ריעוע מלשון צרורות מתחלחלין לתוכו דפ"ד דמקואות מ"ג. (יפה ענף). ובאות אמת כתב שצריך לומר שיתחלחלו מלשון ותתחלחל המלכה. או פירושו שיתחללו ויתרחבו מעיו כאילו נעשה בהם חללים, וכן דרשו (מגילה טו, א) ותתחלחל המלכה מאד שהוצרכה לנקביה, והיינו שמעיה נעשו חלולים חלולים ועל ידי זה שלשלה והוצרכה לנקבים. והשתא מפרש המדרש מספח חמתך, שסיפח לו והאכילו פת חמה, ואף שכר, שהשקה אותו יין שכר מן הגת חדש, למען הביט על מעוריהם, לשון עירוי ושפיכת דבר משקה בפעם אחת כמו ותער כדה (בראשית כד, כ), עירה דם הפר לתוך דם השעיר (יומא נג, ב), כלומר שלכן סיפח לו והאכילו פת חמה והשקה אותו יין חדש מן הגת, למען הבט ולראות על העירוי והשלשול של התרזת מעיו שיתחללו על ידי זה ויערו לחוץ מה שבתוכם, למען יתבזה צדקיהו. או פירושו למען הביט על מעוריהם, למען לראות בקלונם ובניוולם ובערותם. והא דכתיב לשון רבים, משום שהיה עושה כן לכל המלכים, ועיין ברד"ק:

אמר רבי חנינה בר יצחק יקר עצמך כו'. נראה דדריש למען הביט על מעוריהם, במקום שהוה ליה להביט על מעוריהם, דהיינו מלכות אבותיו שנתפשט ונראה בכל העולם, על דרך מי העיר ממזרח (ישעיה מא, ב), שהיה בסבת מה שכיבד זקנו לזקנו, הוא בא לבזותו. (יפה ענף):

יקר עצמך ויקר אבותיך. אפשר נבוכדנצר לא היה בן מרודך ממש אלא בן בנו, ואתי שפיר מה שאמר לקמן כבודך וכבוד זקנך שמרודך היה זקנך. וקאמר שיקר עצמך ויקר אבותיך לא נכנסתם למלכות, פירוש למלכות גדולה להיות התחלה לבניהם להיות קוזמוקרטורין אלא ע"י שכיבד זקנך לזקנו. ואע"פ שאין ראיה שגדלה מלכות מרודך מאז כיבד את חזקיהו, אך מכיון דנבוכדנצר ובניו קוזמוקרטורין, מסתברא דמימי מרודך התחילה מלכותו לגדל:

ע"י שכיבד זקנך לזקנו. דאע"ג דמפני מה שפסע ג' פסיעות לכבוד ה' הוא מה שניתנה לו הממשלה הגדולה, מכל מקום על ידי שכיבד לחזקיהו נתגלגל הענין הזה. כי מתחלה

דעתו בשליחות הכתבים לכבד לחזקיהו, ושוב נתן אל לבו דמכל שכן שיש לו לכבד לה' טפי, כדקאמר הכבוד הזה שחלקתי לחזקיהו לא חלקתי לו אלא בשביל אלהיו:

והיה רגיל לאכול בו' שעות. ובזוהר תרומה (קעד, ב) איתא בארבע שעות וע"ש היטב:

ועמד בארבע שעות של היום. ובשיר השירים רבה (ג, ג) פסוק כמעט שעברתי, גרס ישן לו ועמד שחרית. וכתב אות אמת שהכל עולה לענין אחד, שעד ד' שעות נקרא בוקר כדאיתא בפרק תפלת השחר (ברכות כז, א) עכ"ל. ועל כל פנים מדרש זה על כרחך חולק על מה שאמרו ז"ל בפרק חלק (סנהדרין צו, א) שחזרה החמה אחורנית עשר שעות. ודו"ק. ועיין בכלי יקר נ"ר:

והבולדרין. פירוש רצים. (אות אמת):

קוזמקרטורין. פירוש מושלים בכל העולם:

כבודך וכבוד זקנך. ולא הזכיר לו אויל ובלשצר. שלא היו מולכים עדיין בעולם:

שבעת קלון מכבוד. כלומר מלאת רצון נפשך להקל נכבדי ארץ, ואהבת הקלון יותר מן הכבוד:

וקיקלון על כבודך מקיא כו'. קיקלון מלה מורכבת, קיא וקלון, [רד"ק]. ורצה לומר כשהיה רובע את צדקיהו הוא שופך זרע וצדקיהו מטיל רעי. [מעריך]:

פורפירא. פירוש לבוש מלכות:

והעמידו בעריתו. פירוש העמידו אותו בערום ועריה. ומפרש וְיִקָּרֶה הֶעְדִּיו מיניה היינו בגדיו הסירו מיניה, שר' יוחנן קרא למאניה מכבדותא (שבת קיג, א):

ערית בזוי. בבזיון עמדת ערום:

אלא ערומים. דרך בזוי כנגד מה שעשה בצדקיהו. וכך צריך לומר אלא ערומים שנאמר שתה. (אות אמת):

זה נבוכדנצר. שנידון ערום כדקאמר שהעביר פורפירא שלו, והיינו והערל דמתרגמינן ותתערטל ותרגום ערום ערטילא. ומרבוייא דגם מרבינן בלשצר, ומוי"ו דוהערל מרבינן ושתי. (יפה עינף):

פסקה ב

פתח עמי נוגשיו מעולל. משום דקשה ליה מאי גם ושתי, ושתי המלכה מבעי ליה. בעי הכא לתרוצי דמשום דאחד מהרעות, היות הנשים הרעות שולטות בישראל, להכי קאמר גם ושתי, כלומר דלא די צרתינו באחשורוש כדלעיל, אלא כי גם ושתי אויבתינו היתה מלכה ועושה משתה ושמחה בחרבן בית המקדש כדלקמן. ולהכי מייתי האי

קרא, דמכלל התוכחות היות נשים שולטות בנו. ואיידי דמייתי קרא דריש רישיה נמי הכא (יפה ענף):

מדקדקין בהון. ליפרע מהם על כל דבר מבלי שום ויתור:

היך מה דאת אמר ועולל למו. וכמו שאמר במדרש איכה (א, נז) על זה, דקדק עליהן מה דדקדקתה עלי:

מקטפין עוללותיהן. הורגים קטניהם, על דרך ועולליהם ירוטשו לעיניהם (ישעיה יג, טז). והמשל זה קטיפת העוללות, (יפה ענף), או הכוונה על דרך דאיתא בתרגום, עמי דסרכוהו בזווה כמעללי לכרמא:

דבר אחר באין עליהן בעלילות. כצ"ל. (אות אמת):

קדשים בהון. ומפרש תיבת קדשים שהוא לשון זנות כדרך אומרו לא תהיה קדשה, ואח"כ מביא ראיה שתיבת מעולל הוא לשון זנות כדרך אומרו ויתעללו בה כל הלילה שהוא לשון זנות. והכוונה למאי דכתיב (איכה ה, יא, יג) נשים בציון ענו בתולות בערי יהודה, בחורים טחון נשאו, שהוא לשון נקיה כדאיתא באיכה רבתי (על פסוק זה):

קופצים עליהן כבעל חוב. דעבד לוה לאיש מלוה. ודריש נשים כמו נושים, וכן תירגם יונתן וכמרי חובא שליטו ביה:

שמירמית. אשת נבוכדנצר. הכי איתא בהדיא בויקרא רבה סוף סדר מצורע ע"ש (מתנות כהונה):

פסקה ג

פתח בחומם. משום דקשה ליה מאי גם ושתי המלכה כדלעיל, בעי לתרוצי שהוא דרך תלונה, כי לא די אחשורוש שעשה משתה על חורבן בית המקדש אלא גם ושתי היתה שמחה בזה לפי שאביה החריבו. ולהכי מייתי האי קרא דמקנתר נביא להו על שמחתם בחורבן בית המקדש, ועל זה אבדם מן העולם. ועיקר קרא בבלשצר וסיעתו מיירי, והכא דריש ליה באחשורוש נמי, כי לפי כששלמו ג' שנים לבטול בית המקדש וחשב שהממלכה נכונה בידו ועל זה עשה משתה, כדלעיל פ"א סי' ט"ו, נתבלבל שמחתו ונהרגה ושתי, והיינו כשהן באים להתחמם במלכות אנא מגדיר ית משתותיהון, פירוש אני כורת יסודותיהם, מלשון גודר בתמרים, ומשתותיהון לשון השתות יהרסון. ומפרש אשית לשון שמיר ושית, ומשתיהם מפרש לשון משתותיהון, כלומר יחרמו, שמיר ושית יהיו:

והשכרתים בצרותיהם. מפרש והשכרתים בשכרות צרות, כמו שכורת ולא מיין:

על ידי שהיו שמחים הם בחרבן הבית. שעל זה היה המשתה, ומפרש יעלוזו עתיד במקום עבר:

מרזיחין. פירוש משתאות. (אות אמת):

וגם ושתי הרשעה עושה מרזיחין. רצה לומר לא די שעשה אחשורוש, אלא אפילו ושתי שהיא בת בלשצר שמפלתו היה על ידי המשתה, מכל מקום לא לקחה מוסר ועשתה משתה ושמחה על חורבן בית המקדש וגם שמחה בכלי בית המקדש:

פסקה ד

פתח ולא אותי קראת יעקב. משום דקשה ליה מאי גם ושתי, ובעי לתרוצי נמי כדלעיל שהוא דרך תלונה דאפילו בסעודת ושתי נצטערנו, מייתי האי קרא דיגעת בי עד הוגעתני בעונותיך דמסיים ביה לא די לך שהיית מונה לסעודת אנשים וכו'. ואגב אורחיה דריש ואזיל כוליה קרא הכא, ולפרש ולא אותי קראת מייתי דר' יוחנן במשא דמשק:

שמע לה מן הדא. פירוש, פירושו של פסוק זה היה לומד ושמע מזה דלקמן. (מתנות כהונה):

אלא בתחום מואב. וישראל לקחוהו מסיחון, והוא נלחם במלך מואב ולקחו מידו כמו שאמרו חז"ל עמון ומואב טהרו בסיחון. [עיין ברד"ק על פסוק זה]:

הומנואה. פירוש הסכמת של רבים וקיבוץ אחד, ורצה לומר שעשו אגודה ואסיפה אחת לעבדן כאחת בכל יום. לכך הזכיר מפלת ערוער שהיה בישראל אצל מפלת דמשק. [רש"י ורד"ק שם]:

ואפילו בשותפות. דאם לא כן בתר ויעזבו את ה' מה צריך לומר ולא עבדוהו. אלא דהכי קאמר לא די שעזבו את ה' ללכת אחרי אלהים אחרים, אלא דלא עבדו את ה' כלל, דהוה אפשר שאף שעבדו עבודה זרה יעבדו את ה', על דרך (מלכים ב' יז, לג) את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים:

לא תהא כהנת כפונדקית. משנה היא בסוף יבמות (קכב, א) על פונדקית נכרית שהעידה על מנת להשיא את אשתו, ובעי למילף מינה דעדות אשה מהניא, להכי רמי לא תהא כהנת כפונדקית, כלומר לא תהא מיוחסת כשרה להעיד כפונדקית הנכרית. והכא נקיט ליה דרך הלצה, כלומר לא תהא כבוד שמים לפחות כאותם אלוהות, שעבדו את כולם ולא את ה' אפילו בשותפות:

ככרזימון. הוא תורמסין (יפה ענף). ועיין מה שכתבתי בפתיחתא דאיכה סימן י':

לעבדו של מלך. הכוונה בזה מה נואלו עובדי כוכבי השמים וכסיליהם ושכחו אל מושיעם, כי זה כמזמין לגיון המלך שכל חשיבותם אינם אלא מצד מלכם, ולכן מכל

שכן שיש לו לכבד המלך ולזמנו כמותם לפחות, וכשכיבד את לגיונו ולא את מלכם סכלות גמורה. כן מאחר שאין כח בכל שרי מעלה רק מאת ה', היאך יעבדום ויניחו כבוד ה' לגמרי:

אלא ולא אותי קראת יעקב. דהיינו בפנותם לאלילים, כדפרש"י ולא אותי קראת גם כן לפחות:

אצל הבעל כו'. כלומר יגעת בי מלקרוא לי אפילו קריאה כל דהו, אבל אצל הבעל לא יגעת, שהיו קוראים לו מהבקר עד הצהרים ובקול גדול:

יתיב ומשתעי. יושב ומספר דברים כל היום ואינו יגע, וכשעומד להתפלל הוא יגע, וכן כשיושב לשנות. והיינו ולא אותי קראת בתפלה ותלמוד תורה כי יגעת בזה מה שאין כן בשאר דברים:

מפני כי יגעת בי ישראל. פירוש כי בעבודתי אתה עיף ויגע:

אלו שני תמידים. דהוו עולות דכתיב עולת תמיד. ולא הובאו בימי אחז שבטל עבודת בית המקדש, כמו שכתוב עליו (דברי הימים ב' כח, כד) ויסגור את דלתות בית ה' וגו':

וזבחיך לא כבדתני אלו קדשי קדשים. כצ"ל, (יפה ענף). ומשום דקדישי טפי כתיב בהו לשון כבוד:

זה קומץ המנחה. שלא היה עולה לגבוה אלא הקומץ. ולהכי קאמר לא העבדתיך עבודה רבה במנחה, כי לא צויתי להקטיר רק הקומץ שהוא דבר מועט, וכן לא הוגעתיך בלבונה, כי לא צויתי להרבות בלבונה דליתיה אלא קומץ:

לא קנית לי בכסף קנה. פירוש לקטורת לא הוצרכתיך לקנותם בכסף, לפי שהיתה מצויה באוצרכם הרבה עד שעזים וצביים אכלו מהם:

אלו אמורי קדשים קלים. ולהכי לא קאמר אלא חלב זבחיך דהיינו אמוריהם בלבד, ובקדשי קדשים שהיו מקריבים הכל קאמר וזבחיך. ומשום דקדשים קלים שכיחי טפי ויש בהם כדי לשבעה, אמר בדרך משל על בטולם כשבטלו עבודת בית המקדש לא הרויתני:

ראה מה גרמו לי חובותיך. והיא יגיעה רבה לפני המקום ברוך הוא כביכול, ולכן אמר הוגעתני, על דרך (שופטים י, טז) ותקצר נפשו בעמל ישראל:

לא די לי שהייתי מונה. כצ"ל, (יפה ענף). והיינו השכינה כביכול מצטערת במנין ימי המשתאות האלו שהיו על חורבן בית המקדש כדלעיל, ולכן אמר שעונות ישראל היו סבה להם:

פסקה ה

כתיב ראיתה כו'. משום דבעי לפרש גם ושתי, ענין תלונה, שגם ושתי עשתה משתה לצרותינו, כדכתיב באגדות דלעיל, מייתי קרא דין דדריש ליה בנבוכדנצר, וקמתרעם כי לא די ענין נבוכדנצר אלא גם ושתי המלכה כדמסיק, ואגב אורחיה דריש ליה ברישא בעשו ומלכיו. (יפה ענף):

ראית שעשו הרשע כו'. דריש בסירוס כמו ראית אתה כי עמל וכעס, והכי קאמר ראית אתה כי עמל וכעס עתיד עשו לעשות, דהיינו חורבן בית המקדש וגלות ישראל, והיאך תביט לתת בידך, כלומר שהשגחת להשרות שכינתך ביצחק לתת על ידו כח בעשו לעשות כן במה שנתברך ועל חרבך תחיה. ואין זה כקורא תגר אלא זה דרך מצטער ומתאונן. (יפה ענף):

ומשלשלן בקולרים. פירוש וסוגרם בכבלים:

הוא בא ונוטל יתומים כו'. במדרש שוחר טוב (תהילים י) איתא הכי, אומר לישראל אייתי דמוסך, והוא אומר יתמא אנא זיין, והוא אומר להם שמעת עלי דאנא זיין יתמי, זיל לגבי אלהי יעקב דכתיב ביה אבי יתומים ודיין אלמנות דהוא זיין יתמין יבא ויזון ויעמוד לכם. ומכל מקום הוא דרך לעג לומר כי קצרה יד ה' מהושיע. וכן מה שאמר נבוכדנצר מאן הוא אלה די ישזבינכון מן ידי:

אלא יתום וכו'. כלומר ולא עוד אלא יתום כו' כדלקמן בושתי:

זה רומוס ורומילוס. שצוה המלך להשליכם במקום חיות השדה שיאכלום, ונזדמנה להם זאבה שחסה עליהם והניקתם וגדלו ומלכו ברומי כמו שסיפר בספר הרומיים. ובנו שני צריפין גדולים ברומי. ופירוש צריפין כאן כתב המעריך מגדלים גדולים. ועיין שיר השירים רבה פסוק אל תראוני (א, מב):

ראית נבוכדנצר. ולפי זה התלונה טפי, שנבוכדנצר בעצמו שעומד להרע לישראל ומטיח דברים בפיו לומר ומאן הוא אלה וגו', ישגיח ה' לתת לו כח וממשלה:

ואומר ועבדו אותו. כן הוא במדרש שוחר טוב (תהילים י):

אגוסטא. הקיסר נקרא אגוסטא ואשת הקיסר קראו אוגווסטא:

במלכות שאינה שלה. והיינו דכתיב הכא בית המלכות אשר למלך אחשורוש, שמגודל התלונה שעם היותה במלכות שאינה שלה ניתן לה הוד מלכות:

פסקה ו

כתיב ממתים ידך ה'. גם טעם דרשא זו לומר דגם ושתי ענין תלונה כטעם הדרשות דלעיל. ולהכי מייתי דרשת האי קרא, דמסיים ביה עולה אחת שנשתיירה כו' זו ושתי. ומכיון דאייתי קרא, דריש ליה ברישא באנפי אחריני כדרך המדרש:

ראש הסדר. שהתחילו לישא וליתן בפסוק זה. (יפה ענף):

ופתח ואמר עלה ממתים. כצ"ל (אות אמת). וכתב היפה (תואר) [ענף] משום שקשה ליה לרבי חנינא מה צריך לומר בקרא לאהרן ולבניו, לימא לכהנים ויכלול כולם יחד. להכי קאמר ר' חנינא דאתא קרא למימר דאהרן זוכה לבניו, פירוש שמאכיל לבניו הקטנים מחלקו מהמנחה, אע"פ שקטן אינו חולק אפילו בקדשים קלים כדתניא בפרק אלו מנחות (מנחות עג, א), ולהכי דריש האי קרא ממתים ידך וגו' בקרבנות, למדרש והניחו יתרם לעולליהם:

מה גבורים הם. במדרש שוחר טוב (תהילים יז) יליף דממתים פירושו גבורים מדכתיב (דברים ג, ו) החרם כל עיר מתים, והטעם משום דכתיב באנשי סיחון ועוג שהיו גבורים:

מה גבורים. דרש ממתים בשתי תיבות מי מתים, על דרך (ישעיה ג, טו) מַלְכֶּם תדכאו עמי, מזה בידך, וזולתם שהם כשתי תיבות. ודריש מי כמו מה, כדאשכחן במנוח (שופטים יג, יז) מי שְׁמֶךָ במקום מה שמך. וקרא לשבט לוי גבורים על דרך (אבות ד, א) איזה גבור הכובש את יצרו, שעל ידי שהיו צדיקים זכו להיות ניזונים משולחן גבוה:

שלא נטלו חלק בארץ. ופירוש מחלד המסולקים מירושת חלד שהיא הארץ, כדילפינן בגמרא (חולין קכז, א) מהאזינו כל יושבי חלד:

אלו קדשי המקדש. קרבנות ולחם הפנים. וכתב בקדשי המקדש חלקם, מפני שקדשי המקדש היו מתחלקים בין הכהנים כפי משמרותיהם, כאומרו (דברים יח, ח) חלק כחלק יאכלו הן מעט הן הרבה. וקרא קדשי המקדש חיים, מפני שהמקדש עיקר ארץ ישראל שנקראת ארץ החיים:

אלו קדשי הגבול. תרומות ומעשרות. וכתב בקדשי הגבול תמלא בטנם, על שלא היו מתחלקים אלא כל איש ישראל נותן מעשרותיו ללוי שירצה, והיה ממלא בטנו, שהיה נוטל הרבה ביחד פעמים רבות. וקראם צפונך, על שהיו נצפנות ושמורות ביד הבעלים עד שיתנם ללוי:

ישבעו בנים כל זכר כו'. רצה לומר ישבעו בנים אפילו בנים בעלי מומין כדכתיב כל זכר וגו', ואיתא בתורת כהנים (פרשת צו) דכל זכר אתא לאשמועינן שאפילו בעלי מומין חולקין בקדשים:

והנותרת כו' לאהרן ולבניו. וכדמסיים בויקרא רבה (ג, ו) אהרן זוכה לבנים. ורצה לומר הא דקאמר לעיל ישבעו בנים שאפילו בעלי מומין חולקים בקדשים כדפירשתי, מפרש השתא דזה היה בזכות אהרן שזיכה אפילו לבניו הפסולים. ועיין שם בויקרא רבה שמפרש שם באיזה זכות זכה אהרן לזה:

פסקה ז

שנטלו את שלהן מתחת ידך. כלומר שמתו על ידך, רצה לומר על קדוש השם, שהם גבורי כח ואמיצי הלב שנתנו נפשם על קדוש ה'. ועוד שהיו מתיסרין ביסורים קשים מאד, ואיזה זה דורו של שמד, כגון רבי עקיבא וחבריו שבקשו להעבירם על דת ומתו על קדוש ה', וזה גבורה רבה לסבול כזה. ורמז גבורים בממתים וכאילו כתיב מה מתים כדכתבתי בסימן הקודם. ובמדרש שוחר טוב (שם) גרס מה גבורים הם שנתנו נפשם על קדושת שמך ומתו:

ממתים ידך ממתים מידך. ובמדרש שוחר טוב גרס ממתים ידך, מומתים מידך:

שהעלה בשרן חלודות. דרש מחלד לשון חלודה:

עבדין. עשו, כלומר עכבו והיו טמונים:

ותמרין. יתר [אות אמת ויפה ענף]:

פילי. פירוש פתח ושער:

שמע ברת קלא. פירוש שמע בת קול, ומהקב"ה היה הדבר כדי שיבין לאשורו לצאת משם:

דימוס ואתפס. כגירסת הספר כך הוא בקהלת רבה (י, יא) פסוק (ח) חופר גומץ. אבל בבראשית רבה (עט, ו) ובירושלמי פ"ט דשביעית ה"א הגירסא נהפכת, וכתב האות אמת שכאן גם כן צריך לומר כמו שם. ופרש"י בשם הערוך דימוס הוא רחמים והצלה, וספיקלא הוא עונש מיתה:

אפילו צפור מבלעדי כו'. ויש להבין מתחלה מה קא סבר. אלא שמתחלה חשב כדעת הרמב"ם במורה כי על צפרים פרטים אינו משגיח, אבל אח"כ ראה כרמב"ן שאפילו על צפרים פרטים השגחתו מיוחד, וראה כי צפור מבלעדי שמים לא נצוד, וכל שכן נפש דבר אינש. [יערות דבש חלק ב דרוש ו]:

מבלעדי שמים לא יבידא. כצ"ל, וכדגרסינן בירושלמי, והוא לשון אבידה, כלומר לא מתצדא כדאמר בבראשית רבה (שם) ובמדרש שוחר טוב (יפה ענף):

כל שכן נפשתנא. לפיכך אלך לי אל מקומי ואם אינו נגזר מן שמים לא אמות, ואם נגזר חס ושלום לא יועיל בריחתי. (מתנות כהונה):

ניחות ונתסאי בהדין מוי כו'. מקמי הכי גרסינן נפק ואשכח מילייא משדכן ונתבטלה הגזירה, פירוש יצא ומצא שנשתתק הדבר ובטלה הגזירה. אמר נרד ונתרפא בחמי טבריא, מחמת חבורות שנעשו בגופו, ובמרחץ זה קל להרפא:

וניהני להלין בני אתרא. נהנה לבני המקום, שאדם צריך להטיב למקום שנהנה ממנו כדרך שעשה יעקב אבינו, והיינו ויחן את פני העיר וגו', כדאמר בבראשית רבה (שם) דויחן שחנן את פני העיר. והא פליג אדשבת פ"ב (לג, ב) שאמר שעל ידי שנעשה נס לרבי שמעון בן יוחאי הוא שרצה להטיב להם כמו שעשה יעקב אבינו כשניצול מעשו:

איטליס. חנויות. (מתנות כהונה):

עשו איטליס ומכרו בזול. פירוש עשו רבי שמעון בן יוחאי ובנו חנויות ומכרו בזול. והאות אמת ויפה ענף מוחקים הני תיבות עשו איטליס ומכרו בזול, אלא גורסים אמר צריכין אנו לדכויי טבריה כו' כדאיתא בבראשית רבה, והיינו שטיהר את טבריה מהמתים שהיו קבורים בתוכה ולא היו נודעים והיו הכהנים עוברים עליהם. ושם ובפ"ב דשבת מפרש איך טיהרה מן המתים תראנו משם:

תאמר שיש לי חלק עמהם. שמחיצתם גדולה כמו שאיתא בסוף פרק אלו עוברין (פסחים נ, א) הרוגי לוד אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן. ולא יקשה מאיזה צד יבקש לזכות כמותם, משום שהרי הוא ג"כ מסר נפשו על קדוש ה' בענין גלית, ובראשי הבכאים, שאמרו ז"ל (מדרש שוחר טוב כז) שנצטווה שלא ירים ידו עד שיראה השבלים מתנועעים, ואף שבאו הפלשתים עליו עכב עצמו ונמסר למיתה שלא להרים יד עד יראה בהתנועעות שאמר ה', ולכן אמר לו ה' שחלקו יפה משלהם כדדייק הכא מוצפונך תמלא בטנם:

לא צפונך תמלא בטנם. בתמיה, כלומר הטרם תדע כי מצפונך תמלא בטנם, שאתה עיקר החיים ההם ומהצפון לך יזכו גם הם עמך:

כל עמא כו'. אוהניחו יתרם לעולליהם קאי, דדריש שממותר עשרם וזכותם של דורו של שמד יזכו כל העולם אחריהם. (יפה ענף):

איתבשר דוד שיש לו חלק לעולם הבא. קשה מאי קא משמע לן, הא עדיפא מינה נתבשר דחלקו יפה אפילו משלהם. וי"ל דהמדרש סבירא ליה דעדיין לא נודע לדוד שנמחל עונו בבירור וכוונתו היה לבקש מאת ה' על זאת כמו שמתפחד מזה, ולזה נתחכם לבקש מילתא דאית בה תרתי, דאי קאמר ליה שיזכה כאלה הרי יתבשר טפי מספקו, ואם ישיבהו ה' שלא יזכה כאלה, מכל מקום ידע דאית ליה חלק לעולם הבא מיהת, דאם לא כן מרתח קרתח, וכדרך שאמרו בפרק אלו טריפות (חולין נב, א). וזה שאמרו אתבשר

דוד שיש לו חלק לעולם הבא, כלומר דמכאן נתבשר, אבל אי לאו דהכא אפילו שיש לו חלק לעולם הבא לא היה מבושר עדיין. (יפה ענף):

אבל אני בצדק. אבל אני איני בא לפניך אלא כעני המבקש צדקה, כן הוא במדרש שוחר טוב (יז), שאע"ג שמסר עצמו על קדוש ה' כנ"ל, מכל מקום סבר דוד שצריך ג"כ צדקה, כי שמא לפי חטאתיו לא יספיק בלעדי צדקה וחסד עליון:

פסקה ח

מה גבורים. דממתים דרש כאילו כתיב מי מתים ופירושו מה גבורים כדכתיבנא לעיל. והכוונה בכאן מה היא גבורתן של אלו, כי כל מה שנטלו אינו אלא מידך ומה יתהללו בגבורתם. או פירושו כמה רבה גדולתן ומלכותם שנתת להם ממשל רב יותר מדאי שמלכו בכיפה. והוא דרך תלונה איך השפיע ה' להם גדולה עד ג' דורות ואפילו לושתי. (יפה ענף):

מתחת ידך. במדרש שוחר טוב (יז) גרסינן תו והשלטת אותן בעולמך לשעבד בבניך:

שנטלו חלקם בארץ. רצה לומר שהשלטת אותם על הארץ, ואין חלד אלא העולם שנאמר האזינו כל יושבי חלד, כן הוא במדרש שוחר טוב:

כשהן חיים. רצה לומר אבל מעולם הבא נטרדו:

מן הטמון בלשכה. שנאמר (דברי הימים ב' לו, יז-יח) ויעל עליהם את מלך כשדים וגו' ואוצרות בית ה' ואוצרות בית המלך ושריו הכל הביא בבל:

עול[ל]ה אחת. מלשון מפי עוללים:

במלכות שאינה שלה. שהיא כשדית ואחשורוש היה מלך פרס:

פסקה ט

מה ראה הכתוב לפרסם כו'. דבשלמה סעודת אחשורוש פרסם למאן דאמר שבימי המן נתחייבו ישראל כליה על שנהנו מסעודתו, ואפילו למאן דאמר שבעון עבודה זרה נתחייבו, מכל מקום מודה שגם עון הסעודה היה עמו, אלא שנחתם גזר דין על עבודה זרה, על דרך דור המבול שהיה שם זמה ועבודה זרה וגזל ושפיכות דמים, ולא נחתם גזר דין אלא על הגזל עם היות עוד עונות גדולים ורעים ממנו וכמו שאכתוב לקמן, אבל סעודת ושתי למאי פרסם:

לאיזו שלוה. מדכתיב גם ושתי ובית המלכות משמע דגם משתה ושתי גדול כיד המלך, נראה שגם המלכה שלטת כמוהו:

אם כך למכעיסיו כו'. כלומר דמדאשמועינן דאפילו ושתי הצליחה כל כך בשכר ג' פסיעות שפסע בלאדן לכבוד המקום כדלעיל עם היותה מאומות העולם, שמעינן כח שכר המצות כמה הוא:

ניסין. פירוש אוצרות. שכמו שאחשורוש הראה כל אלה כדלעיל בפסוק בהראותו, כן הראתה שהיה לה אוצרות ויציאות והכנסות כמותו, וכן מבגדי כהונה היו בידה כמו שיהיו בידו, דאפשר בגדי כהונה חציין היו בידה וחציין בידו:

במיני יציאות. והוא חשבון יציאותיו בביתו ושכר עבדיו כי בזה יודע עשרו:

בסעודת ארץ ישראל. שזהו עושר כבוד המלכות כאשר יש לו שולחן מלכים, כמו שהכתוב מספר כבוד מלכותו של שלמה ומספר ענין שולחנו. ולכן אמר סעודת ארץ ישראל הראה להם, כי דוקא בארץ ישראל כתיב לא תחסר כל בה, והיה אפשר להיות לו שולחן מלכים כאשר היה לו הדברים שהם בסעודת ארץ ישראל כי שם נמצא הכל. [אור חדש]. ובספר מנות הלוי כתב שצריך לומר מה זה בסעודת בני ישראל אף זו בסעודת בני ישראל, כי כן נאמר למעלה שבני ישראל הם הנמצאים בסעודה עכ"ל. ולי אין נראה הגהתו, ודו"ק:

צרצרא. פירוש נאד כמו צרצור יין, ורצה לומר שהנאד כשהוא ריקן ונפוח מתגלגל בנקלה ממקומו לחוץ למקומו. (יפה ענף). ובעל אות אמת פירש צרצור הוא מין ארבה ששמו צרצור כדאיתא בפרק אלו טרפות (חולין סה, ב). ופירוש מתגלגלה, שחוזרת לכאן ולכאן ומתגלגלת בשלה ובמה שאינה שלה. אבל המוסף הערוך (ערך צרצרא) כתב צרצור הוא מין חגב כדאמרו בחולין פרק אלו טרפות, ובחגבים והלא הצרצור הזה יש לו ד' כנפים וד' רגלים. אבל צרצרא פירושו מין עוף הנקרא בת קברייא. ולעיל פ"ב סי' א' איתא בין מן דידיה ובין לא מדידיה מתגלגלת בת קברייא, והוא עוף המתפאר באברה ונוצה של עופות אחרים. [מוסף הערוך]:

גם וגם הגיע כו'. רצה לומר דהוקשה להם מאי גם, וושתי המלכה מבעי ליה. לפיכך דרשו שכתב הך לישנא של גם שהוא לשון נטילה ועקירה מלשון גומם, ושם ושתי שהוא מלשון יסוד בכל מקום כמו כי השתות יהרסון, ומפני כי לא נשתייר מן מלכות בבל רק ושתי ועתה נאבדה. וזה שאמרו גם וגם הגיע משתותא כו', רצה לומר שמלת גם ושתי בא להורות שגם הגיע היסוד של ושתי שתעקר, הגיע זמנה של ושתי ליגמם פירוש לכרות כמו גוממו עם השופי דמסכת חולין (צב, ב). (אות אמת). כלומר הגיע הזמן לכרות היסוד שלה שלא ישאר דבר מן מלכות בבל כאשר תהרג ושתי. ומה שאמרו כי הגיע זמנה ליבצר ולידרך, רצה לומר כמו שבעל הכרם ממתין עד שמגיע זמן הבצירה

ואז הוא בוצר ודורך, כך השי"ת היה ממתין למלכות בבל עד הגיע הזמן לעקור אותם, לכך אמר כי הגיע זמנה לדרוך ולבצור, כי מלכות מדי מיוחד לבטל מלכות נבוכדנצר לגמרי שהוא מלכות בבל, כמו שהיה דריוש הורג בלשצר. לכך בזאת הסעודה היה גודל תוקף מלכות אחשורוש ביותר, ולכך הגיע הזמן להיות עוקר מלכות בבל הרשעה לגמרי עד שלא ישאר שריד ופליט מהם. [אור חדש]:

לידרך. דרש גם לשון גומא וחפירה שבו דורכין הענבים:

ליממת. פירוש למות. ודריש ליה בגזרה שוה, מה גם דותתן גם לאישה מיירי גבי מיתה, הכי נמי גם דהכא נדרש למיתה. ורמז לך בזה שכמו שבחוה אשת אדם הראשון התחיל לשלוט עליה המיתה כאשר אכלה מעץ הדעת, וממנה נמשך המיתה אל אישה ג"כ ולכך כתיב גם לאישה, כן רמז לך הכתוב בזה הלשון ג"כ כאן, שבזה שנגזר מיתה על אביה היה נמשך אחר זה גם עליה הגמול. [אור חדש]:

פסקה י

מיני גמאין. מדכתיב משתה נשים ולא קאמר משתה לנשים, משמע משתה הראוי לנשים, ולכן אמר מיני גמאין והוא מלשון הגמיאיני, והיינו תבשילין רכים שהן נגמעין ולא מאכלים קשים שצריכין לעיסה רבה, כי אין הנשים נהנות בזה שאין כח בשיניהם כאנשים:

מיני מתוקים. שהנשים נהנות ממיני מתיקה כגון מגדנות טפי מתבשילי בשר דגים וגבינה:

בבתי מרזיחין. היפה ענף וספר אור חדש גורסין בבתי מרווחים, שלכך כתיב בית המלכות שהוא מרווח. אלא שהיפה ענף והאור חדש מחולקים בפירוש מפני שדרכה של אשה מצויה לקלקל, שהאור חדש מפרש לקלקל בנדות ולא יהיו ביחד כי דבר זה גנאי ובזיון, והיפה ענף מפרש לקלקל בזנות, ועל ידי שהבתים מרווחים יהיו רבות בבית אחד ובושות זו מזו. ואע"פ שהמשתה לנשים בלבד היה, היו נכנסים ג"כ קצת אנשים לשמש בסעודה ואפשר יקלקלו בהם עד כאן לשונו:

בבתים מצויירים. רצה לומר שהנאה להם דברי ציור ביותר, ולכך לא שבח הכתוב סעודת ושתי ברבוי אכילה ושתיה רק באשר הן יושבין בית המלכות שהוא מקום נאה ומצוייר ביותר. ודבר זה הנאה להם ביותר כי האשה גוברת בה כח המדמה, והדברים המצויירים הם לכח המדמה, לכך האשה נהנית מהם ביותר. [אור חדש]:

בבית איספלידא שלו. כצ"ל (יפה ענף). והיינו היכל המלך הפנימי. ורצה לומר שלכך עשתה בית המלכות כי בית המלכות בפנים, שאם ימרוד אחד מן השרים תהיה אשתו בידו:

משמש קדש. רצה לומר פעמים משמש קדש:

פסקה יא

זה יום השבת. וכדאיתא בפרק קמא דמגילה (יב, ב) ביום השביעי כטוב וכו', אטו עד יום השביעי לא טוב לב המלך. אמר רבא יום השביעי שבת היה שישראל אוכלין ושותין ומתחילין בדברי תורה ובדברי שירות ותשבחות, אבל כו' וכן בסעודתו של אחשורוש הללו אומרים מדיות נאות כו', אמר להם אחשורוש כלי שאני משמש בו כו' רצונכם לראותה, אמרו לו הן ובלבד שתהא ערומה, שבמדה שאדם מודד בה מודדים לו, מלמד שהיתה ושתי מפשטת בנות ישראל ערומות והיתה עושה בהן מלאכה בשבת, לפיכך נגזר עליה שתשחט בשבת ערומה:

אין להם טובה. הטעם שבכל הטובות שהם מקבלים נראה להם טובה ואינה טובה כאילו הם חסרים עדיין, אבל על בני ישראל כתיב על כל הטובה, כי לעולם נראה להם שיש להם כל ושמחים בחלקם [כלי יקר]:

אלא כטוב. משמע דמיון לטובה:

פסקה יב

למלאך שממונה על החימה. שיזרוק בו חימה כדלקמן להבעיר חמתו לערבב שמחתו, לפי שהיה שמח על חרבן בית המקדש כדלעיל:

שממונה על החימה. והיינו פירוש מהומן. ודרש השמות בכאן מבואר, דאם לא כן מאי נפקא לן מיניה דאכפל קרא לאשמועינן שמות הסריסים. ומהאי טעמא דריש לקמן כרשנא שתר וכו':

בזתא. נוטריקון בוז ביתא, וכן חרבונה אחריב ביתא:

בוז ובזבז. דריש בגתא ואבגתא כמו בזתא ואבזתא בחלוף הגימ"ל בזיי"ן כדאשכחן ביחזקאל (כה, ז) לבג במקום לבז. ופירוש בוז ובזבז הכפל הבזה והאבוד, כדרך שאמרו בפרק חלק (סנהדרין צד, א) גבי בגד בוגדים בגדו, בזוזי ובזוזי דבזוזי:

אביא גתיות מאחורי הקוריים. גתיות פירושו מאנטירס בלע"ז, נשים שאורגות מכסאות, מכסה בערבי גתא. וזה שאמרו מאחורי הקוריים, בלע"ז טילאר, שהוא שתי קורות, באחד כורכין הארוג ובאחת כורכין השתי. ורצה לומר שאשים אותו בפי כל לשחוק,

שאפילו אותן נשים ידברו בו בעת מלאכתן. ובעל יפה תואר פירש נשים שדורכות אחורי הגת, או פירושו שאורגות אחרי קוריהן, ושבוש הוא [מעריך (ערך גת)]:

זנות ראה של אותו רשע. דרש זתר זנות ראה. והכוונה ראה זנות של אותו רשע, כך אמר הקב"ה למלאך המשחית. ויפה ענף כתב שצריך לומר זו נותראה של אותו רשע. ופירוש הא דאמר בוז ביתיה ואחריב ביתיה היינו זו הנותרת מאותו רשע, דהיינו ושתי שהיא לבדה היתה אז שארית זרע נבוכדנצר הרשע כדלעיל. וזו היתה ביתו של אחשורוש שאמר עתה ה' להחריב דאין בית אלא אשה, ודריש זתר זו הנותרת:

כרכסא. הוא לשון אבוד ומחיקה בלשון יוני, וכן תרגם המתרגם וכרכס לשפאותהון. ושפשוף הוא לשון מחיקה ואבוד. ומזה הלשון ייסד הפייט בקרוב"ץ של פורים קרבו לרכס זכרו לכרכס. עוד שמעתי כי בלשון יוני כרכס אבר האיש [ראש הגויה] בעל גיד, כלומר נואף. ועל שדרש שמותיהם לגנאי ולזנות כמו שדרש זתר זנות ראה, דרש נמי כרכס על ענין זנות שהיתה בו, ששמו כרכס, כמו שאומרים בלשון יוני כרכסין על איש נואף:

שאין המלכות מעמדת כו'. משום דקשה ליה מניינא למה לי, קאמר דאגב אורחיה אתא לאשמועינן שאין פחות מז' משרתים לפני המלך:

פסקה יג

כישראל אוכלים כו'. בא לתרץ מהיכן עלתה על דעתו השבוש הזה להביאה להראות יופיה, שהוא על ידי שהיו מתעסקים בדברי תפלות מתוך משתיהם. ואגב אורחיה קאמר ר' איבו שבחן של ישראל בזה:

ובלבד שתהא ערומה. שאפשר שמפני שהיא מלובשת בבגדי מלכות ומקושטת לכן היא נאה:

הן וערומה. דייק מדכתיב להביא את ושתי המלכה וגו' שלא יהיה עליה כלום אלא הכתר המורה על הוד מלכות, כן הוא בילקוט. ועיין בענף:

אפילו בצלצול. מין אזור מאזורי הנשים לכסות בשר הערוה:

אמר לון וערומה. היפה ענף מוחק הני שלשה תיבות. ולי אפשר לקיים, שרצה לומר שהשלוחים לא הניחו אותה משום ששמעו שאמר המלך להשרים הן וערומה:

אמרה אכנס בלא כתר. פירוש שאמרה מכיון שמכניסין אותי ערומה כדי שיראו יופיי מצד עצמי ולא מחמת תכשיטין ומלבושים נאים המיפים את האדם, א"כ יותר טוב ליכנס גם בלא כתר. וכוונתה היתה בזה שלא תהיה לבוז כי אולי יחשבו ההמון שאינה המלכה, או שהיא יכולה לשקר אח"כ ולומר לא הייתי אני. והשיבו השלוחים לה, הן אומרים

כו', פירוש השרים וההמון אומרים שפחה היא זו, ויחזיקו המלך לשקרן שיאמרו שאמר על השפחה שהיא אשתו להתפאר בה שאשתו יפה, וכל כוונת המלך באמת הוא שידעו ששאתו זאת, לכן אי אפשר להניח לך ליכנס בלא כתר:

תלבש בגדי מלכות כו'. ופריך המדרש תלבש שפחה בגדי המלכות ותכנס, ורצה לומר א"כ דחששו שלא יאמרו שפחה היא זאת א"כ גם השתא שתכנס בכתר מלכות יאמרו ששפחה היא, וקראו להכתר בגדי מלכות משום שהכתר אינו מיוחד רק למלכות. ותירץ רב הונא אין הדיוט כו' אלא מלכה דוקא, וידעו הכל מכח כתר המלכות שהיא המלכה. ובאות אמת הביא נוסחא בפירוש תלבש אחרת בבגדי מלכות כו':

פסקה יד

שלחה ואמרה לו כו'. משום דקשה ליה כדאמרו בפרק קמא דמגילה (יב, ב) מאי שלחה ליה דדלקה ביה חמתיה כולי האי. לכן אמרו ששלחה לו דברים קשים שהן נוגעים בלבו:

אם רואין אותי נאה כו'. דייק זה משום דהני תיבות בדבר המלך מיותר, לכן דרשו שרמזה לו כי על דבר טובת המלך מכוונה שלא יהרג או יתגנה בה. ומשום שאלו הדברים בדרך רמז לבד היתה שולחת לו ולא בפירוש, לכן אמרו רומזתו ולא נרמז:

קומוס אסטבלאטי. פירושו בלשון רומי נגיד על ארוות הסוסים. קומיס פירושו ממונה ונגיד, ואסטבלאות פירושו ארוות סוסים. ודייקו שאמרה כן מדכתיב כאן ותמאן המלכה ושתי, וקודם לזה כתיב כמה פעמים ושתי המלכה שמה קדים, שהמלכות באמת טפלה לה מצד בעלה שהוא מלך, אלא על כן כתיב כאן מלכה ושתי לרמוז שבזתה אותו שהמלכות שלה היא, שהיא בת בלשצר, ולא הוא שלא היה אלא ממונה על ארוות הסוסים ונעשה מלך, ועם כל זה הוא בפחיתותו. ולפי שאלו הדברים בדרך רמז לבד היתה שולחת לו ולא בפירוש לכן אמרו רמזתו ולא נרמז כו':

אנדיתיקוס. פירש הערוך (ערך אנטידיקוס) בעלי דין. וזהו ותמאן המלכה ושתי לבוא בטענה דבר המלך אביה. ומהו אותו דבר, אשר ביד הסריסים, הם חנניה מישאל ועזריה שנאמר עליהם והיו סריסים למלך בבל:

בגוליהון. מין בגד:

במוקסיהון. בלשון יוני כובע ומצנפת של ראש, [מוסף הערוך (ערך מקס)]. ועיין מה שכתבתי בשיר השירים רבה פ"ז סימן י"ד:

בעיר צלמם תבזה. דריש בעיר בעירום בזיון הגוף:

הן דליסטאות כו'. בעיר ובמקום שהלסטים גוזל ומקפח הבריות שם הוא נתלה כדי שישמעו ויראו הנשארים. ור' שמואל קאי על פשוטו של מקרא בעיר צלמם תבזה

(מתנות כהונה). וכן משמע בילקוט תהלים (תתח). ואפשר דמייתי לה הכא לומר שלעתיד ביום הדין בתחיית המתים ידונו לרשעים לפני אנשי עירו שיכירוהו אז יושבי עירו כדי להגדיל בזיונו:

נערמו מים. דריש ליה לשון עירום, ופירושו נתערטלו במים. והיינו שעל ידי רוח אף ה' שהיה חם נתערטלו להתקרר במים ואז נטבעו בים:

קיניגן דידיה. פירוש מצודתו, כלומר הפורעניות שבו נידון לעתיד. ולפי שהרשעים נידונין ערומין בגיהנם כדלעיל, להכי נערמו המצרים בעולם הזה להראותם דוגמת פורענותם העתיד לפני מותם. (יפה ענף):

פסקה טו

אמר הקב"ה למלאך. משום דקשה ליה מאי וחמתו בערה בו, וימלא חימה מבעי ליה, כמו וימלא המן חמה (להלן ג, ה), נבוכדנצר הִתְמְלִי חֱמָא (דניאל ג, יט). לכן אמר שזה היה על ידי המלאך החמה שהבעיר אפו בו על פי ה' כדי לערבב שמחתו:

חות פחם בכרסיה. כצ"ל (יפה ענף). ופירושו רד וזרוק פחם בכירתו, ונפח באפר הכירה, וזרוק גפרית בתנורו. והכל משל להבערת החמה (יפה ענף). ורצה לומר משום דבאמת לא היה עליה כל כך האשמה גדולה, משום שהקשה לשאול כעיר פרא שתתבזה אשתו לעיני העמים והשרים וכל הנמצאים בשושן למגדול ועד קטן, והוא גרם לו בזיונו הזה הנמרץ, רק שהקב"ה שלח מלאך החמה לעשות לו חמה עליה. וא"כ כך פירוש הכתוב ויקצוף המלך מאד, וכי תימא הלא היה לו לשום על לבו כי אין עליה אשמה כל כך, על זה אמר וחמתו בערה בו, שהחמה שנזרקה בו על ידי מלאך החמה גברה עליו שלא בטבע ולא יכול להתאפק. [אלשיך]:

לא שככה חמתו. פירוש מה שכעס על ושתי שלא עשתה מאמרו, ומייתי לה הכא משום דקאמר שהמלאך הבעיר חמתו כולי האי. והאי דנקט משעה שנהרגה לומר שאע"פ שנהרגה לא נח רוגזיה. (יפה ענף):

והכתיב כשוך חמת המלך. דהיינו מה ששככה חמתו שהוה ליה על ושתי והיה מתחרט על הריגתה כדלקמן:

אלא כשוך. כ"ף הדמיון מורה דמיון של שכיכה:

כשנצלב המן. שנתן העצה להרוג את ושתי:

חמתו של מלך מלכי המלכים הקב"ה. כמו שאמר למעלה (ג, י) כל מקום שנאמר מלך סתם במגילה זאת משמע קדש וחול, וכאן כתיב שככה ולא כתיב וחמת המלך שך רמז

לשני שכיכות, של מלך העליון יתברך שמו, ושל מלך התחתון, וכדאיתא בפרק קמא דמגילה (טז, א):

פרשה ד

פסקה א

מי היו. משום שלשון חכמים מצינו באומות העולם כמו ויקרא פרעה לחכמים. אבל יודעי עתים לא מצינו רק בחכמי ישראל. על זה אמרו זה שבטו של יששכר כמ"ש ומבני יששכר יודעי בינה לעתים [מהרש"א]. והא דמסר דינה להם פי' בעל דרך אמונה שהיה החק לשאול תחלה פי הוברי שמים לראות אם המזל גורם לחוטא לחטוא שאז היו פוטרים אותו מהעונש. על כן מסר דינה לשבט יששכר שבקיאים בחכמה זו:

לקורסין. הערוך פי' למועדים. והמוסף כתב שהוא בלשון יון עת וזמן. ויש נוסחאות כתוב לקילסין וספרים אחרים לקירטין וע' בערוך:

הקירוס. פי' קליפות כו'. הכוונה לפי דאיתא בירושלמי פרק קמא דכתובות וז"ל אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי בת ג' שנים ויום אחד ונמלכו הב"ד לעבר השנה בתוליה חוזרין ואם אינן מעברין השנה אינן חוזרין ע"כ. וידוע שחז"ל כינו הבעילה וקראו אותה בלשון מכה כדאיתא בכתובות דף ו' ובמס' נדה דף ס"ד וז"ל תינוקת שלא הגיע זמנה לראות ונשאת ב"ש אומרים נותנין לה ד' לילות. וב"ה אומרים עד שתחיה המכה. וזה שאמר כאן שהיו יודעים בידיעות התורה שהיו יודעים חכמת העבור. מכח זה ידעו ג"כ לרפאות קליפות העולה מחמת מכה פי' שע"י שמעברין השנה הבתולים חוזרים ונתרפא המכה פי' הבעילה. שע"י העיבור נעשית פחותה מבת שלש שנים ויום אחד. ושאל אחשורוש להם משפט ושתי משום שחשב הואיל והקב"ה מסכים להוראתם כשמעברין השנה כמו כן יסכים הקב"ה עמהם בדין של ושתי [זרע אברהם]:

אלו ר' ראשי סנהדראות. שהיו דנין דיני נפשות בזמן שהיה בית המקדש קיים. ולכן גם מזה הטעם אמר להם דיינוהו משפט של ושתי. ומדלא מצינו שדנו בה. אלא ממוכן פסק דינה כדכתיב לא על המלך לבדו וגו' ש"מ דלא רצו לדונה מחמת יראה כדאכתוב לקמן בסמוך:

בשביל שגזרתי כו'. טעם הזכרת לשון תביעתו הוא לומר דמשום הכי הוא שנשמטו שבט יששכר מן הדין שלה משום ששמעו שהמלך מסדר טענותיו באופן שימצאו לה זכות שכהוגן עשתה משום שהקשה לשאול כעיר פרא שתתבזה לעיני העמים והשרים לבא לפניהם ערומה. לכן חשבו היכי נעביד נימא דלקטלה שמא יקצוף עלינו או שמא

לא יקבל גזרתינו ונמצאת היא נוטרת איבה עלינו. נימא ליה לשבקה. שמא יאמר לא איכפת להו זילותא דיליה ומלכותיה:

שאנן מואב כו'. רצה לומר שקראו לפניו מקרא זה כדי שידע שאמת אמרו לו שהיום אינם יודעים דין. מדכתיב בהו במואב בגולה לא הלך על כן עמד טעמו בו וגו' ונשמע מאליו שהגולה אין לו עצה [ריי"ף]. ומכיון דאמרו לו כך אמר להם אית הכא מנהון פי' ממואב:

אמרין ליה קריביהון. פי' יש קריביהון אבל מעמון ומואב ממש לא הוו דכבר בא סנחריב ובלבל את העולם. וקרא דשאנן מואב אזמן קמא מקמי סנחריב מיירי [יפה ענף]. אבל בגמרא איתא שאמרו שבט ישששכר לו זיל לגבי עמון ומואב. ולפ"ז כששאל אית הכא מנהון השיבו לו קריביהון פי' שיש בהשבעה שרים הקרובים למלכות ממואב. שאע"ג דהיו שרי פרס ומדי אינו מן הנמנע שיהיה בהם ממואב כמו שהיה ממוכן זה המן מהשבעה שרים אף שהיה מזרע עמלק. אבל צ"ע הא סנחריב בלבל את כל העולם. וע' בפרק תפלת השחר גבי בו ביום בא גר העמוני. ובמס' עדיות בפי' המשנה:

הה"ד והקרוב אליו. אסמכתא בעלמא היא. וכן מ"ש בסמוך הן הקריבו פורענותם אסמכתא הוא:

ויבא רשע תחתיו. שאח"כ הרג אותם המלך על שנתנו לו עצה להרוג את ושתי כדאיתא בילקוט:

בפה חנף ישחית רעהו כו'. רצה לומר בפה של ז' שרים. חנף היינו אחשורוש שנקרא מלך חנף כדלעיל. ישחית רעהו זו אשתו:

פסקה ב

הן שהקריבו הפורענות לעצמן. במה שנזקקו לדין זה וחייבוה. ובודאי עיקר קרא כפשוטו והקרוב אליו פי' והקרובים למלכות. אך מדהוה ליה לכתוב והקרובים אליו בלשון רבים. לכן אמר דרך אסמכתא שבת לרמוז שכל אחד מהם הקריב הפורענות לעצמו וקרי ביה והקרוב אליו:

כרשנא שיהיה ממונה כו'. משום דק"ל מ"ט להודיענו שמותם. קאמר שכל אחד הוראת מנוייו. דהשתא ניחא דע"י דקאמר ז' שרי פרס ומדי אשמועינן מנויים שהיו ממונים על צרכי שולחנו של מלך ושאר דברים ועל כן היו ז' במספר [יפה ענף]:

כרשינין. מן קטנית הנאכל לבהמה [יפה ענף]:

על היין. דריש שתר ענין שתיה ורוייה:

אטנם. ענין קטטה ומריבה כדמתרגמינן כי קנאה חמת גבר דטננא חמתי' דגברא. והכוונה שהיה ממונה לעשות דין ומשפט בכל קטטות ומריבות שבארץ [יפה ענף]. או אטנם מלשון טנא. כלומר היה ממונה על פירות הארץ כד"א ברוך טנאך שפירושו פירות הניתנים בטנא. ודרש אדמתא פרי האדמה [מתנות כהונה]:

ממונה על הבית. על עסקי מלכות כמו שבנא אשר על הבית. ודריש תרשיש שר החוזק. דשיש לשון נתאוששו בידו דב"ר פ' ע"ח. והמתנות כהונה כתב דדריש תרשיש שהיה ממונה על הבית על שם שהבית היה מרוצף בתרשיש ואבני יקר:

ממרס. פי' מערב ומתקן [מתנות כהונה]. ובספר מנות הלוי פירש שהיה מסרס את העופות:

ממרם את הסלתות. פי' מערב ומתקן:

האיספקסיטין. לשון ספוק שהיה מספיק כל צרכן. ודריש ממוכן לשון הכנה ותיקון [יפה ענף]. והמוסיף הערוך גרס אספקיסין ומפרשו בלשון רומי מכובד וחשוב:

ד"א אמרו מה"ש. כצ"ל [אות אמת]:

מי מקריב לפניך כו'. משום דקשה מ"ט להשמיענו שמות השרים דריש להו ע"ש הקרבנות והקרוב חסר כתיב לומר שאמרו המלאכים אם אין ישראל מי יקריב דבר הקרב אליו יתברך. וכמו שמפרש הכתוב והולך כרשנא כו' פר בן שנה כו' [אור חדש]. אך קשה מה ענין זה אצל דין ושתי אשר לא עשתה את מאמר המלך. וי"ל שהודיענו חז"ל מדיוק הנ"ל שהכתוב בא לאשמועינן שבהגיש המלך אחשורוש משפט ושתי בפני החכמים היה למעלה התעוררות מדה"ד על ישראל על שנהנו מסעודתו של אחשורוש [וכדאיתא לקמן] לבל ישפטוה חכמי המלך משפט מות לבלתי תבוא אסתר להושיעם. לולי הליצו על ישראל מלאכי השרת [אלשיך]. וזהו שאמר המדרש אם מתקיימת עצתו של אותו רשע המן שהתכוין להחטיא את ישראל שיהיה בהם כליה ח"ו. והיינו כשלא תהרג ושתי ותבא אסתר להושיעם. מי יקריב לפניך יתברך קרבנות:

כר בן שנה. כצ"ל [יפה ענף] והיינו כבש בן שנתו גם המתרגם תרגם כרשנא אמרין בני שנה:

מי ממרס לפניך את הדם והסלתות. כצ"ל [יפה ענף] ופירוש מערב הדם כדי שיהיה ראוי לזריקה. ומרוס הסלתות לבללן עם השמן למנחות:

מי מכין לפניך את המזבח. קשה כיון דהזכיר מזבח מה צ"ל עוד מי מכין לפניך את המזבח. וי"ל שהזכיר הכנת המזבח שבתחלת בית שני להיותו זכות טפי שאע"פ שעדיין

לא הוסד היכל ה' נזהרו להעמיד המזבח במכונו והעלו עליו עולות כמשפט. ועוד שהיו עושין בפחד כדכתיב התם כי באימה עליהם מעמי הארצות [יפה ענף]:

אותה שעה אמר להם הקב"ה ישראל בני הם כו'. כצ"ל ורצה לומר שהקב"ה השיב למלאכים ישראל בני הם דכתיב בנים אתם לה'. רעי הם דכתיב למען אחי ורעי. קרובי הם דכתיב אשר לו אלהים קרובים אליו. אוהבי הם דכתיב אהבתי אתכם אמר ה'. ואע"ג דקרובי בכלל בני דאין קרוב מבן. משום דאין כאן רמז אלא לקרוב כאומר והקרוב אליו נקט ליה ומיניה ילפינן רמזי כולהו. דבנים קרובים. וג"כ רעים קרובים כמד"א שכן קרוב. והקרובים אוהבים זה את זה. וכן בניהם אוהבים זה לזה. גם מ"ש מרומם אני קרנם וכו' נרמז בהקרוב אליו דכתיב וירם קרן לעמו לבני ישראל עם קרובו [יפה ענף]:

דבר אחר כרשנא. נראה שהני תיבות דבר אחר מיותר משום שהשתא דורש כל הכתוב והקרוב אליו כרשנא וגו' הכל בתשובת הקב"ה למלאכים. מתיבת והקרוב דרש שאמר הקב"ה ישראל קרובי הם וכנ"ל. כרשנא בוזק כו'. ואפשר שלפי שמקודם דרש כל הפסוק בשאלת המלאכים ועכשיו דורש אותו בתשובת הקב"ה קאמר ד"א וקאי גם על רישא דקרא והקרוב אליו:

בוזק אני גפת בכירה שלהם ומשירם מן העולם. כצ"ל [יפה ענף] פי' שיבעיר אש בהם ואמר בדרך משל בוזק אני גפת שפירושו פזור פסולת הזתים בכירה. שכן דרך כירה להעבירה בגפת כדאיתא בב"ר פ' ו' כזה שהוא בוזק גפת בכירה. ודריש כרשנא כר שנא. וכר לשון כירה. ושנא לשון אבוד כמו זרעים שצמחו ושנו:

ומשירן. פי' טורדן ומפילן כד"א משיר את השער:

שתר משקה כו'. דריש שתר שתיית תרעלה:

כמים. תרשיש פי' מים וים כד"א תרשישה:

וממעך. ממוכן דרש כמו ממועכן:

וכי היכן כו'. ממוכן דריש שזה כבר מוכן ומתוקן. להכי בעי וכי היכן היתה איסקוזות פי' קצה גמר דינם של כלן מתוקנת ומוכן. ומשני מישעיה דכתיב הכינו לבניו מטבח והיינו לשון ממוכן דכתיב הכא:

הכינו לבניו מטבח כו'. והאי קרא בנבוכדנצר מדבר. ומשום דהכא כנגד ושתי שהיתה בת בלשצר בן בנו קאמר בוזק אני כו' שיכלה זרעו בהריגתה. וכנגד השבעה שרי פרס ומדי שהם נהרגו ג"כ כדאיתא בילקוט וס"ל דמבבל היו כשמואל דלקמן בסמוך. לכן אמר שפורענתם נזכר בישעי' דהתם כתיב הכינו לבניו מטבח דהיינו נגד ושתי וגם כתיב התם והכרתי לבבל שם ושאר שכולל כל שרי בבל [יפה ענף]:

פסקה ג

במלכות בלשצר. הכתוב מדבר. דמדכתיב היושבים ראשונה משמע מתחלה במלכות הקודמת למלכות אחשורוש שהיא מלכות פרס. דהיינו מלכות בלשצר שהיתה מלכות כשדים כי מאז היו ז' שרים אלו רואי פני המלך. וכשנטלה פרס המלכות היו ג"כ שרי פרס ומדי רואי פני המלך:

כיצד היו. כצ"ל [א"א ויפה ענף] ורצה לומר שזה ידוע שמתחלת מלכות נבוכדנצר עד אבוד מלכות בלשצר היה ע' שנה כדאיתא בפרק קמא דמגילה. ונ"נ מלך מ"ה שנה כדאיתא התם. ואויל מרודך לא נודע מתוך הכתובים כמה מלך וקס"ד שמלך מעט מכיון דלא הוזכר בדניאל. כי כשהשלים ספור נ"נ נקט דבלשצר וא"כ מלך בלשצר קרוב לכ"ה בנים. ולהכי קשה איך אפשר שחיו כל ז' שרים אלו כל כ"ה שנה דבלשצר וחמשה דדריוש וכורש ושלשה דאחשורוש דבשנת ג' למלכו היה מעשה זה. דה"ל כמו ל"ד שנה ורחוק שכל ז' השרים שהיו מסתמא זקנים חיו כל שנים אלו ולא מת אחד מהם. ומשני רב הונא דבלשצר נתקצרו ימיו ע"י שנשתמש בכלי בית המקדש ולא חי רק ג' שנה שמצינו מפורשים בו וא"כ אויל הוא שחיה כ"ג שנה כדגמרינן מגמרא בפרק קמא דמגילה. והשתא לא ירחק שחיו ז' שרים אלו מתחלת בלשצר עד השתא דליכא אלא י"א שנה [יפה ענף]:

פסקה ד

וכי יש משפט לעצים. פי' שהרי עדיין לא הוקם המשכן ולא דוגמתו דלימא שיהיה זה כחק הקודם. אלא קרש שזכה כו' ואעפ"י שעדיין לא הוקם המשכן אפשר שכבר קראו שם לקרשים שינתנו בצד צפון [יפה ענף]. א"נ שהמשפט לכל הפעמים שיקימוהו אחרי הפעם הראשונה [יפה מראה]:

אלא קרש שזכה כו'. וההפרש שבין צפון לדרום משום דהמנורה בדרום יש קדושה טפי בצד זה כי שם נר מערבי שהוא עדות לישראל ששכינה שורה שם. והכא נמי אין לשנות משפט האנשים ומי שזכה ליכנס ראשון יכנס לעולם ראשון:

בעון דימנון מאיכון. בירושלמי סוף הוריות הכי איתא בקשו למנות זקנים מאיכון הן ממנין מטבריה או מדרומא. א"ר סימון יהודה יעלה. א"ל ר' מנא הדא דתימר למלחמה אבל למנויה רואי פני המלך היושבים ראשונה במלכות ע"כ. ופירוש היפה מראה מטבריה או מדרומא שבשני מקומות אלו היו חכמים ראוים למנות. ואם צורך השעה למנות זקנים לסנהדרין שמת אחד מהם או לאיזה שררה על הציבור מי משני המקומות האלו קודם. יהודה יעלה בכל מקום יהודה קודם הלכך דרומא דהוה מיהודה קודם

דהוה מנפתלי דרקת זו טבריה כדאיתא בריש מגילה ורקת מערי נפתלי היא. הדא דתימר למלחמה דהתם כתיב יהודה יעלה וה"ה לדגלים וכיוצא מעניני שררה ומלכות משום שליהודה ניתן הנצחון. אבל מנוי דחכמה רואי פני המלך היושבים ראשונה במלכות כלומר היותר מלאים ימים קודמין בעסק החכמה. ודוגמא בעלמא נקט מדכתיב באחשורוש היושבים ראשונה דמשמע אותם שהיה להם קדימה זמנית במלכות היו יותר קרובים לעצת המלך עכ"ל. הרי מזה תבין כל דברי המדרש וזה שאמר כאן ברם במנוי כתיב באחשורוש רואי פני המלך היושבים ראשונה במלכות אף הכא במנוי זקנים ג"כ כן כו':

פסקה ה

כדת מה לעשות אר"י כו'. רצה לומר הוקשה להם איך על ושתי חס על נפשה לבלתי המיתה אם לא עפ"י הדת. ולאומה שלימה לא שת לבו לזאת כי אם שלא כדת חפץ המיתם יותר מהמן כמו שאחז"ל משל לבעל התל וכו' וגזר עליהם באכזריות להשמיד להרוג [אלשיך]. וקרא לושתי חזירתא על שם שסימן טהרה יש לחזיר ברגל שמפריס פרסה. וושתי היה ג"כ לה ברגליה סימן טהרה שלא רצתה לילך להראות העמים והשרים את יופיה [יערות דבש]:

במלכה ושתי עאכ"ו כו'. הכוונה לומר ראה חסדי ה' עמנו דמדבקש דין על המלכה ושתי [רצה לומר מדלא כתיב בושתי המלכה אלא כתיב במלכה ושתי ע"כ לדייק] שאף שהיא מזרע המלוכה מצד עצמה [ע' בפתיחתא סי' ט' בענף] מכ"ש שהיה לו לבקש דין במלכה שאינה חשובה כושתי שלא היתה בת מלך כמותה דהיינו אסתר שעברה על גזירתו לבוא אל חצר הפנימית בלא קריאה. ואדרבה אמר לה ומה בקשתך עד חצי המלכות וינתן לך. אם לא חסד אל:

פסקה ו

מה ראה ממוכן כו'. מאחר שהוא קטן שבכולם:

מכאן שהדיוט קופץ בראש. פרש"י במגילה שהרי מנה אותו לבסוף אלמא גרוע היה מכולם וקפץ בראש:

דיינינו. בדיני נפשות שמתחילין מן הצד דהיינו מן הקטן שבסנהדרין לחוות דעתו:

כדיניהם. פי' כדיני בני נח. ולפ"ז אין צריך לומר ויאמר ממוכן משום דהדיוט קופץ בראש:

וחרינא אמר. פי' והאחר אמר אין דיננו כדיניהם שבד"נ מתחילין מן הגדול. ואע"ג דלא נ"מ אם דיננו כדיניהם. פליגי למסבר קראי:

מאן דאמר אין דינינו. כדיניהם מה מקיים ויאמר יהודה ויאמר ממוכן. ראו דברי יהודה ראו דברי ממוכן. כצ"ל [יפה ענף וספר מנות הלוי]. וכן הוא בירושלמי פ"ד דסנהדרין ורצה לומר דמויאמר יהודה בדינו של תמר משמע דבני נח מתחילין מן הצד דכיון דהוה יעקב שם אלו מתחילין מן הגדול לא היה לו ליהודה לדבר לפני יעקב. וכן מויאמר ממוכן שהיה הקטן שבכלם והשיב תחלה. להכי בעי מה יתרץ בזה האומר אין דיננו כדיניהם. ומשני דאין הכי נמי דלא השיבו יהודה וממוכן תחלה אלא מפני שנראו דברי יהודה וכן דברי ממוכן כלומר שהסכימו לדבריהם לכן הזכיר הכתוב דבריהם ולא חש להזכיר דברי המדברים תחלה מאחר שנדחו. ואין הכי נמי דאויאמר ממוכן הוה מצי לתרץ הדיוט קופץ בראש. אלא מכיון דאיהודה לא מצי למימר הכי. ניחא ליה לתרוצי אממוכן נמי כמו איהודה. ומאן דאמר דהדיוט קופץ בראש ס"ל דאין דינינו כדיניהם ולא בעי לתרוצי נראין דברי ממוכן. דמדכתיב לפני המלך והשרים משמע שדבר לפני כולם שלא כראוי:

תלתא אמוראים כו'. שלשה אמוראים חולקים למה קפץ ממוכן על אותה עצה שתהרג ושתי. והני ג' אמוראין סבירא להו שדינינו אינן כדיניהם. וגם לא משמע להו דלפני המלך והשרים משמע שדבר לפני כולם שלא כראוי כהדיוט שקופץ בראש. להכי נתנו טעם למה קדם ממוכן להשיב שלא במקומו. אבל קשה מי הזקיקם לזה ולא קאמרו דינינו כדיניהם. י"ל דס"ל כמאן דאמר דמלא תענה על ריב ילפינן דרב כתיב שלא תענה אחר הרב אלא קודם לרב כדאמר בגמ'. ומדאצטריך לחדש זה לישראל שמע מינה אין דין ב"נ כן [יפה מראה]:

מסטרתו כו'. הכתה אותו במנעלה על פניו. כלומר שכל כך הגיע רוע לבבה לבזות סריסי המלך שהיתה מכה אותו בסנדלה על פניו. להורות כי עקב סנדליתה גדול מכל פני המן וזה הוא בזיון לשרים. ולכן כאשר ראה כי בא יומה השתדל בכל עוז להפילה בל תקום עוד ומאן דאמר זה דקדק זה ממאמר לא על המלך וגו' כלומר לאו חדתא הוא לה ולא חדה הוא לה להקל בכבוד השרים. כי כבר נסתה והורגלה בהבזות שרי המלכות וגם עתה היתה כוונתה להבזותם. וז"ש כי על כל השרים אשר בכל מדינות וגו' כי בקטן הקרוב אליה התחילה. וכראותה כי לא נענשה עליו יגבה רוחה ולבה עד להשחית במלך ושרים:

הדא היא דלא. הות תמן ר"ל מדאמר כי יצא דבר המלכה וגו' ש"מ שהיו שרות שלא היו על הסעודה. כי אם היו שמה הגבירות כלנה ושרות פרס ומדי מה ענין כי יצא. אלא שכוונתו כי יש ויש נשים אחרות שלא הזמינה אותן אל המשתה והן נשי השרים כענין

באשתו שלא נקראה. וביערות דבש הביא הנוסחא חדא היא כו' וע' שם בחלק שני דף מ"ו ביאורו:

שנא' ומלכותה יתן המלך כו'. שקשה מי שם אותו ליועץ למלך אם יקח אשה טובה או רעה. והלא לשופט שמו א"כ היה די לו לגמור דין ושתי. אלא שנתן עינו בגדולה לכן היה כיועצו אגב אורחיה כדי שיתעורר ליקח בתו. וזהו שאמר לו ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה ר"ל למי שאין יחוסה וטובתה מאבותיה רק שכשרותה מצד עצמה. וזהו הטובה ממנה כי טובתה הוא ממנה מפאת עצמה ולא מפאת אבותיה כושתי כי על כן לא באה אל מאמר המלך. הרי שרמז לו שלא ישא מיוחסת ובתו ראויה לכך כי הוא הקטן שבשבעת רואי פני המלך:

פסקה ז

בלא דדין הות צריכה. ר"ל משום דקשה האם על דבר שלא יבוזו הנשים את בעליהן תחת זאת תומת ושתי מלכה בת מלכים גדולים החשובה והחביבה על אשר עשתה דבר שראוי אדרבה כדאי להחזיק לה טובה שהחזיקה במדת צניעות להיות כבודה בת מלך פנימה. על זה מתרץ ר' שמואל ואמר שבלא דדין ר"ל בלא זה הטעם היתה צריכה ליהרג על שם שבמדה שאדם מודד מודדים לו שהיתה מפשטת בנות ישראל ערומות והיה עושה בהם מלאכה בשבת לפיכך נגזר עליה שתשחט ערומה בשבת [וע' לעיל פ"ג סימן י"א] ולכן נתן הקב"ה בלב אחשורוש שיקובלו לפניו דברי ממוכן כדי שתשחט ערומה הגם שבאמת אין זה טעם מספיק. וע' בענף:

פסקה ח

רב אמר כדי הבזיון הזה לקציפה הזאת. ר"ל לבל יאמר המלך האם על דבר שלא יבזו הנשים את בעליהן תחת זאת תומת ושתי שהיתה מלכה בת מלכים [שאע"ג שהיתה גזירה מאת הקב"ה כמו שכתבתי בסי' הקודם. מכל מקום המן היה מוכרח לתת קצת טעם לדבריו הגם שבאמת לא היה טעם מספיק] ולזה אמר אל יקל הבזיון הזה כי הנה כדאי הוא הבזיון הזה לקציף עליה ותהרגנה. כלומר וכדאי הוא זה להיות שוה לזה:

ושמואל אמר כדי הקצפון לבזיון הזה. לומר לא כדבריך שהוצרך לומר שלא יקל הבזיון בעיניו. כי נהפוך הוא. כי היה מקום שיאמר המלך הלא כי גם ראויה המיתה עליה מכל מקום לא תעלה ארוכה למחלה זו כאשר אקצוף עליה ואמיתנה. כי הלא לא יבצר מהנשים להבזות בעליהן באמור להם גם כי מתה הלא יצאת בהעותה נגד בעלה ויצאת מן העולם בהעותה. וגם שהרגה המלך הלא היה כי יש לאל ידו כי מלך גדול הוא. אך בעל אשה זולתה אשר אין לאל ידו כיד המלך יטה שכמו לסבול כי לא טוב הוא מהמלך

אחשורוש. באופן שפתחה ושתי פתח לכל הנשים להבזות בעליהם כי לא יוסרו הנשים גם כי תקבל ושתי עונשה. וא"כ למה נמית אותה שמה בצע במותה. על כן הוצרך לומר למלך כי לא כן הוא. כי אם כדי הוא הקציפה שתקצוף עליה להמיתה לסלק הבזיון כי לא יבצר מהם מלומר לולי הוא מהראוי לתת הנשים יקר לבעליהן לא שפטוה משפט מות. וזהו וכדי בזיון וקצף כלומר כדאי הם זה כזה יחדיו יהיו תמים זה לעומת זה. ולא תאמר שאין הקצף כדי הבזיון לסלקו. כי אם שקולים הם ויבואו זה לעומת זה [אלשיך]:

כדי הוא הבזיון שביזה אביה כו'. הכוונה שנודע שבלשאצר שתה בכלי בית המקדש ונהרג בט"ו בניסן כנודע באגדות של פסח. ויום השביעי שגזר אחשורוש שתבוא ושתי ערומה היה ג"כ בט"ו בניסן. כי הכל בא בזמנו מכוון מיוצר עולם סיבת כל הסיבות ביום שביזה בלשאצר כלי בית המקדש שגם בתו היחידה על שהיתה אוחזת מעשה אביה תהיה ביום זה נבזית ונהרגת כאחת הנבלות ויצא קצף שכדאי הוא הבזיון כו' [יערות דבש]:

פסקה ט

דבר אתה מוציא מפיך. פי' דבר הגזרה אתה מוציא מפיך ואני כו' ולא תחוש שיתקוממו נגדך קרובי המלכה ויעכבו בידך [יפה ענף]:

בדיסקוס. הוא בנין עשוי כשמכניסין בו ראשו של אדם הוא נחתך מעצמו. וכך ממיתים השרים שבוררין להם מיתה יפה וזהו דבר מלכות [מתנות כהונה]:

כתיב כי הוא יכאיב ויחבש. משום דק"ל מה צריך לומר ומלכותה יתן המלך לענין דין ושתי וכי ליועץ שמהו. לכן מתרץ ר' חנינא שזה מעין כי הוא יכאיב ויחבש. כי ה' שהסיר המלכות משאול החזירו עכשיו לאסתר נכדו ע"י הסרת ושתי. ולזה רוח ה' נוססה בממוכן לומר ומלכותה יתן המלך לרמוז לנתינת המלכות באותו לשון שנטלה משאול. וע' בענף:

פסקה י

פתגם גדול אנו כו'. שגם זה מרוח ה' שנוססה בממוכן במה שאמר ומלכותה יתן המלך לרעותה כדלעיל וקאמר שמזו הבאה במקום ושתי ישמע פתגם גדול. וכ' היפה ענף שדייק כן דאי כפשוטו שתהיה גזרתו נשמעת הוה ליה למימר וישמיעו פתגם המלך או ויכריזו וכיוצא שהוא מה שראוי למלך לעשות. לא ונשמע שהוא הנמשך מההכרזה וההודעה:

מהו אבל גדול ליהודים. וזה כי כאשר השם יתברך הקדים רפואה למכה שתכנס אסתר לבית אחשורוש. אז הביא השי"ת עליהם צרת המן בשביל שחטאו אותו הדור שנהנו מסעודת אחשורוש כדאיתא לקמן [אור חדש]:

פתגם ממ"ה הקב"ה כו'. ר"ל לכך נגזר על ושתי הריגה ותכנס אסתר במקומה למלכות כדי לקיים מחה אמחה את זכר עמלק שזה לא היה יכול להיות רק על ידי אסתר [ספר הנ"ל] וכדאכתוב לקמן:

מחה אמחה את זכר. זה המן. עמלק כמשמעו. כמו שדרשו במכילתא:

חד אמר הדא מלכותא רבתא כו'. ס"ל כי רבה היא קאי על אמלכות. והכי קאמר ליה אל תאמר אף שחטא ושתי גדול מכל מקום כיון שהמלכות אינו גדול כל כך א"כ אף שנמיתנה אין זה נחשב תיקון גדול. לכן אמר ליה המלכות היא גדול לחטא הזה. ובודאי יהיה תיקון גדול כאשר נתקן חטא זה. ואידך קאמר הדא חטיתא רבתא כו' ס"ל כי רבה היא קאי על החטא. והכי קאמר ליה שלא תאמר אף שהמלכות היא גדול שבע ועשרים ומאה מדינה וצריך תיקון. מכל מקום כיון שהחטא אינו גדול כ"כ אינו צריך תיקון כל כך מצד החטא שהוא קטן. על כן אמר לו הדא חטיתא רבתא וגדול להדא מלכותא. וא"כ צריך תיקון מצד החטא ג"כ. וזהו דאיכא בינייהו. דת"ק סבר החטא הוא עיקר דיש לתקן הדבר שלא יהיה עוד החטא. רק כאשר המלכות הוא גדול אז הריגת ושתי נחשב יותר תיקון. ולאידך איפכא הוא כי דבר שהוא במלכות שהוא גדול צריך תקון וזה הוא העיקר. רק כאשר החטא הוא גדול א"כ דבר זה יותר צריך תיקון [אור חדש]:

וכל הנשים יתנו כו'. כן דרכם לסיים בפסוק שבסוף הפרשה וכן לקמן [מתנות כהונה]:

פסקה יא

גזר והכניס ראשה בדיסקוס. צריך לי עיון מה שהוקשה לו בפסוק דהוצרך לומר ככה [אות אמת]. ונראה משום דקשה להו כי אם פי' ויעש המלך כדבר ממוכן הוא מה שהסכים לכתוב כתבים. א"כ מאי ויעש כן מה מעשה שייך ביה והוה ליה למימר וייטב הדבר בעיני המלך והשרים ויכתוב ספרים. או לכל היותר לכתוב וייטב הדבר בעיני המלך והשרים ויעש כן. וכמו שנאמר בעצת נערי המלך וייטב הדבר בעיני המלך ויעש כן. לכן אמר המדרש שבא לאשמועינן גודל חשקו לפסק המן עד שהוסיף על דברי המן. שהמן אמר אדוני המלך דבר אתה מוציא מפיך ואני מכניס את ראשה בדיסקוס. אבל המלך עשה בעצמו כן שהכניס את ראשה בדיסקוסא וזהו דכתיב ויעש המלך כדבר ממוכן ר"ל שהמלך בעצמו עשה מה שדיבר ממוכן שהוא יעשה. וענין ויכתוב ספרים הוא דבר אחר שגם הוטב בעיניו דברי ממוכן וכתב ספרים:

פסקה יב

דעת סרוחה. כלומר שהיה דעתו מבולבלת שגזר מה שאין הדעת סובלתו שיכריח האדם את אשתו שתאכל מה שהיא רוצה בע"כ:

יכול הוא לכופה. תמיה וכי לא מה דהיא בעי [פי' רוצה] לאכול היא עבדה. ובהמדרש שעם היפה ענף הגירסא לו מה דהוא בעי היא עבדה. ופירוש בניחותה לא מה דהוא רוצה היא עושה אלא אוכלת מה שהיא רוצה:

שנעשה שחוק בעולם בנוהג כו'. אבל על הראשונה לא הוי שחוק שכבר אפשר שהאשה תדחוק עצמה לאכול מה שרוצה בעלה ולא מה שהיא רוצה אעפ"י שמצטערת. אבל שתדבר האשה בלשון בעלה אם הוא מלשון אחרת הוא דבר נמנע והפך הנהוג. כי נוהג שבעולם הוא שהאיש שהוא מדי ונושא אשה פרסית. וכי היא מדברת בלשון מדי בתמיה. וכן איש שהוא פרסי ונושא אשה מדיית וכי היא מדברת בלשון פרסי בתמיה. הא כל כבודה בת מלך פנימה ואינה יוצאת לשוק ללמוד לשון בעלה. ועל כרחך הבעל הוא מוכרח לשנות את לשונו שלא ידבר בלשון עמו רק בלשון אשתו. כי על כרחך כדי שיבינו זה לזה צריך או שהיא תדבר בלשון בעלה או בעלה בלשונה. שאל"כ אין זיווגם עולה יפה. ומכיון שהיא יושבת פנימה ואי אפשר לה ללמוד לשון בעלה. מוכרח בעלה לדבר בלשונה. ואחשורוש גזר הפך הנהוג שיהיה כל איש מדבר כלשון עמו. שהכוונה בזה שאשתו לא תדבר אלא בלשונו כדי שהוא לא יצטרך להחליף לשונו. ע"כ היה לשחוק בכל העולם. ויותר נראה גירסת הר"מ אלמושנינו ויפה ענף שגרסו בנוהג שבעולם מדיי נושא פרסית והיא מדברת בלשון פרסי. פרסי נושא מדיית והיא מדברת בלשון מדיי. ופירושו מבורר כנ"ל:

אבל הקב"ה. דבר עם ישראל בלשון חיים שלו בלשונם שלמדו הה"ד אני ה' אלהיך לשון אנוך. כצ"ל [מהר"מ אלמושנינו ויפה ענף]. ופירוש כי לא עשה ה' כדבר אחשורוש אלא כשבא לדבר עם ישראל בסיני דבר עמהם בלשון חיים שלו שהוא לשון משותף שכולל שתי הלשונות. שאמר אנכי והוא לה"ק ולשון מצרי. כי בלשון מצרי אנוך ובלה"ק אני. והיה יכול לומר אני ה' אלהיך ואמר אנכי כדי שיהיה גם לשון מצרי שהוא היה הלשון שהיו מדברים אז ישראל. וזה היפך אחשורוש שהוא צוה שהאשה תדבר בלשון בעלה. והקב"ה בחר לשון כולל לשון ישראל ולשון מצרי כשהיו ישראל אצלו יתברך במדרגת האשה אצל בעלה כנודע שהוא יתברך המשפיע בהם:

אנכי ה' אלהיך. לשון אנוך ועיקר זה במכילתא פ' יתרו דגרסינן התם מהו אנכי לשון מצרי הוא משל למלך ב"ו שנשבה בנו ועשה ימים רבים אצל השבאים לבש אביו נקמה

והלך אצלו והביאו ובא להסיח עמו בלשון של שבאין כך הקב"ה עשו ישראל במצרים כל אותן השנים ולמדו שיחתן של מצרים כשגאלן הקב"ה ובא ליתן להם את התורה אמר הקב"ה הריני מדבר עמהן בלשון מצרי אנוך. ובריש מדרש עשרת הדברות איתא ד"א למה פתח הקב"ה בתתו את התורה לישראל באנכי. שאנכי לשון מצרי הוא וכדי לשמר בלשון ששמשו בו המצרים פתח באנכי ע"כ:

ד' לשונות. נאין הן משום דכתיב הכא ומדבר בלשון כמו שכל אחד חביב עליו לשונו. מייתי הכא הלשונות שהן נאין לעולם:

לעז. פי' לעז יוני פרסי ובירושלמי גרס סורסי. וכתב רש"י סוף סוטה לשון סורסי קרוב ללשון ארמי. ובערוך כתב שהוא לשון ארם צובא ושאר הארצות שכבשם דוד והיא הנקראת סוריא ונקרא לשונם סורסי. גם התוס' בשלהי פ' מרובה כתבו דסורסי הוא לשון ארמי אלא שאינו צח כ"כ ע"ש:

לאילייא. לקינה:

לדבור. שהוא לשון צח:

דומים לקרב. בירושלמי גרס רומי לקרב ופירוש היפה מראה לקרב לקרב הלבבות וליתן אהבה שהיא דברי רכות ופיוסים. והמתנות כהונה כתב לקרב. למלחמה לצעוק ולהפחיד שכנגדם:

אף אשורית לכתב. פי' דבני אשור יש להם כתב חשוב [יפה מראה]:

עברית יש לה כו'. בירושלמי גרסינן עברי [פי' מבני עבר הנהר יש לו לשון ואין לו כתב. אשורי יש לו כתב ואין לו לשון. בחרו להם כו'. ופירוש יפה מראה עברי יש להם לשון הגון שהוא לה"ק. ואין להם כתב הגון אלא כתב גרוע שנוהגים בו הכותיים. ובני אשור יש להם כתב חשוב והגון ואין להם לשון הגון שלשונם ארמי. ובחרו להם לישראל מן השמים כתב אשורי ולשון עברי. שבכתב אשורי ולשון עברי ניתנה תורה לישראל לדעת הרוב. אי נמי בני אשור ובני עבר שנתחכמו בחרו להם כלם כתב אשורי ולשון עברי:

בורגני. פי' אדם הדר בבורגנין. והוא בתים שעשוין מחוץ לעיר בפחות פחות משבעים אמה ושירים ושם מוכרים מזונות לעוברים ושבים [ערוך] ובדפוס קושטאנטינא גרס בדברי אחד:

לשון רומי מלשון יוני. כצ"ל [מתנות כהונה] ופירוש מתוך לשון יוני. שאין לו לשון מעצמו אלא משתמש בלשון יוני. והוא מ"ש במס' עבודה זרה בזוי אתה מאד שאין להם לשון ולכן אמר כאן גנאי הוא לה כו':

שחותמת הלשון שאינה שלה. כצ"ל [אות אמת]:

ור' חנון ב"א אמר אעפ"כ כו'. פי' ר' חנין פליג ואמר שאע"פ שמספר בלשון יוני כשחותמת אינה חותמת אלא בלשונה שנא' וטופרה די נחש שפי' קולמסה משלה דהיינו נחשת כי כן תארה לחיה זו כאומר שינין די פרזל. וברזל ונחשת כי הדדי נינהו. וטופרה שם לקולמום דתרגום צפורן טופרא. והקולמוס נקרא צפורן כדכתיב בעט ברזל בצפורן שמיר [יפה ענף]:

לשנות את פרשיותיו. שפעמים על ידי כן יבין ויתחדש לו מה שלא הבין מתחלה. ואע"ג דבמשה ודניאל אי אפשר לומר כן דודאי מתחלה ידעו מה שכתוב בשניה. כתבו כן ללמוד לעולם כי בשניה יתחדש להם מה שלא נודע מתחלה [יפה ענף]:

השסועה. היא בריה בפני עצמה שיש לה ב' גבין וב' שדראות כדאיתא בפרק המפלת:

פרשה ה

פסקה א

פתח אל תרא יין. משום דבעי למדרש זכר את ושתי וגו' שנגזר עליה כו' והרגה. להכי מייתי סמך מדרשא זו דדרשינן כצפעוני יפריש באחשורוש וושתי שהיין הפריש ביניהם למיתה. ואגב דריש כל הני קראי דסמיכי לה וגם דריש וכצפעוני יפריש בכל אותן שלקו ע"י היין:

כי יתאו לדם נדה. שע"י השכרות יהיה להוט אחר הזנות ולא יחוש לנדה וזיבה. ודריש יתאדם נוטריקון יתאוה דם:

בכוס עינו בכיס כתיב. שע"י הכוס יתן עינו בכיס. וכיס הוא כינוי לזנות כדכתיב כיס אחד יהיה לכולנו דהתם אי אפשר לפרש כיס ממש דא"כ סותר למ"ש גורלך תפיל בתוכנו. דאי כיס אחד לכולן אין גורלו של אחד מהם מיוחד מחביריו. אע"כ שפירושו זונה אחת יהיה לכולם אלא שכנה הכתוב בלשון נקי. ועיין במד"ר פ"י:

יתהלך במשרים סוף שאשתו כו'. ר"ל אפילו באשתו שאין יצה"ר בוערת בו כל כך כיון דיש לו פת בסלו. עם כל זה אינו פורש מנדותה. ואפילו מודאי נדה שהיא אומרת לו בפירוש שפרסה נדה. ופירוש יתהלך במשרים שיתהלך בדרכו ולא ימנענו דבר מכשול:

סוף שהוא מטמא כו'. ופירוש יתהלך במשרים שכל הדרכים ישרים בעיניו אע"פ שטועה בהוראתו [יפה ענף]:

ודאי מסמיק ליה. שמאדים פני שותהו וניכר בפניו שהוא שכור ובוז יבוזו לו:

הוא נותן עיניו כו'. ולהכי כתיב בכיס וקרינן בכוס. וטעם הדבר שע"י שהוא נותן עיניו בכוס אינו חושש לחסרון הממון. והחנוני נותן עינו בכיס ומרבה להוציא ממונו ולא ירגיש עד שמכלה ממונו:

קיתונא דנחשא עביד כו'. קיתונא הוא מלשון קיתון המוזכר ביומא דף מ"ג ובסוכה דף כ"ט ובסנהדרין דף נ"ב. ובלשון יוני הוא מין צלוחית וכוס ור"ל שאומר מה שהקיתון נחושת משתמשת. משתמשת גם כן הכלי של חרס וא"כ מה צורך לשל נחשת ולכן מוכרה ולוקח יין בדמיה:

ר' יצחק בר רדיפא כו'. סיומא דמלתא דלעיל קאמר שכמו שאומר בדברים הנזכר על הקדירה וקיתונא כן יאמר בכל כלי ביתו עד שלבסוף ימכור את כולם ונעשה ביתו מישור:

אמרי בנוי כו'. אמרו בניו אבינו זה לא יניח לנו כלום:

אשקוניה כו'. בניו השקוהו והשכירוהו והוציאוהו ונתנוהו בחד בית עלם [פי' בית עולם] מערה מוכנת לקבר בו מתים כדי שכשיקוץ מיינו לא ידע מי הביאוהו הלום ויתחרט ולא יעשה עוד זאת:

עברין שפאין שנאין. תיבת שנאין מיותר וצריכין למוחקו. ופירוש עברו מוכרי יין בשער דרך אותו בית עולם:

ושמעון אנגרא. שמעו קול הומיה בעיר כעין מלחמה. והוא עבודה שנעשית באונס עם בני אדם [מוסף הערוך]. והמעריך כתב שפי' בדרך שמעו אומרים שבעיר היו תופשים חמורים לעבודת המלך:

פרקון כו'. פרקו משא היין מעל חמוריהם ונתנוהו באותו מערה שהיה אותו האיש ישן שם:

איתער ההוא סבא. הקיץ ההוא זקן משנתו וראה נוד נתונה למעלה מראשותיו. התיר אותו הנוד ונתנוהו בתוך פיו ושתה כך כשהוא שוכב עד דהדר ונפל עליו שינה:

לבתר תלתא יומין. לאחר שלשה ימים אמרו בניו וכי אין אנו הולכים לראות מה אבינו עושה. הלכו ומצאוהו שוכב והנוד נתונה בפיו. אמרו אף כאן אין הקב"ה מניח אותך הואיל והוא נותן לך אין אנו יודעין מה לעשות נגד רצון הבורא:

עבדי ביניהון כו'. עשו ביניהם תקנה שכל אחד ואחד ישקנו יום אחד:

והיית כשוכב בלב ים. אע"ג דמקמיה כתיב ואחריתו כנחש ישך וכצפעוני יפריש. מכל מקום נקיט לה הכא לבסוף משום וכצפעוני יפריש דדריש ליה באחשורוש וושתי דעלייהו קיימינן כדרך המדרש דמסיים בעניינא דקאי עליה:

אילפא דדמכא נראה דצ"ל דרמיא. ובסדר שמיני גרס דמטרפא. ופירושו כספינה זאת שהיא מטורפת בלב ים שיורדת ועולה בסערה כדכתיב יעלו שמים ירדו תהומות. שהיא בסכנת הטביעה. כן השכור טועה ביינו מפה ומפה כאומר נוע תנוע ארץ כשיכור. ולפעמים יפול באחת הפחתים או נופל ונשבר באבן נגף בהתעותו בשכרותו:

כהדין תרנגולא. כתרנגול שיושב על החבל שהוא הולך ובא. שהחבל מתנענע עמו לכאן ולכאן. אשר התרנגולת לא תשקוט לישן כדרכה על העצים. וכן השכור יש לו צער הגוף:

כהדין קברניטא כו'. חוזר לפרש וכשוכב בראש חבל על הקברניטין והוא רב החובל שיושב בראש התורן לתקן עניני הספינה ועיניו פקוחות בהנהגת הספינה ומחמת שהוא מתנועע לכאן ולכאן בהתנענע הספינה תתבלע דעתו כן השיכור אובד דעתו כאומר יחוגו וינועו כשכור וכל חכמתם תתבלע:

מחו ליה. מכין אותו:

טלמון. לשון הכאה ודחיה ודחיפה:

ה' קיסטין. קיסטא הוא שם מדה. וע' פסחים דף ק"ט. ובב"ר פ"נ. ומפרש הלמוני בל ידעתי היינו בממונו. דאי בגופו כבר נאמר הכוני בל חליתי:

אשתית. שתית:

ואנשי ליה. וישכח ליה ויעזוב ממנו מלשתות עוד:

למי שאינו עמל בד"ת. מפרש אבוי עניות מגזרת אביון. ומפרש לה בעניות תורה. והכל נמשך אל למאחרים על היין שעי"ז בטלים מן ד"ת. ולא רצה לפרש עניות כפשוטו דא"כ מאי קא משמע לן בחר הכי יתהלך במשרים דהיינו דעביד ביתיה מישרא כדלעיל:

למי דינין. היינו עונשין. לא ריבות ומחלוקת לבד כמו מדינים כבריח ארמון שהרי ע"י היין נכשל בעבירות כדלעיל ונענש:

למי פיטטין. ענין דבור מיותר ושיחה בטילה [כמו אין פטטין את בעי בב"ר פ"ע]. ועניינו שהכל ידברו ויליזו עליו. או שבשכרותו ידבר דברים הרבה בלי צורך ודברי ריב וקטטה כדרך השכורים ומגרה מדון בין אדם לחבירו:

פדעין דמגן. פצעים דחנם:

דהוה אליף כו'. שהיה רגיל לשתות י"ב מדות יין:

קפולא. פי' בלשון יוני חנוני מוכר מאכל או יין או מיני תבשיל [מוסף הערוך]:

וצדי לי. לשון אורב מלשון ואשר לא צדה. כלומר דואג אני מן השומרים בלילה בעיר [מתנות כהונה]:

תלא עיניה. הגביה עיניו וראה נקב בתוך הדלת וא"ל תן לי יין דרך הנקב. את מערה ומפנה המדה מן היין דרך הנקב מבפנים ואני אהיה שותה מבחוץ. עשה לו כן. שתה וישן לפני הפתח. עברו עליו שומרי העיר והיו סבורים שהוא גנב הכוהו ופצעוהו:

וקרא עליה. פי' הבריות קראו עליו המקרא הזה:

שמשין. אדומות כשמש:

לבי קפילא קדמאי. אע"פ שהקדימה לא נזכרה בכתוב. אורחא דמילתא הוא שהמאריך ביינו נכנס ראשון ויוצא אחרון:

מן דשמע הן אית חמר כו'. משמע היכן יין טוב למכור הולך אחריו. ודייק מלשון לחקור שחוקר ודורש היכן היין הטוב:

מה צפעון זה. מפריש בין מיתה לחיים. ר"ל שהאדם חי מצד הנפש ומת מצד הגוף. וכשהצפעון נושך את האדם יוצא הנפש מהגוף והוי הפרשה בין מות לחיים:

כך הפריש היין בין אדם לחוה. ששנאה ע"י שהסיתו. א"נ על שפירש ממנה ק"ל שנה כדאיתא בפ"ב דעירובין [יפה ענף]. או יובן עם מ"ש ברקאנטי פ' בראשית על פסוק ותרא האשה ראתה דם כי כשסחטה ענבים מאשכול הכופר אירע בה מדה כנגד מדה. ומכאן תבין טומאת האשה בימי נדותה כי הפרידה היין המשומר בענביו. וזהו שהפריש היין בין אדם לחוה שע"י ששתה פרסה נדה ונעשה פירוד ביניהם [גבול בנימין]:

אשכלות מרורת למו אשכלות הללו הביאו מרורות לעולם. כצ"ל [יפה ענף]. ותיבת אשכלות מוסב לענבים הנזכר שם בקרא. ותיבת מרורות ענין אחר הוא. וכוונת הקרא לומר האשכלות של הענבים הביאו מרורות לעולם:

לבניו. זרע חם:

בין לוט. לבנותיו דמסתמא שנא אותם והבדילם לרעה. א"נ שהקב"ה הפריש בין לוט שנתכוין לעבירה לבנותיו שנתכוונו לשם שמים כמ"ש במס' נזיר כי ישרים דרכי ה' זה לוט ובנותיו כו' ולוט נתגלה קלונו ובנותיו זכו לשכר כדאיתא בב"ר פ"נ [יפה ענף]. ובילקוט משלי גריס בין לוט לבנותיו לממזרות:

אין אנו יודעים מפני מה מתו. ואע"ג דכתיב בהקריבם אש זרה. א"א שמפני זה לבד מתו:

שלא מתו אלא מפני היין. ומה שנענשו על היין אע"ג שלא נצטוו תחלה. גזרת שעה היתה שרצה הקב"ה לקדש את הבית ולזה בחטא קל המיתם. אבל משם ואילך לא יענשו הכהנים אלא באזהרה. א"כ מפני הפלגת קדושתם וחכמתם נענשו אפילו בלא התראה ע"ד וסביביו נשארה מאד:

הוי משכימי בבקר כו'. ואע"ג שגם יהודה ובנימין גלו על דבר היין. מכל מקום הני קראי משמע שעשרת השבטים משום דגבי וגם אלה ביין שגו כתיב הוי עטרת גאות שכורי אפרים והדר כתיב גם אלה ביין שגו. משמע דהני קראי דהוי משכימי בבוקר דכתיב מעיקרא טובא מסתמא על עשרת השבטים נאמר שנקראו על שם אפרים משום שירבעם מלך ראשון שלהם היה משבט אפרים. ועוד דכתיב לכן גלה עמי משמע שכבר גלו. ואילו יהודה ובנימין עדיין לא גלו:

אלה וגם אלה. שהיה לו לכתוב אלה וכתיב וגם אלה:

שמתוך כך ביה בלילא כו'. אע"ג דעל שנשתמש בכלי בית המקדש נהרג. וכן ערבובו של סעודת אחשורוש והריגת ושתי כדאיתא בפרק קמא דמגילה. מכל מקום שכרות היין הביאם לזה כדכתיב בטעם חמרא וכטוב לב המלך ביין:

פסקה ב

כל מקום שנא' אחר סמוך. לענין של מעלה. ולפ"ז בא הכתוב לומר כי תיכף ומיד שעשה מעשה והרג את ושתי היה מרחם עליה שנהרגה. ולפי הסברא לא היה ראוי שיזכור אותה מיד כיון דמתחלה כתיב ויקצוף המלך מאד וחמתו בערה בו. אלא בודאי היה זה מן השי"ת שכך גזר שתהרג. ולכך מיד שנעשית הגזירה של השי"ת מיד שך חמתו כי לא היה החימה רק מן השי"ת כדאיתא למעלה. וזהו שבא הכתוב לאשמועינן במה שאמר אחר הדברים האלה דמיותר לכאורה שכך הוה ליה להתחיל כשוך חמת המלך וגו' אלא בא לומר שגזירת השי"ת היה ולכך תיכף אחר זה המעשה זכר את ושתי [אור חדש]:

אחר מופלג. מענין של מעלה. ולפ"ז בא הכתוב לומר שאף שהיה זמן רב אחר הריגת ושתי מכל מקום לא שככה חמתו מכל וכל רק כשוך ולא בשוך כדמסיים המדרש והולך. עד שנהרג המן דכתיב שם וחמת המלך שככה שאז שככה חמת המלך אחשורוש וחמת הממ"ה הקב"ה כדאיתא לעיל סוף פרשה ב'. ומשום דהכל היה מפלאות השי"ת ולא במקרה עפ"י הטבע:

מן דקטלה. משהרגה:

שרי. התחיל:

חוזר בו. הני תיבות הוא פירושו של תהי ביה:

שעשתה כהוגן. שלא רצתה ליכנס ערומה שכל כבודה בת מלך פנימה:

ולמה כו'. הם דברי הספר ששאל דכיון דשלא כהוגן היתה הגזרה בודאי מה' היתה לסכל עצתם וא"כ קשה למה עלתה לה כך מאת ה'. ואף על גב דגזרת עילאה היא מעיקרא והכרתי לבבל שם ושאר וגו' ואמרי' לעיל בפתיחתא סימן י"ב ונכד זו ושתי. היינו משום

דצפוי היה לפני ה' שתאחז מעשי אבותיה בידיה. דאם לא כן בן לא ישא בעון האב [יפה ענף]:

שלא היתה מנחת כו'. ואף על גב דצרי יהודה כתבו שטנה לאחשורוש על בנין בית המקדש ובעבורם גזר לבטל הבנין כמו שכתוב בספר עזרא ובמלכות אחשורוש כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים וגו' ובימי ארתחששתא כתב בשלם מתרדת וגו' ידיע ליהוי למלכא די יהודאי וגו' מנדה בלו והלך לא ינתנון וגו'. וארתחששתא הוא אחשורוש. אפשר שהיתה יועצתו להרשיע לשמוע הרכילות הצרים:

פסקה ג

מה ראה. פי' מה ראה אחשורוש להסכים לעצה הנבערה הזאת לקבץ כל נערה יפה אחר שאין צורך אלא אחת. ועוד שעכשיו כל מי שתהיה לו בת יפה יטמין אותה וכדאיתא בילקוט שכמה בני אדם נתנו את ממונם להטמין את בנותיהן. אלא הוה ליה לבקש איזו נערה יפה שבמלכותו ע"י שלוחיו. וכמו שעשו לדוד. ואמרינן בפרק קמא דמגילה כל ערום יעשה בדעת זה דוד מלך ישראל כו' ע"ש:

ע"י שהיו מבזות כו'. ומתרץ רב הונא שמהקב"ה היה להכשילם בעצה זו על ידי שבנות הארץ היפות היו מבזות בבנות ישראל שהיו כעורות מצד הגלות כדאיתא בב"ר פי"ח כשעלו ישראל מן הגולה נתפחמו פני הנשים מן השמש והניחו אותן וכו'. לפיכך באו לידי חרפה זו שהובילו כמה פרסה ונבעלו ושוב חזרו בחרפתן:

המספק. ר"ל לאחשורוש שהיה הפכפך. או פי' לידי המספק לידי ספק זה שיבדקו למלך [מתנות כהונה]:

ישראל ונכרי כו'. איידי דקאמר שבנות ישראל היו בזויות בעיני הנכריות. הביא ג"כ מהפלגת בזוי ישראל בעיניהם:

ונגע בה כו' אינה טמאה. כי כן הוא האמת:

הוא אומר כו'. הנכרי אומר טמאה. ואפילו נפלו לתוכה כמה רמשים אינו משגיח. ואם ישתמש ישראל באיזה דבר הוא שוברה ולא יספיק לו בטהרה וקנוח. כך היו נוהגים בזיון בישראל יותר מבשקצים ורמשים. לפיכך פרע להם הקב"ה מדה כנגד מדה והראה להם שהם מאוסים שאחר כל התלאה הזאת מאס בהם אחשורוש ובחר בבת ישראל:

כך כתיב השמיעו כו'. כלומר דכי היכי דהכא אמרינן שפרע להם על בזותם בבני ישראל כמדתן כך מצינו שנפרע מבבל מדה כנגד מדה בחטאתם בבנות ישראל. ולהכי מייתי השמיעו אל בבל וגו' שלמה לה כפעלה ככל אשר עשתה עשו לה. ומפרש היכי הוו דורכי קשת מכ"מ. וקאמר דהיינו מפני שלא נטלו כסף וזהב אלא נשים לענוי. ודבר

ערוה אי אפשר בתשלומין כמו שאפשר בתשלומי כסף וזהב. לכן תהיה נקמתם באומה שאינה מתפייסת בכסף וזהב אלא בהריגת מחמדי בטנם. וזה כנגד מה שחטאו בענין הנשים שמהם יהיה פרי הבטן. והיינו דורכי קשת כדאמר התם וקשתות נערים תרטשנה [יפה ענף]:

וכי כסף נטלה. פי' וכי כסף לבד נטלה שתתן כסף ובזה תפטר:

מה ת"ל. אלא צ"ל מה תתן לתשלומין. אלא [א"א ויפה ענף]:

ומה מבקשים מכם וקשתות כו'. נראה דצ"ל ומה מבקשים מכם [שם] ועוללים ירוטשו לעיניהם ישסו בתיהם ונשיהם תשכבנה:

מהוי היה כו'. שחוף היה. הטור כתב באבן עזר שחוף הוא שבשרו כלה ויבש ואין בו כח ואינו מתקשה. וכתב המתנות כהונה שכן עיקר ולכן היה ממונה ושומר הנשים. ומחוי הוא שאינו כלה כל כך רק שאין בו כח לבעול הבתולות ולכן היה שומר הבתולות. אבל הערוך והיפה ענף פירשו להיפך ונראה מדברי היפה ענף שגירסתו היה בהיפך שאצל הגא היה כתוב והיה ממונה על הנשים. ואצל שעשגז היה כתוב והיה ממונה על הבתולות:

פסקה ד

מי הגון לדבר זה מרדכי. סמיכות דקדריש שמיד אחר והנערה וגו' כתיב איש יהודי [מתנות כהונה]. להורות שהיה מתוקן לזה שיצא מביתו מצלחת למלוכה מחמת שהיה משבט בנימין כדכתיב אם לא יסחבום צעירי הצאן. וגם מחמת שהיה מזרע שאול לתקן חטא שאול שהניח אגג חי על לילה אחת והטיל זוהמא בשפחה אחת ונולד מזה הצר הצורר המן הרע הזה:

מי הגון לדבר זה משה. ואע"פ שהיה כבד פה והיה ראוי לכאורה שתנתן התורה ע"י עזרא או על ידי שמואל ששקול כמשה ואהרן או ע"י ר' עקיבא כמו שאחז"ל בהקומץ רבה שאמר משה להקב"ה יש לך אדם כזה ואתה מבקש ליתן התורה על ידי. מכל מקום באמת לא היה הגון לדבר זה אלא משה שהיה רועה וגו' ונמצא שהוא הגון לרעות את ישראל כמ"ש בשמות רבה שנבדק בצאן:

מי הגון לדבר זה שאול. אף שהמלכות ליהודה מכל מקום מחמת שהיו צריכין אז להכרית זרע עמלק לא היה הגון אז למלך אלא שאול שהיה משבט בנימן כדכתיב אם לא יסחבום צעירי הצאן היינו קטן של שבטים:

מי הגון לדבר זה דוד. אע"פ שהיה צעיר לימים ובלתי מלומד מלחמה. אך ראה הקב"ה אומץ לבבו וזכהו למלוכה:

זה דבורה. אע"ג דלא יאי יהירותא לנשי כדאיתא בפרק קמא דמגלה עם כל זה ראה ה' שהיא ראויה בדורה. ובפרט ע"י שחירף וגידף מהכרח היה שיפול ביד אשה להשפיל גאונו וגאותו:

זה יפתח. שאע"פ שלא היה גדול בתורה שע"י זה איבד בתו אעפ"כ היה הגון בדור וכמ"ש יפתח בדורו כשמואל בדורו:

פרשה ו

פסקה א

אשרי שומרי משפט. פתח בקרא זה. על שדרש ליה במרדכי שגידל יתומה כדלקמן. אלא שדרש ליה ברישא כפשטיה כדרך המדרשים:

נמנו בעליית רבי טרפון. פירוש עמדו למנין כדכתיב (שמות כג, ב) אחרי רבים להטות:

סופרים. אלו מלמדים תינוקות מקרא:

ומשנים. הם אלו מלמדי התינוקות משנה. שהם יגעים בכל עת עם התינוקות ללמדם תורה:

אינן לא אוכלין כו'. בתמיה. ואם כן אינו בכל עת:

כותבי תפילין ומזוזות. ומשאילן לאחרים. כדאיתא במדרש שוחר טוב (מזמור קו). וכיון שאפשר דבשעה שהכותב התפילין אוכל ושותה, מניח השואל התפילין שכבר כתב הוי ליה עושה צדקה בכל עת, כי בשעה שהשואל מקיים המצוה חשיב זה עושה צדקה. ודחי דבהא נמי לא יצדק עושה צדקה בכל עת, דעושה משמע עשיה ממש בידים והיינו בשעת כתיבה. אבל מה שזה מקיים המצוה אף על גב דזכות הוא לו, לא קרינן ביה עושה צדקה בכל עת:

זה המגדל יתום. דכיון דבכל עת הוא לבוש בכסותו הוי ליה עושה צדקה בכל עת, ששם בעליו עליו לעולם, והרי הוא עושה בממונו תמיד. [ובפרק אלו נערות& איתא זה המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו ומשאין וכתב מהרש"א דמקטני קטנים עד בואן לפרקן שמשאין הרי זה עושה צדקה בכל עת]. ולא דמי לשואל תפילין ומזוזות שאף על פי שהם שלו וזה עושה מצוה בממונו של זה. לא מיקרי עושה צדקה כיון דאינו נהנה מהתפילין והמזוזות עצמן שמצות לא ליהנות ניתנו. ופריך וכי תוכל לומר שאינו מתגלגל ערום בלילה, והרי באותה שעה אינו נהנה בממונו של זה ולא הוה עושה צדקה בממונו:

אלא מתוך פרוסה. שזה מתקיים על ידי הפרוסה שאכל מזה אפילו כשהוא ערום, הרי זה עושה צדקה בכל עת, כי בממונו הוא מתפרנס והפרוסה ההוא כל זמן שהיא קיימת שמא דמרה עלה, והרי הוא עושה בה צדקה:

זה מרדכי. דהוי שומר משפט שלמד לישראל חוקים ומשפטים כדלקמן (אות ב):

אמר דוד כו' זכרני ה' כו'. קשה מה ענין דוד לישועת מרדכי [ויש לומר שיזכר שקלי כסף ששקל דוד והכין לבנין ביהמ"ק ולדחות שקלי המן][יפה ענף] וי"ל משום שאילו הרג דוד לשמעי על שקללו לא היה בא מרדכי לעולם. על כן האריך לו עד בא אותה הולדה אל הפועל ואחר כך צוה לשלמה שיהרגנו [אלשיך]:

מה כתיב שם איש יהודי. הרי שהוזכר שם שבטו של דוד הוא יהודה קודם מרדכי. וכן הוא בילקוט תהלים (רמז תתרנא) בהדיא:

פסקה ב

איש מלמד. משום דלא הוה ליה למימר לא איש ולא ושמו. אלא ומרדכי היהודי בן כו' אשר הגלה וכו' היה בשושן הבירה ויהי בהשמע דבר המלך וגו'. להכי מצריך איש לגזרה שוה שהיה שקול בדורו כמשה רבינו שנקרא איש. כי שם איש נאמר על מי שהוא זריז מאד וכאשר בא פרצה אחת והוא עומד כנגד זה בכח שלו זה נקרא איש. וכמו שעשה מרדכי שעמד בפרץ לכך נקרא איש יהודי (אור חדש):

שהיה מרדכי שקול בדורו כמשה. עם שהיה מרדכי בעצמו כותב של אותה מגילה לא תתמה על עצמך איך כתב מרדכי על עצמו בהפלגת שבחו. משום שרז"ל אמרו (מגילה ז, א) שמגילה זאת ברוח הקודש נאמרה. ורוח הקודש אומרת והוא כותב קשט אמרי אמת. ורוח הקודש הודיע לנו שבעבור קדושתו ושלימותו של מרדכי ניצל הדור כולו בעבורו. וזהו שאמר איש יהודי וגו'. ועיין בענף [יוסף אות א]:

[**דכתיב ביה והאיש משה עניו מאד**. ביפה ענף הקשה מדוע לא הביא הפסוק איש האלהים. ונראה שהפסוק והאיש משה הוא בפרשת בהעלותך. ואיש האלהים הוא בפרשת האזינו. ואם כן יותר טוב להביא קרא המוקדם. אך הא קשיא דלמה לא מביא המדרש לגזירה שוה דאיש. הפסוק גם האיש משה גדול כו' שבפרשה בא שהוא עוד מוקדם מפרשת בהעלותך. ואולי שכונת המדרש גם כן אגב גררא להביא מקרא שמבואר בו בפירוש צדקת משה וישרו. אבל בפסוק גם האיש גו' לא הזכיר צדקתו. (זאת מהרב מו' צמח סגל לנדא)]:

אבל הצדיקים שמם קודם להם. לפי שידוע טוב מעשיהם קודם בואם לעולם והעליונים שמחים בהם כמו שנאמר בתנחומא סדר קדושים (אות ב) עד שלא בראתי עולמי היו

מלאכי השרת מקלסים להקב"ה בישראל ואומרים ברוך ה' אלהי ישראל (יפה ענף רות). ובאגדת שמואל (פרק ג) איתא בכל יום ויום היתה בת קול יוצאת ומנצנצת בכל העולם כולו ואומר עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמואל וכו'. אבל הרשעים לא נודע טיבם עד שיבאו לעולם. עיין מה שכתבתי עוד ברות רבה (פרק ד):

למה נקרא שמו יהודי. דמשמע דאתי מיהודה והלא ימיני הוא דכתיב איש ימיני. ואף על גב דאורחא למקרי כל ישראל על שם יהודי. שמא מכיון דמזכיר שם אבותיו יאיר שמעי וקיש מה צריך לומר שהוא יהודי. אם לא שבא לייחסו ליהודה:

יהודי יחידי. דרש יהודי כמו יחידי בחלוף חי"ת בה"א וכדלקמן:

דכתיב ורבים מעמי הארץ מתיהדים. כי נפל פחד היהודים עליהם. פי' שהפחד שהיה להם ליהודים מפני הקב"ה נפל גם כן עליהם שגם הם יראו מפני הקב"ה כפי שלמדם מרדכי גדולת ה' יתברך:

וקדשו. במה שנסתכן שלא להשתחוות להמן. ואין בין דרש זה לדרש הראשון. אלא דהשתא קאמר דאקרי יהודי יחידי לפי שנדמה לאברהם שהיה יחידי בעולם שהוא הביא לכולם לכלל דעת את ה':

פסקה ג

היה אמר רבי יוחנן. לא גרסינן רבי יוחנן אלא אמורא אחר הוא. דהיכי מצי ר' יוחנן לתרוצי לא תבראי כיון דרבי יוחנן בר זוגיה דרבי חנינא דאמר בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו (ב"ר ל, ח):

הוא תחלתו והוא סופו. פי' כל מי שנאמר בו היה תחילתו וסופו היו שוין. שאם נאמר בצדיק היה הוא צדיק מתחלתו ועד סופו. וכשכתוב אצל רשע כנחש וקין הוא מרמז שהיה רשע מתחלתו ועד סופו:

מעתה הוא תחלתו והוא סופו. שקס"ד כיון שאביו של אברהם אבינו ובני עירו עובדי עבודה זרה היו מסתמא לא הכיר בוראו עד שבא לכלל דעת (רש"י). ומשני דהא איכא דדייק מקרא דבן שלש שנים הכיר את בוראו:

אף היא לא תברא דהא רבי לוי בשם ריש לקיש אמר בן שלש כו'. כצ"ל [יפה ענף] וכן הוא בבראשית רבה (שם). ופירוש לא תברא אינו קושיא ושבירה:

בן ג' שנים כו'. והיינו מתחלתו ועד סופו משעה שהתחיל לדבר:

והיו שנותיו קע"ה רבי חנינא ורבי יוחנן תרויהון אמרין בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו ומה אני מקיים בו היה שהיה מתוקן כו'. כצ"ל [יפה ענף] וכן הוא בבראשית רבה (שם). ופירשו שהיה מתוקן מתחלת ברייתו שנברא להדריך. שלא היתה תולדותו בדורו

מקרית. אלא מתחלה כוונה החכמה האלהית להדריך העולם ושמרו לאותו הדור. דאם לא כן היה בוראו קודם לאדם הראשון אלא שתיקן הדורות שלפניו ושלאחריו כדאיתא בבראשית רבה פרשה י"ד:

מתוקן למיתה. ולא דאלמלא שחטא היה חי, אלא מתחלת הבריאה היתה המיתה מתוקנת, כדאמר בשיר השירים פרק ב'. ומה שנגזרה בחטא אדם עלילה היתה. ופירוש הכתוב כך הוא הן האדם שהיה מתוקן למיתה הרי הוא כאחד ממנו:

והנחש היה. רצונו לומר דכתיב והנחש היה ערום, ולא קאמר ויהי הנחש ערום, אלא להורות שהיה מתוקן לפורענות, שהקב"ה ידע מתחלה שהנחש עתיד לקלקל וליענש ועל דעת כן בראו, ולא שמתחלה היה חושב הקב"ה שיתמיד בשלותו וכשנתחדש החטא נתחדש פורענותו בדעת עליון:

קין היה. רצונו לומר מדכתיב וקין היה עובד, ולא היה צריך לומר היה, דויהי דכתיב בהבל סגי אתרווייהו:

מתוקן לגלות. שידע ה' שישפוך דם, ועם כל זה בראו לפי שהקב"ה לא יבטל היכולת מהבחיריי עד שיחטא ויענש, שלא יראה שהקב"ה רצה בהזיקן מתחלה [יפה תואר]:

איש היה בארץ עוץ. והיה לו לכתוב ויהי איש בארץ עוץ [או] ויהי האיש:

מתוקן ליסורין. כי ה' חפץ דכאו להראות לכל העולם כי ה' צדיק יבחן, או כדי שיפתח פיו בחכמה בדרושיו עם חביריו, והמתין עד בא השטן כאילו מפני ערעורו עשה:

מתוקן להכיר בוראו. צריך לומר מתוקן לנס [יפה ענף] וכן הוא בבראשית רבה (פרשה ל, ד). ורצונו לומר שמתחלת ברייתו היה עומד לכך. ולא שהצלתו בחירת הרע במיעוטו להשאיר לעולם שארית. אלא שהיה הגון לעשות לו נס:

משה היה. ורצונו לומר ולא כתיב ויהי משה רועה:

מתוקן לגאולה. ובבראשית רבה (פרשה ל, ח) גרס מתוקן לגואל. ופירוש היפה תואר שהיה מתוקן לגואל לישראל ולא לעצמו שלא היה בגלות. אבל במרדכי נקט מתוקן לגאולה שישראל נגאלו על ידו וגאולה היתה לו גם כן:

מרדכי היה. דכתיב איש יהודי היה ולא קאמר ויהי איש יהודי:

ראה עולם חדש. והיה מורה שנהיה הויה מחודשת (יפה ענף) וראה עולם חדש שנהפך ממה שראה בתחלה:

אבנים שחקו מים. פירושו המים שחקו והמחו את אבנים:

איצטרובולין. מושב הרחים הקבוע בקרקע (ערוך):

ויהיו בני נח היוצאים מן התיבה. וזהו דבר תימא שיהיו בני נח שלשה היוצאים מהתיבה ושוב נפצה מהם כל הארץ ונח ראה שבעים דור יוצאים מחלציו כדאיתא בתנחומא (פרשת נח סימן ה) עם היות אתמול העולם תהו ובהו. וזה ודאי עולם חדש (יפה ענף):

ועכשיו ויוסף הוא השליט. ואף על גב דלא היה שנוי בכלל העולם אלא בנח. מכל מקום קרי ליה ביוסף גם כן עולם חדש וכן בכל הני דקחשיב הכא משום כי כשהאדם בהצלחה יראה לו שכל העולם בהצלחה על דרך ויזרח לו השמש. ובהפך עולם חשך בעדו באה שמשה (יפה ענף):

ועכשיו ויוסף ה' כל אשר לאיוב למשנה. אף על גב דהאי לתוספת בניו ונכסיו מיירי ילפינן מיניה לענין בריאותו וכחו דמכל שכן שחדש כנשר נעוריו:

מלפני המלך בלבוש מלכות אלא שראה עולם חדש. כצ"ל [אות אמת]:

מה מור ראש כו'. מדרכם ז"ל לדרוש השמות תמיד מעין ענין בעליו לטוב ולמוטב משום אשר שם שמות בארץ דדרשינן בפרק קמא דברכות (ז, א) אל תקרי שמות אלא שמות:

ראש לכל הצדיקים. ולכן נקרא ראש לבשמים כדיליף בפרק קמא דמגילה (י, ב) מדכתיב בשמים ראש מר דרור ומתרגמינן מירא דכיא:

פסקה ד

שחיק עצמות. ימחו וישחקו עצמותיו. שכל שמזכיר הרשע ואינו מקללו עובר בעשה דשם רשעים ירקב כדאיתא בפרשה מ"ט (אות א) דבראשית רבה :

חי הוא. ואף על גב דהשתא מת הוא. כיון דבסדר הכתובים חי הוא לא יכון לומר שחיק טמיא. ולקללו כדרך חיים גם כן לא יכון. כיון דלפי האמת מת הוא [יפה ענף]:

פסקה ה

מה הדסה. משום דקשה ליה קרי לה אסתר וקרי לה הדסה כדמקשה בפרק קמא דמגילה (יג.). לכן מתרץ דאסתר שמה ולמה נקראת הדסה על שדמתה להדס שריחה מתוק וטעמו מר:

וכי שתוקית היתה. משום דכי אין לה אב ואם יתירא דכיון דכתיב ובמות אביה ואמה לא הוי ליה למימר זה להכי הקשה וכי שתוקית היתה דלהכי איצטריך כי אין לה אב ואם:

אלא עיברתה. פרש"י (שם ד"ה ובמות) אלא ללמדנו בא שאפילו יום אחד לא הוה לה אב ואם. שכיון שהורתה אמה מת אביה נמצא שלא היה לה אב משעה שנראה לקרותו אב. וכשילדתה אמה מתה ולא נראית לקרות אם:

פסקה ו

כתיב ושים באזני יהושע כו'. הך אגדתא גרסינן לה בתר דרבי ברכיה דבסמוך (סימן יא) דקאי אכי אין לה אב ואם והך קיימא אבכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים [יפה ענף]:

[**ושים באוזני יהושע**. ואם תאמר הרי מפורש נאמר למטה יען לא האמנתם בי ואם בפני זה לא נמנע מדפיקת שערי רחמים ותפילה למה יחוש יותר למאמר ושים באזני יהושע. ויש לומר כי לולא שניתן גדולה ליהושע היה מועיל תפילה למשה. אמנם הואיל והוא חוב לאחר וכל דיבור שיוצא מפי הקב"ה לטובה אינו חוזה (יפה ענף):]

ספון. פי' חשוב:

שמא דבר עתיד ליארע כו'. הכוונה שאילו היה הענין להצלת דוד היה די במה שיבריחם מעליו אבל לעשות לו נס שהוא יכה אותם מה שאינו בחק כחו מה צורך אם לא להיות סימן לו:

והן עתידין להנצל על ידיה. דייק כן מכפל לשון לדעת את שלום אסתר. ומה יעשה בה. להכי מפרש דהכי קאמר קרא ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים לדעת את שלום אסתר היינו שלא יעשו לה כשפים כדלקמן בסמוך. ומה יעשה בה כלומר ומהו הדבר הנס שיעשה בה לישראל. אם היא מרגשת דבר שתצטרך להציל את ישראל:

פסקה ז

אתם בכיתם ואמרתם יתומים היינו ואין אב. שנראה שאין אתם סומכין על ה' כי הוא אבינו. על זה השגיח ה' שהגואל במדי היה מי שלא היה לו אב ואם. ועל כל זה ה' עמד לו לגדלו ולרוממו עד שנגאלו ישראל על ידו להודיע כי אין חסרון האב מונע הטובה כשהקב"ה משגיח על הבן ושאין ישראל יתומים לעולם מאביהם שבשמים שהרי עשה להם נס על ידי מי שלא היה ראוי לעמוד אפילו על עצמו כי לא הוי ליה אב ואם. וטעם מאמר רב ברכיה לתרוצי יתורא דכי אין לו אב ואם דהוה קשה לן כדלעיל סימן ט'. לכן קאמר דלהכי רמיז קרא למימר דמה' היה שתלקח אסתר למלכות לגאול את ישראל על ידה לפי שאין לה אב ואם להודיע כחו שאפילו על ידי מי שאין לו עזר וסומך לעצמו יעשה ה' נס לאחרים [יפה ענף]:

פסקה ח

לשאול על כתמה כו'. דייק זה ממה שאמר מתהלך לפני חצר בית הנשים. שהיה די שיאמר ובכל יום ויום מרדכי דורש את שלום אסתר. ואחר שאמר בית הנשים נראה שעל אורח כנשים דבר. וזה שאמר לפני חצר בית הנשים לשון נקיה קאמר על עסקי

הנדות וכתם. שכל מה שהיתה יכולה לתקן היתה מתקנת. כי דבר המשגל לא היה בידה לחשוך עצמה ממנו. אבל היתה משתדלת שלא תבעול בעוד טומאתה עליה [מנות הלוי]. ויפה ענף כתב הטעם שהיתה שואלת על כתמה ועל נדותה הוא מפני שהיתה עומדת מחיקו של אחשורוש לחיקו של מרדכי:

שלא יעשו לה כשפים. [שאין אשה מתקנאת אלא בירך חברתה וכאשר יראו הנשים כי אסתר יותר חביבה על בגי שומר הנשים יעשו לה כשפים. ואמר דוקא כשפים כי אומנות זה לנשים& (אור חדש)] ובמדרש שוחר טוב מזמור כ"ב איתא. כארי ידי ורגלי רבי יהודה אומר שעשו לה כשפים עיין שם. וזה שהלך מרדכי לבטל אותן כשפים:

אתה דרשת שלום כו'. הודיעונו כי שכר מצוה מצוה. ובשכר דרישת שלום אסתר שהעמיד עצמו במקום סכנה לבטל מעשה הכשפים שעשו לה שאר הנשים שראו שהיא יותר חביבה על הגי שומר הנשים מאשר הם. והיה קרוב שיזיקוהו הנשים בעלי הכשפות על שבא לבטל מעשיהם והוא מכל מקום לא חש כדי להציל נפש אחת. לכן זכה לדרישת גוי אחד בארץ. וזה טעמו של אותו פסוק דורש טוב לעמו וגו' כי לא בא להזכיר שבחו של מרדכי כי ידענו רב טובו מזה. אלא להגיד שבחו של מקום אשר גמלהו כצדקו כאמור [מנות הלוי]:

פסקה ט

באיקונין צורת דמות אדם. והעומד במזרח ומביט בו נראה לו כאילו הצורה מבטת עליו. וכן העומד באחד משארי הרוחות או כנגדה [ונראה שזהו מה שאמר רבי אליעזר בגמרא& מלמד שכל אחד נדמה לו כאומתו. ורצונו לומר שאמר הכתוב כי ראויה היתה אסתר להיות מלכה על כל המדינות משום שכל אחד נדמה לו כאומתה והיתה ערבה על כולם ומעתה מלכותה בשלימות הגמור שכל אומה מבקש מלכה מן אומתה. ולכן אמר ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה כאן כאשר נלקחה לבית המלך להיות מולכת על כל המדינות וכדבר האמור]:

העמידו מדיות מכאן כו'. ופירוש בעיני כל רואיה לגבי כל אותן הנראות לפניה:

בעיני עליונים. ולפי זה לא מיירי ביופי חן הפנים אלא ביופי המדות [ומעלות שהיו בה] (יפה ענף):

פסקה י

מתעלה בלקוחין. משום דקשה למה כתוב ותלקח אסתר. אם בא לומר שלקוחה בעל כרחה הרי דבר זה כתוב למעלה ותלקח אסתר. רק הוי ליה לכתוב ותובא אסתר או ותובל אסתר. לכן דרשו שהוא לשון עלוי כדאת אמר ולקחום עמים רבים (ישעיהו יד

ב-ג). וכן דרשו בבראשית רבה (פרשה טז, ד. פרשה מ, ה) ויקח את האדם העלה אותו כמו דאת אמר ולקחום עמים. ור"ל שלהכניסה לבית אחשורוש היו מעלים אותה בדמים. זה אומר אני אתן כו' וזה לרום מעלתה שהיו מתכבדין בדבר. ולכן כתיב ותלקח לשון נפעל שכל לשון נפעל מאחר [יפה תואר בב"ר פרשה מ. וספר אור חדש]. אבל המתנות כהונה פירש שם (בב"ר שם) וכאן ועליל עמה ואכנס עמה לעשות צרכי לבעילה. או יש לומר אתעולל בה עד כאן לשונו:

תרתין מאווה. שני מאות:

פסקה יא

מלמד שאף הנשואות הביאו לפניו. משום שקשה ליה כי זה ראינו הן בעצת הנערים שלא אמרו אלא בתולות. וכן בהגיע התור לא אמר אלא נערה ונערה. וכאן כתיב ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים. לכן אמר רב חלבו שהבתולות הביא על ידי הגי אבל הבעולות הביאו לפניו אם הם טובים בעיניו לקח אותם. ולא הביאם אל יד הגי [אור חדש]:

עד שהמליכו את אסתר כו'. משום דקשה להו כפל הכתוב וישם כתר מלכות בראשה וימליכה תחת ושתי. שכיון ששם כתר מלכות בראשה אם כך היא מלכה ולמה צריך עוד וימליכה תחת ושתי. לכן אמרו שלדרשה קא אתי. ודרשו תיבת תחת לשון ירידה לשון ארמי תחות ושתי פירש תרד ושתי. וכן כתב המתרגם (תרגום יונתן אסתר ב, יז) וטרד מן בית קיטון בית דמכיה ית איקונין דושתי ואוקים תמן ית איקונין דאסתר עד כאן לשונו. שדרכם היה להניח בחדרי המלכים איקונין המלכה. ועד עכשיו היתה איקונין של ושתי:

בת טובים כו'. זה דברי בעל המאמר. כי הם לא ידעו עדיין עמה ומולדתה. או שעל פי מדותיה דנו כי היא בת גדולים וטובים [מנות הלוי]:

גנוסים. יחוס:

תיחות כו'. תרד ושתי תעלה אסתר:

פסקה יב

שתפסה שתיקה בעצמה כרחל. הכוונה משום דלא צוה מרדכי עליה אשר לא תגיד אלא מתחלה כדי שלא ישאנה אחשורוש כשידע שהיא בת מלכים. אבל אחר שנשאה מה בצע בהעלם יחוסה ועל כל זה שמרה עדיין מצותו שהיה נראה לה גסות הרוח לגלות כבוד יחסה. וזה שאמר שתפשתה שתיקה בעצמה כרחל כי לא מהכרח מצות מרדכי היה אלא שתפסה שתיקה לעצמה דרך צניעות כרחל. ומה שכתב כאשר צוה

עליה מרדכי. קושטא דמילתא קאמר שאף עתה עשתה כמצותו אף שלא צוה על הזמן ההוא [יפה ענף]:

פלך שתיקה. נקט הלצת תפיסת פלך. לפי שמנהג אשה לתמוך בפלך. כלומר שכן מנהגה תמיד. שאף שהכירה באביה ימים רבים שכוונתו להחליפה באותה היתה שותקת:

ראתה סבלונותיה ביד אחותה. כשרצה לתת את לאה במקומה הלבישה סבלונותיה כדי שיטעה בה יעקב. ואפשר שבעודה ארוסה נתנה סבלונותיה ללאה כפי כוונתו לתת לו את לאה:

יודע היה במכירתו של יוסף. דיצחק ידע בדבר כדאיתא בבראשית רבה פרשה פ"ד והוא גלה לבנימין. וכתב היפה ענף ולא מצאתי מהיכן דקדקו ז"ל זה. אלא מדרשה דיש פה: [**יש פה ושותק.** ואם תאמר ומאי רבותא והלא השבטים החרימו ושיתפו להקדוש ברוך הוא עמהם שלא יגידו ליעקב. ויש לומר דיצחק ובנימין לא נודע להם החרם. והא דלא גלו משום שראו שהסכים הקב"ה עם מכירתם שהרי הוא יתברך לא גלה ליעקב (יפה ענף):] **ואת דבר המלוכה לא הגיד לו.** וזה בכלל צניעות הוא שלא יודע לאדם מעלתו כנאמר (משלי כז, ב) יהללך זר ולא פיך [מהרש"א]:

אסתר אין אסתר מגדת. והיא מבנימין. שהרי מרדכי מבנימין הוא דכתיב איש ימיני והיא בת דודו. והא דכתיב איש יהודי כבר נאמרו כמה תירוצים בפרק קמא דמגילה (יב, ב) וברבה לעיל (אות א):

פסקה יג

מה קצפון היה שם. שלא פירש הכתוב סבתו. ומשני מעביר שנים וכו'. ולפי זה הרי קאמר מפני שמרדכי יושב בשער המלך במקומם קצף בגתן ותרש. והיינו שהעביר את בגתן ותרש והושיב את מרדכי במקומם, וכדאיתא בילקוט (רמז תתרנג) אמר רבי לוי למה קצף בגתן ותרש אלא כשנכנסה אסתר למלכות אמרה לאחשורוש למה אין אתה עושה כשם שהיו המלכים הראשונים עושים שהיו מושיבים אדם צדיק בשער המלך. נבוכדנצר הושיב דניאל על פתחו שאם יגיע לו דבר היה אומר ליה שנאמר ודניאל בתרע מלכא. אמר לה מכרת את יהודי כשר. אמרה ליה יש כאן אדם כשר וצדיק ושמו מרדכי. בגתן ותרש היו עומדים בשער. כיון שהעבירם המלך והעמיד מרדכי תחתיהם קצפו ואמרו הואיל והעבירנו המלך נלך ונהרגהו בצנעא ויהיו הכל אומרים בגתן ותרש כששמרו את המלך היו משמרים יפה ועכשיו שהעמיד שם יהודי נהרג. ועל כן אמרו כאן שקצפו איך העביר שנים מפני אחד מעביר קליסריקון פירושו בלשון רומי נכבדי

ארץ. והושיב הברבי הזה כלומר הדיוט. ובתרגום אסתר כתוב לסלקא תרין קלוסנתרין. פירושו קלו בלשון יון טובים. סנתרין פירושו בלשון רומי אנשי עצה נכבדים:

כתיב לכו חזו מפעלות כו'. ענינו שמפעלות אלהים הוא שמסבב סבות הפכיות לצדיקים פעם להקציף האדון על העבדים ופעם לעבד על אדוניו [מהרש"א]. ורבי ברכיה בשם רבי לוי לא סבירא ליה שעל שהושיב מרדכי במקומן היה הקצף כדלעיל. אלא מה' היה להם שהפך לבם לשנוא מלכם. ועל מילתא כל דהוא קצף בגתן ותרש כדי ליתן גדולה לצדיק מרדכי. וכן קצף פרעה בעבדיו. מכיון דלא פירש הכתוב חטאתם. וטעות סופר יש כאן וצריך לומר לכו וראו מפעלות אלהים. והוא הכתוב במזמור ס"ו. וסיפיה דקרא נורא עלילה על בני אדם. ופירושו לרז"ל לשון עלילה ותואנה. שהקב"ה עושה רצונו ותולה עלילה בבני אדם כדאיתא בתנחומא סדר וישב (אות ד) גבי מכירת יוסף וחטא אדם הראשון. והכא נמי מפרש שלעשות רצונו מביא עלילה על עבדים לגבי אדוניהם. ובהפך:

הדא הוא דכתיב פרעה קצף על עבדיו. ולא הביא קרא ויקצוף פרעה על שני סריסיו דכתיב מקמיה. משום דהכא כתיב איך עלה יוסף לגדולה על ידי הקצף הזה. שהגיד ושם אתנו נער וגו' ומיד שלח פרעה ויקרא אל יוסף [יפה תואר]:

פסקה יד

ויבוקש הדבר וימצא וגו' ויכתב בספר דברי הימים. וקשיא ליה מה שאיתא להזכיר כאן שכתבוה בספר דברי הימים. דהוה סגי במה שכתוב להלן וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש. להכי קאמר דלא אתא קרא אלא להעיר דנילף קל וחומר ומה אם ספרו של בשר ודם הביא תשועה לישראל כל שכן כשיבא ספרו של הקב"ה לשלם שכר טוב לצדיקים שיגדל שכר כל הנמצא זכותו כתוב שם ואין ה' מקפח שכר כל צדיק. וצורך קל וחומר זה מפני מה שנתייאש איש ישראל מפני רוב צרותינו באריכות גלותינו וכן פרטי הצדיקים כי לא יש בידם מעולם הזה. ולכן יבטיחם כי על כל פנים שכרינו שמור מאחר שהכל כתוב בספרו יתברך. ולכן לא יגרע חוקו מספרו של בשר ודם. על דרך האנוש מאלוה יצדק (איוב ד יז):

פרשה ז

פסקה א

זה שאמר הכתוב כי רשעים יאבדו. משום שקשה להו כי הצלחת הרשע להשמידו אפשר לפי שלא הפליג ברשע כל כך ומצליחו למלאות סאתו ויתחייב בעצם. אמנם

הרשע הזה כבר הפליג ברשע כל כך עד אשר הרע בקדש שבעצתו בטילת עבודת בית אלהים. ואם כך למה יאריכו לו עוד ומה צורך לגדולה זו. והשיבו שזה שגידל אותו היה למען הרבות חרפתו וקלונו ושברו [מנות הלוי]:

סייחה. חמורה קטנה:

קלנדס. יום טוב בלשון יון כדאיתא בפרק קמא דע"ז (ו, א):

התחילו נותנים שעורים כו'. [זה עוד משל אחר לומר כשם שהבטלה גורם לה שלא אכלה המאכל ולא לרוע המאכל כי טוב הוא. כך בטלו ומעלתו של המן גרם לו לבקש גדולות ונכלי דתות לרעתו (מתנות כהונה).] ועיין כוונת המשל באריכות ביפה ענף:

פסקה ב

דבר אחר, אחר הדברים האלה כו'. השתא בא לתרץ קושיא הנ"ל שגדלו כדי לגדל שמו יתברך. כי אם היה הורגו עכשיו היו אומרים לגוליר הרג ולא היה מי יודעו. לכן גדלו להשפילו. ולהגדיל שמו יתברך [מנות הלוי]:

גולייר. אדם חלש ושפל:

טרוכונוס. פירושו בלשון רומי שר אלף [מוסף הערוך]:

הגמון. פירושו בלשון יוני פקיד וקצין [מוסף הערוך]:

לבטל בנין בית המקדש. שהוא בית תפלתם וכפרתם של בניו של הקדוש ברוך הוא [מנות הלוי]:

וכתיב משגיא. פירוש מגדל ומנשא את אומות העולם ומצליחם ולבם מתגאה בהצלחתם והוא אבדן שלהם:

פסקה ג

דבר אחר כו' כתיב אם יעלה כו'. טעם אגדה זו לומר למה שגדל ה' לרשעים קודם לפורענותם דהיינו שיכירו וידעו יושבי תבל כי ה' משפיל גאים. ולהכי מייתי האי דקאמר אם יעלה כו' שבמקום הדר כבודו בגאונו יושפל בחייו עד היותו נבזה ונמאס עד שרואיו יתמהו עליו ויאמרו היכן שלותו וכבודו. וכן המן אחר שנתגדל מאד הושפל גאותו פתאום להיות בלן וספר וגליור וכורז כדלקמן בפסוק והמן נדחף אל ביתו (פרשה י אות ז). ולבסוף נתלה ונאבד זרעו וממונו:

לרומא. דקשה ליה כיון דכתיב לשמים מאי לעב דכתיב בתריה שפוחת הרבה ממה שאמר תחלה. ומשום דאפשר לפרש לעב על המלאכים כדמפרש במדרש שוחר טוב (מזמור יח פסוק עביו עברו) ובמכילתא (בשלח פרשה ב) להכי קאמר שפירוש לשמים

לא לשמים ממש אלא לשון רום וגובה כמו שמי קורה. ומהשתא פירוש לעב כפשוטו לעננא. ומכל מקום הוסיף הכתוב על מה שאמר תחלה (יפה ענף):

כך הוא מזוהם. שנעשה מאוס אפילו אצל אוהבים שלא המליצו שום אחד זכות עליו. ועיין בענף:

חמיין ליה ולא חכמין ליה. פירוש רואין אותו ואין מכירים אותו. שנשתנה פניו כדכתיב ופני המן חפו. ובפרט לפירוש האלשיך שחפו פניו בל יראה פני מלך. כי באור פני מלך חיים. ודרש המדרש כך ולא מפרש כפשוטו שיגוע ויאמרו עליו איו. משום דאם כן יודעיו מבעי ליה דרואיו משמע בעודם רואין אותו יאמרו איו כי לא יכירוהו. וזה מפני השתנותו בפניו או מחמת שכסו פניו בל יראה את המלך [ועיין בויקרא רבה פרשה ט"ז ביפה תואר):

אן הוא המן. איה המן ואיה שלותו:

פסקה ד

רב פנחס הוה משתעי. רב פנחס היה מספר:

איליין עובדיא. אלו המעשים. משום דקשיא ליה מה צריך לומר אחר הדברים האלה. אחרי כן מבעי ליה. בעי השתא לתרוצי כי כדברים הנזכרים דהיינו ויתלו שניהם כן יקרה להמן. ומעין זה מייתי מה שהיה מספר רב פנחס מעשה זה שהאריה עשה סעודת לחיה ולבהמה וסיכך על גבם סוכות של עורות אריות וזאבים וחיות רעות. ואחר שאכלו ושתו אמרו מי יתן שיאמר לפנינו זמר. נשאו עיניהם בשועל הזה שהוא פקח שבחיות. שהוא יאמר דברי שיר. אמר להם תענו אתם על השיר שאני אומר לכם. אמרו לו הן. אמר להם מי שהראנו בעליונים הוא יראנו בתחתונים. והכוונה שכמו שראו עורות החיות הסוככים עליהם מפני שנהרגו כן יראנו מהאריה שלמטה והדומים אליו. והוא דרך משל כי כן אמרו ישראל על בגתן ותרש כשנצלבו שמי שהראם בצליבתם יראם כמו כן בהמן וחבריו. לפי שבגתן ותרש היו צוררי ישראל שהרי קצפו על שררת מרדכי. ולרמוז לזה המשיל הענין לסעודת החיות הנזכר כי שמחתם על מיתת העליונים ובקשתם על התחתונים לפי שכולם צוררים המה להם. גם רמז בהיות המשורר השועל ביחוד ובהיות השירה סתומה כי לא היו מרגישים בזה רק החכמים שבישראל כי הם היודעים בשנאת המן עם ישראל וכן בשנאת אחשורוש והם המרגישים בחסדי ה' בהריגת בגתן ותרש הצוררים ולכן יבקשו כי כמו כן עשה בהמן ואחשורוש. אלא שמפני היראה לא יבקשו בפירוש רק ברמז. ויבקשו שהמון העם יענו אחריהם אמן [יפה ענף):

[**כך מי שהראנו מפלתן של בגתן ותרש וכו'**. כי זה נמשך מזה דאי' בילקוט אסתר על הפסוק ויאמר חרבונא וז"ל אמר חרבונא וכי הרעה הזאת בלבד עשה לך הוא היה עם בגתן ותרש באותו עצה תדע לך שכן היה שמיד כשהודיעך מרדכי הדבר מיד שטמו והכין לו צלוב והנה הוא בביתו של במן. מיד ויאמר המלך תלוהו עליו (גבול בנימין): **וצליבתן**. תליתן:]

ומי שפרע מן הראשונים. היינו משבעה שרי פרס ומדי שנהרגו לפי שיעצוהו על ביטול בנין בית המקדש כדכתיב לעיל (פרשה ה, ב) [יפה ענף]:

פסקה ה

הרהורי דברים היו שם. דפירושו אחר הדברים אחר הרהורי הדברים. דאם לא כן דברים למה לי. אחר כך מבעי לי כדכתבתי באות הקודם (אות ד):

המן הרהר. צריך עיון מה ענין גדל המלך אחשורוש לענין הרהור זה דהמן. ושמא משום דהרהר להעזר מאסתר אם היא יהודית מצד הקורבה ושוב כשנתגדל בקש להשמיד את כל היהודים ולא זכר ברית אחים (יפה ענף):

אם אסתר יהודית. לפי שושתי היתה מסטרתו בקונדיקון שלה על פניו להורות כי עקב סוליתה גדול וחשוב מכל פני המן כדלעיל (פרשה ד אות ו) לכן שמח ממוכן עתה באסתר דממה נפשך נוח לו באסתר שקרוב לו להתאהב לה (יפה ענף):

קרובים אלו. לאלו מצד הדת והמנהג. לכן המן שהוא מעשו שמח שממה נפשך יש לו קורבה עמה או מצד היחס או מצד הדת והמנהג:

פסקה ו

שני עשירים עמדו בעולם. לפי שלא נתבאר כאן מה ראה אחשורוש לגדל את המן על כל השרים עם היותו הקטן שבשבעת שרי פרס ומדי שהוא ממוכן כדאיתא בפרק קמא דמגילה (יב, ב וברש"י ד"ה מכאן). ורצונו לומר שעל ידי שראה המלך עשרו ורב בניו. ולכן זכר כאן מה שהיה מיוחד בעושר מזולתו:

הדא הוא דכתיב אחר הדברים כו'. למה שאמר שהיה לרעתם מייתי מאחר הדברים האלה שעל ידי זה גדלו המלך. והיה סבה זה למפלתו:

פסקה ז

פתח טמנו גאים כו'. כי היכי דלא תקשה איך נסתכן מרדכי לעבור את מצות המלך פתח בהאי קרא דדרשינן ביה מצודה פרשו לי כו' לומר דהכי נמי הוה ענין המן שרצה להכשיל את ישראל בצלם שחקק על בגדיו כדי שישתחוו לו כדלעיל. ולזה נסתכן מרדכי שלא להשתחוות לו:

מצודה פרשו לי כו'. רצונו לומר שאין אומרים לו עבוד עבודה זרה בהדיא. אלא במילתא דאתו למיטעי. וכענין המן שהמלך צוה להשתחוות לו. והוא חקק עבודה זרה על בגדיו שאינו נראה שמשתחוה אלא להמן ונמצאו משתחוים לעבודה זרה. וכענין זה מבקשים להטעות אותנו בענינים אחרים (יפה ענף):

פסקה ח

בניה של רחל נסן שוה. הכוונה זה ששניהם זכו ליטול עטרה לצאת בלבוש מלכות בארץ לא להם זה היה בזכות רחל אמם:

נסן שוה. לפי הענין הוא לשון נס ודגל. כלומר עומדים על משמרתם והקמת דגלם כי כמו שיוסף לא נסוג אחור עם שהפצירה בו יום ויום כן מרדכי עמד טעמו בו. או הוא לשון נסיון, פירוש שהיו מנוסים שניהם בנסיון אחת. שפוטיפרע כל יום ויום היתה מדברת אל יוסף והיתה רוצה לפתות אותו והוא עמד בנסיון. וכן אצל מרדכי כתיב ויהי כאמרם אליו יום ויום שלחצו אותו יום ויום והוא עמד בנסיון ולא אבה לשמוע להשתחוות בשום אופן. וכן גדולתן שנתן להם השי"ת היה גם כן שוים. שלפי שהיו קרובים אל מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא ולא סרו מאתו לכן נתקרבו גם כן למלכי בשר ודם וניתן טבעות על ידיהם (אור חדש). ועיין עוד בענף :

ויקראו לפניו אברך וכאן כו' וקראו לפניו ככה כו'. ושתי הקריאות דומות. כי לפירוש התרגום (בראשית מא, מג בתרגום אנוקלוס) באברך אבא למלכא. הכוונה בזה שהוא חשוב בעיני המלך מאד והיינו אשר המלך חפץ ביקרו. ולפי פירושי המפרשים דהיינו שלפניו יכרעו ויפולו היינו נמי ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו שכל העולם ישתחוו לו וינשאהו. ואף לפי מה שכתב ב[מדרש] בראשית רבה (פרשה צ ג) אב בחכמה כו' לא קשה כי במה שאמר שהמלך חפץ ביקרו משמע נמי כי איש חכם הוא כי לא יקרב אל המלך אלא אם כן הוא חכם:

פסקה ט

מה אמר ליה מרדכי כו'. דודאי הוה ליה לתת טעם לדבריו דלא חציף לומר שאינו חושש למצות המלך:

ארור האיש אשר יעשה. דריש יעשה כמו יַעֲשֶׂה שעשה עצמו עבודה זרה כהמן:

ורשע זה עושה עצמו עבודה זרה. כי דעת אחשורוש והמן היה שטוב המזל יאושר בארץ. ולכן יחשב העושר אצלם לאושר. ולכן צוה אחשורוש שישתחוו להמן אשר ניעור במזלו אל רבוי העושר. והמן עשה עצמו עבודה זרה כי ברוב עשרו חשב כי זה כחו למזלו והיא גופה של עבודה זרה. ולכן הביא מה שאמר ישעיה חדלו לכם מן האדם וגו'. כי [יבטח]

ברוב עושרו יעוז (תהלים נב ט). וכדכתיב התם (ישעיהו ב, כ) ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו [יפה ענף]:

איסגנטירין. פירושו יליד בית ומיוחס. ובילקוט (אסתר, רמז תתרנד) מסיים וכי איסגנטירין משתחוה להדיוט:

וזקני נולד בארץ ישראל. פירושו על דרך שאמרו חז"ל (כתובות קי, ב) כל הדר בארץ ישראל יש לו אלוה. כי ארץ ישראל הוא תחת ידי השי"ת. ושארי ארצות שרים העליונים מושלים עליהם. ולפיכך נחשב הדר בחוץ לארץ כאילו אין לו אלוה. ואם כן אין לך בשבטים שהוא רחוק מעבודה זרה כמו בנימין זקנו של מרדכי [אור חדש]:

אמרין ליה זקנו כו'. נראה שצריך לגרוס זקנתו הלא כו' וכמו שמסיים ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו [ומה שלא הביא ראיה מן יעקב שהשתחוה שבע פעמים לעשו יש לומר שכן הוא דרך האחים בהיותם נפרדים זה מזה כמה שנים לרוב החיבה כשנפגשים זה בזה משתחוים זה לזה כדכתיב ויצא משה לקראת חותנו וישתחו&. אבל השתחוית הנשים היה שלא לצורך אלא להכנעה יתירה (יפה ענף). או צריך לומר זקנו הלא השתחוה לזקני הדא הוא דכתיב וישתחוו ארצה שבע פעמים. וכן הוא בילקוט (אסתר רמז תתרנד) ואם כן קאי על זקנו יעקב. ולתרץ הגירסא שלפנינו אפשר לפי שכל השבטים נקראו על שם יוסף כדאיתא ב[מדרש] בראשית רבה (פרשה עא) לכן סבר המן כיון דיוסף השתחוה גם בנימין בכלל. ועיין בענף:

התיב. פי' השיב [להם באותה שעה עדיין לא נולד בנימין זקני שהוא אבן נגף וצור מכשול לעשו כמו שאמר &אין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל שנאמר אם לא יסחבום צעירי הצאן. ומפני כך אין לעשו יד עליונה עלי וא"כ אין הדעת נותן שאשתחוה לו מצד חשיבותו רק מצד שעשה עצמו עבודה זרה וזה אסור לי (אור חדש)]:

אמרין ליה. הלכו ואמרו זאת להמן שהשיב להם תשובה נצחת:

ויגידו להמן וגו'. אשר הוא יהודי. דהיינו שלא השתחוה לעשו כאחיו:

פסקה י

אמר רב איבו כו'. הוקשה לו כי למה זה כי כאשר הגידו להמן דברי מרדכי לא היה המן מלא חמה. וכאשר ראה כי מרדכי לא יכרע ולא ישתחוה אז נתמלא חימה. ועל זה אמר שרמז בזה מה שאמר הכתוב תחשכנה עיניהם מראת שקשה שמלת מראות הוא מיותר דפשיטא שחשכת העינים הוא הסרת הראש. להכי דריש דמראות סבת החשיכה שרצונו לומר שמראית עיניהם של רשעים מסמאות אותן בהשתמש בהן לדברי עבירה וזהו סיבה לסמוי עיניהם. וזהו מראות כלומר מחמת הראות. והראיה על זה כי על הצדיקים

העידה התורה לומר וישא אברהם את עיניו וירא כלומר שלא ניתוסף לו מאומה כי אם עינים שהיו לו מעת הבריאה ראו מה שראו תיכף אחר שנשא אותן. ואין זאת כי אם השמירה מלטמאן. ולא כן הרשעים שמקלקלין את ראיתן ולכן תחשכנה עיניהם [קול יעקב]:

את בנות האדם. כי טובות הנה. דויראו כי טובות הנה מיותר הוא דלא הוה צריך לומר אלא ויקחו להם בני האלהים מכל אשר בחרו. דפשיטא דאשר ראו טובות בעיניהם לקחו. אלא שתלה קלקולם בראיה כי הוא סבם פועלת הרעה:

וירא חם אבי כנען. דלא הוה צריך לומר אלא ויגד חם דפשיטא שמפני שראה הגיד. אלא שתלה הכתוב קלקולו בראיה:

וירא עשו כי כו'. שלא יצדק בזה ראייה חושית אלא וידע מבעי ליה. אלא שתלה קלקולו בראיה:

וירא בלק בן צפור. שכדי לתלות קלקולו בראיה נקט ראיה במקום שמיעה. דודאי לא ראה בעיניו מה שעשו לאמורי אלא שמע מאחרים:

וירא בלעם כו'. כי לא יצדק בזה ראייה חושיית אלא וידע מבעי ליה. אלא שתלה קלקולו בראיה:

וירא והנה שלשה אנשים. דיתורא דוירא וירא מרמז לתלות תיקונם בראיה:

וירא והנה באר בשדה. דלא הוי צריך לומר אלא והנה באר בשדה שמאחר שהלך שם הוא רואה לכל. אלא כתב וירא לרמוז תיקונו בראיה:

וירא והנה הסנה. דמיותר. דכיון דכתיב וירא מלאך ה' אליו תו לא הוה צריך לומר אלא והנה הסנה. אלא לרמוז להנ"ל:

וירא פנחס. דקשה כמו שהקשו ב[מדרש במדבר] רבה (פרשה כ, כה) וכולם לא ראו. אלא לרמוז כהנ"ל (עיין יפה ענף):

פסקה יא

בזי בן בזי. הוקשה להם דלא שייך לשון ויבז. רק היה לו לומר ולא שלח ידו במרדכי כי קטן הוא בעיניו. להכי קאמרי דלכך כתיב ויבז משום שהוא בזוי בן בזוי. רצונו לומר משום שהוא בזוי בעצמו לכן הוא מבזה הכל. וכמו זקנו על שהיה בזוי לכן בזה את הכל כדכתיב ויבז עשו את הבכורה [אור חדש]. עוד יש לפרש על דרך שאמרו במדרש בראשית רבה (פרשה סג, יג) הדא הוא דכתיב [יחזקאל לה ו] כי לדם אעשך ודם ירדפך אם לא דם שנאת ודם ירדפך. ועשו הוא שונא את הדם [בתמיה הרי כמה צדיקים הרג] רבי שמואל בר נחמן אמר זה בכורה וקרבנות כו' [כלומר שהיה מבזה את הבכורה שתלוי

בה העבודה עבודת הקודש של הקרבנות]. רבנן אמרי שנאת דמו של אדם בגופו. [פי' הוא שונא דם האדם שהוא בגוף האדם וממהר לשופכו] וכן המן שבא מזרעו כתיב ביה ויבז בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו וגו' ובקש להשמיד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים:

פסקה יב

נמשלו ישראל לצורים. דריש ויבקש שבקש ווי לעצמו. ולהכי מייתי הך דרשא דמסיק בה ווי לקדרא. וכן הא דאוי לו למוכר וכו' וכן משל דהמן רשיעא דמסיים ביה חייך רישך מתורם כו' [יפה ענף]:

ושברה כשבר נבל יוצרים. באמת האי קרא בישראל קמיירי. אלא שפירושא דהאי קרא ושברה כנסת ישראל. כשבר נבל יוצרים היינו אומות העולם. רצונו לומר שכמקרה האומות העולם יקרה לישראל שבוטחים בהם כאומר שם ומצרים הבל וריק יעזורו. וזה על דרך (ישעיהו לא, ג) וכשל עוזר ונפל עזור. על כל פנים נשמע מזה הפסוק שאומות העולם נמשלו כחרשים [יפה ענף]:

נפלה כיפה כו'. רצונו לומר בין שהסלע נופל על הקדירה ובין שנופלת הקדירה על הסלע נשברת הקדירה. כן הוא בין [כשאומות העולם] באים להרע לישראל כענין המן וסנחריב. ובין כשישראל יבואו לעתיד להלחם עם גוג ומגוג וחיילותיו הם נלקים על ידי ישראל. ועל העתיד מייתי מחלום נבוכדנצר דכתיב אתגזרת אבן כו':

פורפירא. לבוש מלכות. וכשהיא נמכרת בשוק ווי למי שמכרה ואוי למי שקנאה שבודאי גנובה היא מבית המלך:

והן נמכרים וכשהם נמכרים:

ביש גדא כו'. רע מזל וחשך ושקיע המזל [מתנות כהונה]:

סוף סוף כו'. מה אתה יכול לעשות כל יגיעך הלא לריק הוא:

רישך מתורם. ראשך יורם ויוסר תחת ראשם שהם יהיו להצלה ואתה לתליה. יורם על דרך (בראשית מ, יט) ישא פרעה וגו':

פסקה יג

הריני מפיל גורלות. מפני שהיה הולך לקראת נחשים לכן היה מחזר בגורלות ודרכי מעוננים והוברי שמים אם ימצא מקום מצד המזל למפלתם ולזה רוח הקודש שוחקת בו ואומר ועל עמי ידו גורל שישראל להיותם נחלת ה' שלא ישלוט בם מזל. וכמו שנאמר בפרקי דרבי אליעזר (פרק כד) שחלק שבעים אומות לשבעים שרים. ונפל ישראל בחלקו של מקום. והיינו דמייתי כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים ועיין בענף:

הפיל פור הוא הגורל. רצונו לומר שנאמר הפיל פור הוא הגורל וגו' לפני המן. ואומר הוא הגורל מיותר. לכן אמרו כי הוא הגורל חוזר אל המן ורצונו לומר הוא הגורל לפני המן ולא לפני ישראל. כי הגורל מוכן לפני המן להפילו:

שרו. השר הממונה על יום ראשון:

כי נבראו שמים וארץ. ובשביל ישראל נברא וכאומרו (ירמיהו לג כה) אם לא בריתי כו': **ואמרת אם לא בריתי כו' יש ברית בבשרם כו'**. הכוונה משום שיש במקרא זה אם לא בריתי שני פרושים לרז"ל או על המילה או על התורה. לכן הביא שניהם. ועל המילה אמר ואתה את בריתי תשמור. וביען שמירת הברית הנה הוא שישמור אות ברית קודש שלא יטמאנו בביאה אסורה. והם נכשלו בזה שהעמיד המן זונות כדאיתא בילקוט (אסתר רמז תתרנז, מדרש רבה אסתר ז, יג). לכן אמר וכתיב והיתה בריתי בבשרכם שלא נזכר שם שמירה וזה הוא על הפושעים. ופסוק ואתה את בריתי תשמור נאמר על הצדיקים כי רובו של אותו הדור צדיקים היו כדאיתא בחזית (שיר השירים רבה פרשה ז) פסוק אמרתי אעלה בתמר. ואמר עוד יש ברית בפיהם זו התורה כו' ואם קצת נתעצלו בתורה. יש ויש הרבה מחזיקים בה ואף המתעצלים יש עליהם זכות שקבלוה ומחזיקים בה קצת לא כן האומות שלא קבלוה כלל [מנות הלוי]:

ויש ברית בפיהם זו תורה. שנקראת ברית כדכתיב (דברים כח סט) אלה דברי הברית: **ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי**. ואיתא בספרי (במדבר פיסקא לד) וברבה (ויקרא פרשה ב, ב) כל מקום שנאמר לי הרי זה קיים לעולם ולעולמי עולמים:

הפוך עליונים ותחתונים כו'. הטעם בהפוך העליונים ותחתונים באבוד ישראל. הוא לפי כמו שיש הבדל בין עליונים לתחתונים. שהתחתונים גשם עכור משתנה נפסד והעליונים גשם דק קיים בלתי נפרד. כן הבדל ישראל מאומות העולם בנפשותיהם שהם חלק אלוה ממעל. מה שאין כן אומות העולם (יפה עניף):

וישראל מקלסין. לרבותא נקט הא. דתרומות ומעשרות איכא נמי באילנות:

ובו נקוו המים לים. לים אוקיינוס ועיין בבראשית רבה (פרשה ה, ב). והתנה עמהם שיקרע לישראל:

ולישראל נגזר י"ב גזרים בים. פירושו שקרע הים לשנים עשר קרעים לשנים עשר שבטים כדי שלא יכנסו בערבוביא אלא כל שבט ושבט עבר בדרכו שנגזר לו [ועיין בענף] וזה היה לתוקף הנס. ואם כן היו ישראל סיבה לשתפרסם הנס ההוא על ידם:

[**ועכשיו אם ישראל בטלים אנו היאך קיימין**. פירושו כי לפי שצמיחת האדמה בזרעים ואילנות אינו אלא בזכות עבודת ה' הביאו לפני עומר בפסח כדי שתתברך לעם תבואה

שבשדות. וא"כ לקיום המצוה תוסף תת כחה. וא"כ בהעדר ישראל מקיימי המצות באילנות וזרעים נמצא מציאותם לבטלה (יפה ענף):]

יום רביעי כו' רבונו של עולם כו'. קשה היכן מצינו שהמאורות נבראו שישתמשו לאורן של ישראל. והראיה שהביא מהלכו גוים לאורך קשה מהכל. ובילקוט (אסתר תתרנד) כתוב ברביעי שמש בגבעון דום. וזה דבר נאות כי נתקדש שם שמים שם. וטוב ממנו במדרש לקח טוב (הוצאת בובר פ"ג אות ז) אמר לפניו רבונו של עולם בי נבראו שמש וירח וכוכבים וישראל נמשלו בהם שנאמר והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי עד כאן. אבל גירסתינו קשה [מנות הלוי]. והיפה ענף גרס יום רביעי נבראו המאורות וישראל נמשלו למאורות שאומות העולם עתידים להשתמש לאורן של ישראל. וגירסא זו נכונה:

נמשלו לכוכבים. כדלעיל ממדרש לקח טוב. ועוד דכתיב והנכם היום ככוכבי השמים לרוב. וכן ומצדיקי הרבים ככוכבים:

אם תאבדם כו'. רצונו לומר כיון דאומות העולם משתמשים לאורן של ישראל הנה המאורות צורך ישראל לבד נבראו. ומסתמא מהאי טעמא נמשלו ישראל לכוכבים כי הם המאירים לכל העולם ככוכבים. ואם כן בהעדרם מה צורך לכוכבים כיון שלא נבראו אלא לצרכם [יפה ענף]:

עקור כל האדם כו'. כי ישראל תכלית המין האנושי:

יום שבת בו נגמרו כל מעשיך. כדכתיב ויכל אלהים ביום השביעי. ופירושו בהכנסת יום השביעי ברגע שאין בשר ודם יכול לכוין אלא הקדוש ברוך הוא. או פירוש שעם המנוחה שנתחדשה בשבת נשלמה מלאכת העולם כדאיתא במדרש בראשית רבה (פרשה יא אות ב) (יפה ענף):

ונשתכללו. כדכתיב ויכולו ומתרגמינן (תרגום אונקלוס בראשית א, ב) ואישתכללו. ורצונו לומר שנשתכלל העולם ביופי על ידי תולדותיהם שנתחדשו בהם אחר יצירתם חמה ולבנה ברקיע ואילנות ודשאים בגן עדן בארץ. ואף על גב דשמים וארץ יפים מצד עצמן. מכל מקום אשמועינן קרא שעל ידי תולדותם נשתכללו שמים וארץ יותר ממה שהיו בתחלה. והכי פירושו דקרא ויכולו שמים וארץ עם כל צבאים רצונו לומר הצבאים הם המשכללים אותם [יפה תואר בבראשית רבה פרשה י]:

עקור את השבת. שלא יודע בעולם הפרש בין יום השבת המורה על שביתת ה' ממלאכה בימי בראשית לשאר הימים. שאחר שאין ישראל השומרים שבת בעולם בטל האות הזה

ויחשבו העולם שאין הפרש בימים בענין הבריאה. אלא כדעת הפילוסופים שהעולם קדמון ולא ידעו שהיה על ידי חדוש מאין שנגמרה מלאכתו בשביעי [יפה ענף]:

ועלה בו זכות פסח. אשר אז הורו אמונתם הגדולה עד שקשרו ארבעה ימים קודם תועבת מצרים בכרעי מטותם תמוכים בטוחים בקונם שיעשה להם נס. וכן מלו עצמם עם רב כמוהו אשר היה בזה סכנה רבה למול ולצאת לדרך. ומכל מקום עשו כן כדי לאכול הפסח:

זכות פסח קטן. שמורה על חבתם במצות עד שמי שחדל לעשות הפסח להיות טמא לנפש כשני האנשים אשר היו טמאים לנפש אדם תרע עינם לבלתי הקריב קרבן ה' במועדו ושאלו על הדבר והוקבעו להם ולהולכים בדרך רחוקה תיקון לבל יהיה מעוות לא יוכל להמנות:

וזכות המן. שגם זה יורה על קיום המצות כי על ידו נתנו מצות רבות בדבר השבת:

בתמוז זכות הארץ. דאיתא בסדר עולם רבה (פרק יא) מלחמתה של יריחו ושל עי ושל גבעון היו בתוך שלשה חדשים בשלשה בתמוז ויאמר לעיני כל ישראל שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון וידום השמש עד כאן לשונו. וזה היה עיקר כבוש ארץ ישראל ששם נהרגו ממלכי ארץ ישראל רבים כדכתיב שם. וגם נתפרסם אז שם יהושע ונפל פחדו על הנשארים ונמס לבבם ולא יכלו עוד לעמוד נגדו והוה כאילו נכבש אז כל ארץ ישראל:

בתמוז חמשה. שנשתברו הלוחות ובטל התמיד והבקעה העיר ושרף אפוסטמוס את התורה והועמד צלם בהיכל:

ובאב חמשה. שנגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונה ובשנייה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר. כדתנן בתעניות פרק ד (תענית כט, א):

זכות השלמת החומה. שהם עתידים להשלים החומה באלול. שמגיד מראשית אחרית חשיב להו זכותייהו מהשתא:

שבו מתה. על ידי מעשה העקידה כנודע (בראשית כג ב ברש"י שם). וכיון שמתה בדרך מצוה הרי זה זכות [מנות הלוי ויפה ענף] ועיין בענף:

זכות חנוכה. אף על גב דבימי המן אכתי לא הוה חנוכה. מגיד מראשית אחרית חשיב להו זכותייהו מהשתא. וכן זכות עזרא דבסמוך:

זכות אנשי כנסיות הגדולה כו'. פירושו עלה שבט זכות הקבוץ הגדול שבעשרים ושלשה בו נתקבצו בו כל ישראל על פילגש בגבעה. וכן מצאתי בהדיא במגילת תענית וז"ל בעשרים ושלשה בו נתקבצו כל ישראל על שבט בנימין ועל פילגש בגבעה ועל צלם מיכה עכ"ל. אך קשה מה שאמר כאן ובמגילת תענית שנתקבצו אז גם על פילגש בגבעה

הא איתא בפרקי דרבי אליעזר (פרק לט) ובחלק (דף קג ב) שהיה עשן של המערכה ועשן פסלו של מיכה מעורבין זה בזה כו' ועל דבר זה נענשו אנשי פילגש בגבעה אמר ליה הקב"ה בכבודי לא מחיתם ובכבוד בשר ודם מחיתם עד כאן ואפשר אף שבתחלה לא השגיחו בענין פסל מיכה כיון שהתחילו בדבר פילגש בגבעה גמרו בדבר הפסל שמצוה גוררת מצוה ונעשה זה וזה:

ולא מצא לו שום זכות. ואף על גב דבאחד לחדש משמיעין על השקלים. מכיון דאז לא הוו נהיגי בהו לא חשיב להו זכות. ואדרבה סבר לקנתר בהכי כדאיתא במדרש שאכתוב בסמוך (אות טז) [יפה ענף]:

זה איוב. וסבירא ליה כמאן דאמר איוב משל ישראל היה ומעולי גולה היה כדאמרינן בפרק קמא דבבא בתרא (טו, א) [מתנות כהונה ויפה ענף]:

תאומים נמצא בו כו'. והנה תאומים בבטנה. חסר כאן ועוד צריך לגרוס סרטן נמצא בו זכות משה שהוא דומה כסרטן שהוא במים כך הוא היה במים. וכן הוא בקרובות לפורים (קרובץ לפורים בפיוט אספרה) המיוסדות בלי ספק על מדרשים וסרטן גדל במים העיר צדק משוי ממים [מצאתי]:

בא לו מזל דגים כו'. **ולא עוד אלא שבאדר כו' כשם שהדגים כו'**. ביאורו הוא כי חכמי תולדה וחכמי איצטגנין שפטו כי יש מזלות שגזרתם הוא החלטי אם לטובה אם לרעה. ויש מזלות שאין החלטי ומתהפך. ונחלקו איזה מזלות הם. ויש שאמרו שכל מזל שהוא כפול כמו תאומים דגים הוא החלטי כי לחזוק בו כפול. וזהו היה ענין המן כי בוודאי ידע כי ישראל ישובו רק היות מזל דגים רע אמר כשם שהדגים בולעים כך אני בולע אותם ובפרט שמת בו משה רבן בוודאי גזרתו החלטי ולא יתהפך. אבל לא ידע שבז' אדר מת משה ובז' אדר נולד משה אם כך אין כאן החלטי שהרי היה פעם לטובה ופעם לרעה ואם כך אף בזה יהופך ויהיה הוא נבלע מן הבולעים כשם שהדגים פעמים נבלעים ופעמים בולעין. וזהו שאמר רב חנן הדא הוא דכתיב ונהפוך היא רצונו לומר שסגולת המזל ומשטריו היו בלתי החלט וגזרה קיים רק נתהפך הוא פעם כה ופעם כה. וע' ביערות דבש ח"ב דף כ"ג דרוש לז' אדר:

והוא לא ידע שבשבעה באדר מת משה ובשבעה באדר נולד משה. כצ"ל [יפה ענף]:

נבלעין. הקטנים על ידי הגדולים:

אותו שנאמר בו ה' אחד כו'. מדהוי ליה למימר יש עם אחד וכתיב ישנו דריש לשון שינה. ולקמן בסמוך דריש לשון שינים. כלומר שרמז הכתוב כי גם זה אמר. אף על גב דאין מקרא יוצא מידי פשוטו:

ישן לו מעמו. דעת המן הוה כי כח ה' ככח אחד מצבא המרום שיקרה בו שינוי מצד התחלפות מצבו באריכות הזמן וכיוצא. וכמו שאמרו לקמן כבר הוא זקן. וטעה בזה ממה שראה שהסתיר ה' פניו מישראל וגלו. וכינה הענין לשינה שהוא חולשת הכח. היפך ממה שנאמר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל. ופרע הקב"ה ממנו מדה כנגד מדה ונתעורר עליו כטבע האדם המתעורר שינה בריא וחזק ואיבדו [יפה ענף]:

שניהון רברבין. פירוש שיניים שלהם הם גדולים. כלומר שאוכלים הרבה וכדמפרש ואזיל. ודרש ישנו לשון שיניים:

פחת בממונו של עולם. שהם קונים בדמים יקרים לכבוד שבת ויום טוב ומיקרים השער כמו שהובא בטור או"ח סימן תר"ד עיין שם. וזהו פחת בממונו של עולם:

חד לתלתין יומין ריש ירחא. שכתב הטור או"ח סי' תי"ט ומצוה להרבות בסעודת ראש חודש דאיתקש למועד דכתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם עיין שם:

וצומא רבה. לפי מה שכתוב כל האוכל ושותה בתשיעי כאילו התענה תשיעי ועשירי:

חגא דמטללתא. הוא תרגום (אונקלוס דברים טז יג) של חג הסוכות:

אילו היו משמרים את מועדיהם כו'. כדאיתא בגמ' (ע"ז יא, ב) קלינדא וסטרנלייא שהם ח' ימים קודם תקופת טבת וח' ימים אחריה שקבעם אדם הראשון. ואמר שם הוא קבעם לשמים והם קבעום לעבודה זרה. לכן אמר שאילו היו משמרים מועדיהם ומועדינו שאלה הם קלינדא וסטרנלייא שתחלה היו מועדיהם גם כן. ועתה שנקבעו לנו הם מבזים אותנו (גבול בנימין):

שהיה המן מקטרג כו'. שמפרש ולמלך אין שוה להניחם לשון קדש שהוא תשובת ה' על מה שהיה מיכאל מלמד סניגוריא עליהם שהם מתקטרגים על שמירת התורה ואמר ליה ה' כי למלכו של עולם אי אפשר להניחם ביד צריהם כי אי אפשר לעולם בלא ישראל [יפה ענף]:

לא שבקית. לא עזבתי ולא אעזוב בין חייבים בין זכאים דלהכי כתיב בעבור שמו הגדול דאפי' כשאין ישראל זכאין. וכדאיתא ברות רבתי בפסוק ותקם היא וכלותיה (פרשה ב, א). ולפי שמיכאל הליץ מצד זכותם אבל מדת הדין מקטרגת מצד חטאם שנתקלקלו בסעודת אחשורוש כדלקמן. השיב ה' בין חייבין בין זכאים [יפה ענף]:

שאי אפשר לעולם בלא ישראל. כדכתיב אם לא בריתי יומם ולילה כדלעיל בפסוק בחדש הראשון (אות יג). והיינו בעבור שמו הגדול שהוא דבק בהם. על דרך ומה תעשה לשמך הגדול:

אם יתן איש את כו'. זה כעין פתיחה אקרא דאם על המלך טוב כו' ועשרת אלפים ככר כסף דדריש האי קרא על אהבת ה' את ישראל דכתיב כי עזה כמות אהבה דהיינו אהבתי אתכם כדאיתא בחזית (פרשה ח, ז). וקאמר שמאהבת ה' אותנו מי שירצה ליתן הון ביתו על ישראל להזיקן כהמן שנתן עשרת אלפים ככר כסף שוחד למלך להכחידם לא יועילנו. והכי קאמר באהבה בוז יבוזו לו מפני אהבת ה' אותנו יבוזו לו שיבטל ה' כוונתו ויהיה לבוז כמו שקרה להמן. וטעם הפתיחא לרמוז מה שאיתא בילקוט (אסתר רמז תתרנד) שאמר אחשורוש מתיירא אני שמא יעשה לי כשם שעשה לסיחון ועוג ול"א מלכים כו' אמר ליה המן כל אותן הדברים היו כשהיה בית המקדש קיים והיה הקדוש ברוך הוא רצוי להם והיו מביאין שקליהם. אבל עכשיו הוא כעוס עליהם ואני סוכם לך חשבון ששים רבוא בקע לגולגולת שהיא עשרת אלפים ככר כסף כו'. שלפי זה משקל כסף זה היה קנטוריא על ישראל שאין עומדת להם זכות שקליהם. ולהכי דריש הכא אם יתן איש את כל הון ביתו שאף שחשב לקנותם ולדחות זכות ישראל בשקליהם. ה' שמר אהבתו להם [יפה ענף]:

בשעה שאמר המן כו'. כל הדברים אלו גמרא גמירי להו דמקרא לא משמע אלא שמיד נשמע אחשורוש להמן באות נפשו להרע לישראל טפי מהמן כמו שאמרו לקמן (אות כ) שיותר היה אחשורוש שונא לישראל מהמן:

לא יכולת כו'. אין אתה יכול להרע להם בשביל שאלהיהם אינו עוזב אותם לגמרי. בא וראה מה עשה למלכים הראשונים שהיו לפנינו. כגון פרעה סיחון ועוג ושלשים ואחד מלכים ועגלון וסיסרא ויבין וסנחריב ונבוכדנצר ובלשצר. שהיו פושטין ומושיטין ידיהם עליהם. שהיו מלכים גדולים וחזקים יותר ממנו. דאחשורוש לא שלט אלא בחציין של מדינות העולם כדלעיל פרשה א':

וכל מאן כו'. וכל מי שבא עליהם לאבדם מן העולם ויעץ עליהם נתבטל מן העולם. והיה משל לכל דורות העולם. ואנחנו שאין אנו טובים כמו הם על אחד כמה וכמה שיגיע לנו כך. לכך עזוב לך מלדבר שוב בדבר הזה:

ורוצה להשליך גורל בדבר הזה. כצ"ל [אות אמת]. והמתנות כהונה כתב שלא צריך תקון אלא הוא לשון המקרא אשליך לכם גורל. וישלך להם יהושע גורל:

אם לא בריתי יומם ולילה. כדלעיל בפסוק בחדש הראשון (אות טו). ומודים היו חכמי אומות העולם אז בסגולת תורתינו ומעלת ישראל וקורבתם לפני ה'. אלא שלא היו רוצים להביא צוארם בעול המצות אשר לא נצטוו בהם. וזה היה ענין נבוכדנצר ודריוש ודומיהם אשר ראו את מעשה ה' והודו בגדולתו והשגחתו:

וישראל נקראו קרובים. הראשון הוא מיותר [אות אמת]:
והקדוש ברוך הוא נקרא קרוב. וזו מעלה יתירה שעושה לישראל עיקר והוא יתברך קרוב להם וכדרך שאמרו במדרש בראשית רבה (ב, טו) גבי אשר לו אלהים קרובים אליו: **קרוב ה' לכל קוראיו**. דאף על גב דלא כתיב הכא ישראל. אין קוראו באמת אלא ישראל: **והיכן כחו**. ואף על פי שנפרע מנבוכדנצר שנטרד ממלכותו ועם ערודייא מדוריא. אפשר שהמן לא הכיר שזה בכח ה' אלא שחשב איזה מקרה חולי אירע לו. ועל נס חנניה מישאל ועזריה ודניאל אולי בקש עילה לומר שדניאל בלהט וכשוף היה. וחנניה מישאל ועזריה סכו בדם סלמנדריא שאין האור שולט (עי' סנהדרין סג, ב ורש"י חולין קכז, א) ועל ענין בלשצר חשב כי קנא ה' לכבוד כלי ביתו המחולל ביניהם ואז על כרחך אזר כגבר חלציו והתאמץ בכל כחותיו. אבל בשביל ישראל לא יעשה זאת:
מיד קבלו דבריו. קשה אם כך איך בעוד שלשה ימים העיז פניו לומר מי הוא זה אשר מלאו לבו אחר שבפירוש דברו על ישראל לאבדם. ושמא על מה שנכללה המלכה בגזרתם מצא מקום לערער כי הוא לא ידע מזה ואדעתא דהכי מי מלאו לבו לעשות כך:
פלטרין היו לו לבנות. כוונתו בזה כי להכניעם לפי שהיו מתקוממים עליהם נתן להם עסק זה ובכל זאת לא יכול להם:
עד שנצלו את מצרים. ולא ראה המן מה שהיו המצריים חייבים להם מכמה שנים שנשתעבדו בהם. שחשב שמהראוי לעשות להם כן למען ענותם בסבלותם לפי שהיו מתקוממים עליהם כמו שכתבתי לעיל (ריש אות ז):
ובכשפיו נטל מקל. אף על פי שאמר לחכמים אלוה שטבע פרעה בים ועשה לישראל נסים ונפלאות ששמעתם כבר הוא זקן. אפשר דלדבריהם דאותם חכמים המפחדים ממנו קאמר. ואיהו לדידיה סבירא לן כי משה בכשפים היה משתמש. והחכמים לא דקדקו במה שכתבו בכתבים כן דמה איכפת להו שהקב"ה שוב הזקין או שמתחלה מעשה כשפים היו:
ומהיכן בא עמלק. פירוש שלא תאמר שעמלק נתן אצבעו בין שניהם שבא עליהם למלחמה והבא להרגך השכם להרגו. להכי קאמר ומהיכן בא וכו' שבעצת בלעם בא הילכך לא היה להם להתאכזר עליהם כל כך להפיל כולם בחרב. אמר ליה הוי לו לבוא בברית שלום או להרוג קצת עד שיכניענו ולהניח ממנו פליטה [יפה ענף]:
בעל מחשבות רעות. הספר אמר כי היה בעל מחשבות רעות. ואולי רעות הוא ט"ס [מתנות כהונה]. ולי אפשר שהכי קאמר לו וגם אתה יודע לחשוב איזה עת שתוכל

לעשות רעות כלומר באיזה רגע הקב"ה כועס. וזהו כבוד לבלעם על דרך (במדבר כד טז) ויודע דעת עליון:

באו על סיחון ועוג. ואף על פי שהם פתחו במלחמה ויצאו לקראתם למלחמה. סבירא ליה כי לא היו ראוים ליהרג מפני זה. כי יפה עשו למנעם עבור בגבולם כי שומרי המעברות היו (יפה ענף):

וישסף שמואל את אגג ואיני יודע למה הרגו מיתה משונה כזאת. כצ"ל [אות אמת]:

ומרוב טובה שהיה להם מרדו באלהיהם. זה אמר המן להם לחכמים אפילו לפי דעתם כי יד אלהיהם העושה להם את כל אלה. הרי מרדו בו:

ועוד שהזקין כו'. פירוש ועוד שהכרח לומר שהזקין מאחר שנבוכדנצר שרף ביתו. הילכך ממה נפשך אין לפחד מהם:

אל תירא מפחד פתאום כו'. הכוונה משום ששני פחדים היו ביד ישראל. אחד פן לא יעצרו כח אויביהם להאריך עד י"ג לאדר ויקומו פתאום להשמיד. על זה אמר אל תירא מפחד פתאום. ועל הפחד שני שהיו ביד ישראל גם שימתינו אויביהם להאריך עד י"ג אדר. אולי לא יתוקן הדבר בנתיים ויתעתדו לגלים ביום מועד הוא י"ג לאדר. על זה אמר ומשואת רשעים כי תבא. רצונו לומר אל תירא משואת רשעים כי תבא בזמנו בי"ג אדר:

עוצו עצה ותופר כו'. רמז ליה בזה הפסוק אף שנמסרו בידי אדם בעל בחירה ועזה כמות ההצלה. מכל מקום תופר עצתם ודבורם לא יקום. [ועוד רמז ליה שאף על פי שעשה המן זה בעצה על ידי הפור. מכל מקום תופר עצתו (יפה ענף)]:

ועד זקנה אני הוא כו'. רמז לו בזה כי מה שיפיל את המן ויציל את ישראל אינו מחמת רוב זכות ישראל כי אם על שאמר לאחשורוש שאלהי ישראל שהפיל את פרעה וסיחון ועוג ושלשים ואחד מלכים כבר הוא זקן כי הלא שונאים רקדו בהיכלו והיה שותק. על כן בא הוא יתברך לומר ועד זקנה וגו' כלומר עתה שאפילהו יוודע כי עד זקנה אני הוא. כי בזמן החורבן שאמר שהייתי זקן אני הוא כאשר בתחלה כי אני ה' לא שניתי. וגם עתה עד שיבה בגלות זה של מדי אני אסבול בצרתכם כי בכל צרתם וגו' עד תתקנו בתשובה ותפלה ואחר כך ואמלט. וזהו אסבול ואמלט (אלשיך):

הדא הוא דכתיב ובמלאת. והמן הוה תמן דכתיב לעשות כרצון איש ואיש ואמרינן בגמ' ואיש זה המן:

ואין העם האמור כאן. בודאי אין מקרא יוצא מידי פשוטו דעל כרחך לכל העמים עשה כדכתיב להביא את ושתי המלכה להראות העמים והשרים את יפיה. אלא דמיתורא דהעם דריש דגם ישראל היו שם. ובאלשיך פירש דדייק זה מדכתיב לכל העם ולא אמר

לכל הנמצאים ויכלול כל מיני עמים. על כרחך שתיבת העם קאי על עם נושע בה'. ועיין מה שכתבתי לעיל (פרשה ב אות ה):

ונתקלקלו בזנות. ובאכילה נמי חטאו שאכלו תבשיל של נכרים כדאמרינן בחזית (מדרש שיר השירים רבה פרשה ז, ז) פסוק זאת קומתך. ובר מן דין מפני שעשה משתה על שמחת בטול בית המקדש היה אסור לישב שם:

כי אינם באים בתשובה שלימה לפניך. כן העתיק האלשיך. והקשה כי הלא עוד אכלם בפיהם. ומתי נעשתה התשובה לדבר. ולומר כי לא היתה שלימה. ותירץ וזה לשונו אך אין ספק שהוקשה לו קושית רבי שמעון בר יוחאי לתלמידיו שאם על הסעודה היתה רעתם. של שושן יהרגו ושל כל העולם אל יהרגו. על כן אמר כי אין ספק שעדיין לא הטהרו מעון שהשתחוו לעבודה זרה בימי נבוכדנצר שהוא עון הכולל לכל ישראל. שאף שהחלו לשוב ממנו והיתה מדת הדין בלתי מקטרגת עד אשר נעשתה תועבת הסעודה ואז היה פתחון פה לשטן לקטרג ולומר כי ענין הסעודה מוכיח שלא שבו בתשובה מעון הצלם בשלמות. מצד שעל ידי עון הסעודה היה עון העבודה זרה חוזר וניער. וזהו שאמר אינם באים בתשובה שלימה לפניך. כי עון זה מוכיח על הקודם וממלא הסאה. נמצא לפי זה גם לרבי ישמעאל זה וזה גורם עכ"ל:

תסתפק בעליונים. היינו שבתורה יש פרד"ס פשט רמז דרוש סוד. שפשט, רמז, דרוש, אינו נוהג אלא בתחתונים. אבל סוד נוהג יותר בעליונים שהם יודעים הסוד על בוריו. וזהו שאמר השטן תסתפק בעליונים היינו בסודות התורה:

למחות את ישראל. עיין בענף מה שכתבתי בשם האלשיך:

שנאמר הן אראלם צעקו חוצה. בחרבן בית המקדש מיירי וכן אלביש שמים קדרות. והוא הדין בכל צרה שלא תבוא על כלל ישראל [יפה ענף]:

מה אנו יכולים לעשות. כי בזמן החרבן אמרו חז"ל שקרא ירמיהו לאבות ולמשה וכל אחד הליץ טוב ולא הועיל על חטאת ישראל על כן גם עתה לא השגיחו האבות ואמרו מה אנו יכולים לעשות אם הם חטאו. והוא מדאגה מדבר פן כמקרה שעת חרבן גם עתה יקרם שצעקו ולא נענו כמו שאמרו ז"ל באיכה רבתי [אלשיך ויפה ענף]:

חזר אליהו ואמר ליה למשה כו' מה תענה על הצרה הזאת. כלומר הנה ידעתי שתוכל להשיב כאבות. על כי גם אתה לא נענית בזמן החרבן כהם. אמנם להיות צרה זאת ביחוד לך ואין לך להשיב כך. והוא כי המן הפיל פור הוא הגורל מיום ליום ומחדש לחדש ולא מצא יום מוכן כי אם יום פטירתך באומר כי ביום סילוקך נסתלק זכותך מעל ישראל נמצא כי הצרה הזאת נוגעת אליך ועל כן מה תענה אתה על הצרה הזאת. שעל כרחך

אל תענה כאבות כי אם שתראה להם שלא נסתלקה מהם לגמרי. כי אם גם עתה תעמוד להם [אלשיך]:

אמר ליה יש ושמו מרדכי. ואף על גב דדניאל נמי הוה דהתך זה דניאל כדלקמן (פרשה ח, ד) וכן הוא בפרק קמא דמגילה (טו, א). יש לתרץ דסבירא ליה להמדרש זה כמדרש שהביא (הילקוט) [הפרקי דרבי אליעזר] (פרק מט) וכן הוא בתרגום (תרגום שני אסתר ה ח) שהמן הרגו. ומשום דידע אליהו שעתיד המן להרגו לא הזכירו לתפלה זו [יפה ענף]. עוד אפשר שהזכירו למרדכי על שם שהוא מזרע רחל שהוא מסוגל לאבד את זרע עמלק כדכתיב (ירמיהו מט כ) אם לא יסחבום צעירי הצאן:

אם בטיט היא חתומה כו'. הכוונה שהטיט יכול להמחות ורושם הדם [או הדיו לפי נוסחא אחרת] ישאר ימים הרבה ויעמוד ולא ימחה. והמליצו אם בטיט היא חתומה כלומר אם היא חתומה באופן שאפשר שתתבטל אז יש תקנה כגון אם הוא גזר דין שאין עמו שבועה. ואם חתומה היא באופן שאי אפשר לבטלה והוא דומה לרושם הדם או הדיו והוא גזר דין שיש עמו שבועה אז אין תקנה בדבר [מגלת סתרים] ועיין בענף:

מה שהיה הוא. כלומר מה שהיה ונגזר כבר הוא ואין להשיב:

ומרדכי ידע את כל כו'. דייק כי הנה יפלא כי מה ידע מרדכי אשר לא ידעו כל ישראל. כי הדת ניתנה בשושן הבירה גלוי לכל העמים אשר בשושן. ואיך יאמר ומרדכי ידע. גם תיבת כל מיותר. אבל לפי המדרש כך פירושו. ומרדכי ידע וגו' כי ידע מפי אליהו. ואומר את כל וגו' הוא כי לו ידע אשר נעשה בשמים שנחתם גזר דין ולא ידע ענין משה רבינו עליו השלום היה מתייאש ומתרפה כמאמר אבות העולם אם הם עברו על דת כו' מה בידנו לעשות. וכן אילו ידע ששולח לו משה רבינו עליו השלום שיתפלל ויתקן רעת המן ולא ידע כל תוקף הגזירה שנחתמה למעלה. ג"כ לא יגדל הדבר בעיניו להגדיל לעשות. אך אחר שידע הכל. וזהו ידע את כל אשר נעשה. לכן ויקרע מרדכי וגו' [אלשיך]:

פרסה נדה. דרש ותתחלחל לשון חולי. שאין אשה רואה דם שלא תחלה [מתנות כהונה] ועיין לקמן בפסוק ותתחלחל (פרשה ח, ג) מה שכתבתי עוד שם:

פרסה נדה. בגמרא (סוטה כ, ב) פריך והתנן שחרדה מסלקת דמים. ומשני פחדא מצמת צמית ביעתותא מרפיא:

פסקה יט

אמר ליה קולמוס אתה כותב ועשרת אלפים ככר כסף אתה נוטל. כצ"ל [יפה ענף] וכן איתא בילקוט (אסתר תתרנד). והכוונה שאין פירוש יכתב לאבדם שיכתב לכל הארצות לאבדם כדפרש"י. כי עדיין לא הודה המלך באבודם דבעי כתיבה לארצות. אלא פירושו

שהמלך יכתוב ידו שמסכים לאבדם ויתן לו עשרת אלפים ככר כסף בעד העם משנגמר המקח בחתימתו ולא ימתין עד שיאבדם בפועל ליתן דמים [יפה ענף]:

הוי להו שית מאה אלפין גברא. דכתיב כשש מאות אלף רגלי:

יהיבנא לך מאה זוזי כו'. כצ"ל [יפה ענף] ופירוש מאה זוזי שהם ככר אחד דהיינו נ' שקלים. כלומר שאינם מהדינרין הנזכר בגמרא שהם ארבע בשקל. דאם כך היו המאה עשרים וחמש שקלים בלבד. אלא זוזים שכל אחד מחצית השקל והוא הנקרא בקע כדכתיב בקע לגלגלת מחצית השקל. ורצה לתת על כל אחד מישראל חמשים שקלים שהוא הערך היותר גדול שבפרשה ערכין ונמצא חשבונם עולה עשרת אלפים ככר כסף שלמים. שהרי שש מאות אלף חצאי השקלים שבאו משש מאות אלף איש דהוו שלשה מאות אלף שקלים עלו למאת ככר כדכתיב וכסף פקודי העדה מאת הככר והיינו משום דכל ככר ששים מנה והמנה של קדש חמשים שקלים נמצא כל ככר שלשת אלפים שקלים. ושלש מאות אלפי שקלים עולים מאה ככר. ומכיון דהמן נתן על כל אחד מישראל חמשים שקלים דהינו מאה חצאי שקלים יעלה חשבון השש מאות אלף לעשרת אלפים ככר דהוו מאה פעמים מאה [יפה ענף]. ועיין בבחיי פרשת פקודי (על הפסוק וכסף פקודי) ובאות אמת ובמתנות כהונה ובספר מנות הלוי. ובספר יערות דבש כתב (בחלק א דף קב) שהגירסא הישנה היא מאה שקלים רק עכשיו הגיהו מאה זוזי. ומתרץ שם הגירסא הישנה עיין שם. עוד יש נוסחאות מאה זוזי אחד דהיינו ה' שקלים. ועיין בספר כד הקמח (ערך חתן וערך פורים):

פסקה כ

שונא את ישראל יותר מהמן. ולפי זה צורר היהודים קאי על אחשורוש:

דרכו של לוקח. לפי שבכל מקום מוכר עצב ולוקח שמח. לכן הלוקח נותן ערבון מיד לקיים המקח. ופירוש ערבון משכון לקנוס החוזר בו. ועיין בענף. ולא דמי לנתינת טבעת למרדכי דהתם היה לסימן שהשליטו על המלכות שחותמו של מלך בידו. אבל בהמן שכבר היה מושל בכל אשר לו אין טעם לזה [אלא על כרחך שנתנו ערבון] [יפה ענף]:

פסקה כא

הכסף בגימטריא כו'. הוקשה להם אומרו נתון לך לא יצדק יפה. כי הכסף עודנו בכפו ואיך אמר נתון לך (יפה ענף ומגילת סתרים) אלא כך הוי ליה לומר הכסף יהיה לך. [או יהיה לך אשר לך] אלא רמז לו להעץ שיתלה עליו. ואשר שם ה' בפיו אותו דבר (מתנות כהונה). ועשה ה' כן כדי להיות פתח תקוה למרדכי כשידע דברי אחשורוש להמן יתן

אל לבו דירמוז בהו בהעתקתן בלשון הקדש [יפה ענף ולחם סתרים]. או פירושו כפשוטו כלומר רבוי הכסף גרם לו להתגאות על מרדכי והכין לו העץ תנא לו הכין [איי הים]:

פסקה כב

כתיב ויצו פרעה כו'. משום דקשיא ליה מאי ככל אשר צוה המן. דכל אשר צוה המלך מבעי ליה דודאי בשמו הוא שיכתבו לשרים כמו שאמרו בשם המלך ולא בשם מצות המן. ולא דמי לכל אשר צוה מרדכי דאתא למימר שכפי סדורו לסופרים כתבו. אבל בהמן לא היה צריך לזה דפשיטא דשליטא בי מלכא הוה. להכי בעי למימר דלדיוקא אתא דהמן צוה והקב"ה לא צוה. ואילו הוה כתיב צוה המלך לא הוה דייקינן דאתא למימר המלך צוה וה' לא צוה דאורחא דקרא למימר הכי. ולהכי מייתי דמעין זה מה שאמרו ויצו פרעה שרצונו לומר פרעה צוה וה' לא צוה ומה בצע בצווייו וזה אמר ואת מה בידך. ועל זה אמר מי זה אמר ותהי ה' לא צוה כי מה תועלת במאמר אומר ויצו פרעה כי ה' לא צוה אלא בהיפך:

פרעה צוה כו'. משום דקשיא ליה מאי שנא דכתיב הכא ויצו פרעה ולא הזכירו בשם מלך כדכתיב בגזרה ראשונה ויאמר מלך מצרים למילדות. לזה אמר דרמיז דאין במצותו הוד מלכות כי הוא צוה והקב"ה לא צוה. ולפי שכוונתו בזה היה כדי שלא יגאלו ישראל שאמרו ליה שנולד מושיען של ישראל ועתיד ללקות במים ולכן התחכם להשליך היהודים ביאור כדאיתא בשמות רבה (א כד). לכן אמר שצוה ה' כי ביד חזקה ישלחם וזה הפך כוונתו. וצוה לנער פרעה וחילו בים נגד מה שחשב לאבד מושיענו בים [יפה ענף]:

כתיב מגביהי פתחו. משום דקשיא ליה מאי ככל אשר צוה המן כדכתבתי בריש סימן זה. בעי השתא לתרוצי דאתא למימר שמפני שצוה להשמיד להרוג ולאבד נידון בדבריו שתלו אותו ואת בניו. ולהכי מייתי סמך ממגביה פתחו מבקש שבר דקשה אדרבה המשפיל פתחו מבקש שבר שהוכה ראשו במשקוף. אלא על כרחך שפירושו שהמגביה פתחי פיו רצונו לומר שמתגאה ואומר בפיו להרע לאחרים הקדוש ברוך הוא משברו על גאותו:

כי בדבר אשר זדו עליהם. ופרש"י בחומש (שמות יח, יא ד"ה אשר) בקדרה שבישלו בה נתבשלו. והוא מהגמרא פרק קמא דסוטה (יא, א):

פסקה כג

יועץ לפי דרכי לפי הנאתו. ומסברא יליף זה מדראינו שכל אחד הוסיף על של חבירו:

שהרג את אחיו. כדי לירש העולם לבדו. ולא היה יודע שאביו פרה ורבה ולא הועיל. שעכשיו ישמרו עצמם מקין אחר שראו מה שעשה להבל. אבל אם לא היה הורג להבל

בחיי אביו. היה יכול להרוג להבל ושאר אחיו בפתע פתאום. גם אולי אם לא היה הורג להבל לא היה אדם הראשון חוששו להוליד אחרים. אבל עכשיו שהרג להבל חשש להוליד אחר כדכתיב ותלד בן וגו' תחת הבל כי הרגו קין:

וכי לא היה יודע שאחיו פרה ורבה. והוי ליה לבקש תחבולה להמית בניו בקטנותם באופן שלא ירגישו בדבר:

דאינון דקיקין כו'. פירושו בעוד שהם קטנים תחת בטן אמם אני מחנק אותם:

אנא מחנק להון הדא הוא דכתיב. [שמות א, טז] **וראיתם על האבנים אם בן הוא והמתן אותו. וכתיב כל הבן הילוד**. כצ"ל [יפה ענף]:

שהבנות נשואות. גירסא זו דמשמע שכבר נשואות אינה נכונה. אלא כדגרסינן בויקרא רבה (כז, יא) שהבנות נשאות לאנשים ופרות ורבות. ופירושו נישאות לאנשים מעם אחר ופרות ורבות מהן ונמצא שארית זרע לישראל שנכרי הבא על בית ישראל ולדה כמותה:

הריני מזדווג עם פטרונם היינו להפסיק הדביקות אשר לו יתברך עם ישראל. על ידי שיבטלם מהמצות. ובזה הוא כאילו הוא מזדווג בהקדוש ברוך הוא שכל עיקר רצון הקב"ה לשמור מצותיו. וזה שנאמר שם ננתקה את מוסרותימו דהיינו תפילין כדאיתא באגדה (מדרש תהלים מזמור ב). ולזה יצא ה' בעצמו וילחם בו מאחר שעיקר המלחמה עמו. [דאי כפשוטו וכי שוטה הוא שיסבור שיוכל להזדווג בהקדוש ברוך הוא והא כתיב ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגוים. אלא על כרחך שכונתו לבטל ישראל ממצות ותורה]. [יפה ענף]:

[**אלא גבורתי**. אף על פי שיש לי כל אלה להלחם עמך אני יוצא ללחום בך:]

ומה כתיב תמן כו'. הזכיר זה לומר שתכלית המלחמה לעשות הפך כוונתם שרצו לסלק מלכות ה' מן הארץ והוא הפרד הדבוק האלהי ובטול מצותיו כנזכר:

פסקה כד

אנטגריפין דאיגרתא. תרגום פתשגן הכתב אנטיגרפין. וכן בלשון יוני ורומי [כתב הנכתב בקולמוס הנקרא בלע"ז גריפיא] [מוסף הערוך]:

להיות עתידים ליום הזה ואינם יודעים כו'. כי כתיבה הזאת היתה על דרך נבואה ולא ידע מה ניבא. ורצונו לומר ששם הקב"ה בלבו שיכתוב סתום כמו שנבואתן סתומה. כלומר מה שמבינים ויודעים מענין מקריהם הוא דבר סתום וחתום [אור חדש]. אבל מרדכי ידע נבואה ברורה [שהגיד לו אליהו כדאיתא לעיל (אות יח)] לכן כתב להיות היהודים עתידים ליום הזה להנקם מאויביהם שלכאורה לא הוי ליה לכתוב כל [כי]

שמא יברחו או יחבאו מפניהם. ולא הוי ליה לכתוב רק להיות עתידים לרדוף וגו' אלא על כרחך נצנצה בו רוח נבואה או רוח הקודש ונתבשר להנקם מאויביהם [יפה ענף]:

מן דוחקא כו' מדוחק הדרך נתייגע ונתקלקלו קרסולי רגליו:

אמר הלואי שהיה לי חמור. עבר עליו איש אחד מרומיים שעתה ילדתו לו חמרתו עיר אחד. ואמר לו קח והרכב עליך עיר זה. אמר הרי תפלתי נשמעת אבל אנכי לא שאלתי כהוגן כלומר לא פרשתי דברי אם ארכוב אני על החמור או להרכיבה עלי. והרי תפלתי נהפכה עליו למשחית:

אסתבע. פירוש נתייגע:

עולאי. פירוש עיר קטן:

אם למרכיבה. פירוש להרכיבה עלי:

פסקה כה

מאן דאמר רחמנא ותרן. מדכתיב נושא עון ופשע וחטאה ונקה משמע שמוותר. וכן כתיב נושא עון ועובר על פשע. וליתא אלא מאריך אפיה וגבי דיליה. ופירוש מאן דאמר כל שאומר שהקב"ה ותרן לשאינם שבים. יותרו חייו פרש"י יופקרו חייו וגופו ולפי גרסתינו [יתותרון מעוהי] פירושו קשרי בני מעיו ויצאו בתחלואים שמורה אל הבריות לחטוא. אלא מאריך אפיה אולי ישוב וכדכתיב ה' רחום וחנון ארך אפים. וארך אפים הוי לרשעים אולי ישובו. ואם אינו שב גבי הקב"ה ממנו דיליה. והא דכתיב נושא עון ועובר על פשע שמשמע שמוותר. הוא לשבים [יפה ענף ויפה תואר בב"ר פרשה סז]:

מתוך מאכל ומשתה. רצונו לומר לפי שמכרו אותו מתוך ישוב הדעת אחר שישבו לאכול לחם ולא תיכף מתוך הכעס. כנגד זה היתה עונשם שאף שנתישב אחשורוש וישב לשתות לא שב ממחשבתו הרעה [יפה ענף]:

כך אני אעשה לכם. ואף ששבט ראובן ויוסף ובנימין לא חטאו בזה. מכל מקום כל ישראל ערבים זה בזה. ועוד שהעולם נידון אחר רובו (יפה ענף):

הדא הוא דכתיב והמלך והמן ישבו לשתות. דאם לא כן מאי נפקא מינה דכתב לה:

היה אחד מישראל כו'. עד נבוכה גרסינן לה בתר מילתיה דר' ישכר. דמדאמר ר' ישכר דבק לר' חנין. והא שייכא אוהעיר שושן נבוכה [יפה ענף]:

הדא הוא דכתיב והעיר ששון נבוכה. דאם לא כן מאי מבוכה הוה מהשתא הרי ליום י"ג נאמר להיות עתידים. אלא שנראה שלא היו מניחין שיבזבזו איש מישראל ממונו בתקותם לירשו היתה ערבוביא וקטטה בעיר מעתה כשרואים שישראל רוצה לקנות שום דבר:

עד היכן מתוקנת. דאף על גב דאיהו מחיל. מכל מקום מה שחטאו לה' שעברו על כי יגנוב איש נפש מאחיו אין בידו למחול:

פרשה ח

פסקה א

בנימין גרם לשבטים ליקרע. ואף על גב דלא חטא בזה. לפי שנתגלגלה חובה על ידו יענש קצת כדרך מכה נפש בשגגה. אי נמי דהוה ליה לבדוק בשקו דמסתמא ידע בהשבת הכסף באמתחות אחיו. והמקצר במעשה הראוי לעשות בשמירת הפגעים עבירה היא בידו כמאבד עצמו לדעת [יפה ענף ויפ"ת בב"ר פר' פ"ד]:

והוא איש ימיני. ומה שנאמר איש יהודי. הא אמרינן לעיל לפי שייחד שמו של הקב"ה (יפה ענף):

לא זז מבניו עד סוף כל הדורות ואינו נוהג אלא בבני אדם גדולים דוד שנא' [ד"ה א' כ"א] **ויפול דוד והזקנים מכוסים בשקים. אחאב כו'**. כצ"ל [יפה ענף ויפה תואר] וכן הוא בב"ר (פרשה פד כ). ופירושו שלפי שתפס יעקב אבינו את השק בזמן צערו לפיכך אינו זז מזרעו שכולם למדו ממנו לעשות כן בעת צערן כדי שירחם ה'. כי לולי יעקב שעשה כן מנא ידעו שטוב לעשות כן לעתים בצרות (יפה תואר שם) והא דאינו נוהג אלא בבני אדם גדולים היינו משום דמיחזי כיוהרא להצטער כדרך יעקב אבינו. וכדרך שאמרו בפרק הכונס (נב, ב) מי חשיבת לאיתאבולי אירושלים (יפה ענף):

מרדכי וילבש שק. ומה שאמר הכתוב שק ואפר יוצע לרבים לא קשה דשאני הצעה מלבוש. ולפי מה שאמרו בחזית פסוק זאת קומתך (פרשה ז ח) מכאן דרוב אותו הדור צדיקים היו ניחא טפי:

דכתיב ויזעק זעקה גדולה ומרה. והיכן נפרע לו בשושן ויזעק זעקה גדולה. כך צריך לגרוס כדאיתא במדרש בראשית רבה (פרשה סז ד). ונראה דמייתי ליה מלת זעקה דהוה ליה לומר ויזעק במרה או בקול גדול ומר. לכן משני דאתי לגזירה שוה [יפה ענף ויפה תואר בראשית שם]. אבל קשה מה פשע יעקב בזה והלא במצות אמו בא אל הברכה. ושמא משום דנתגלגלה חובה זו על ידו דענוש לצדיק לא טוב (יפה תואר שם):

פסקה ב

וכי יש אבל גדול כו'. שכיון שאבילות זמנו קצוב לכל המתים שבעת ימים אין לומר גדול או קטן דמשמע בשיעור הימים. ולא דמי לאבל כבד זה למצרים דהתם באיכות קאמר שצערו מרובה. ומשני דאבל זה שכל האבילות הוא מתקצר ועולה עד שכלה בשבעת

הימים. אבל זה כל שהולך מתגבר ומתארך. שהם יותר מתקרבים בכל יום אל המות. וכן מצד שאין תנחומין כשאר האבילות אין לו קצבה בימים להתנחם אלא קיים לעולם בענין אחד [יפה ענף]:

אומרים לו הארך ימים. אתה בעצמך תאריך ימים [מתנות כהונה] או פירושו תאריך ימים ותלד בנים אחרים:

פסקה ג

שפרסה נדה. שפירושו ותתחלחל נתמסמס חלל גופה כדפרש"י. ועיין לעיל (פרשה ז סוף אות יח):

הפילה עוברה. דרשו כן ממלת ותתחלחל לפי שיש פעולות מורות על היפך הפעולה וכמו מקרקר קיר. הוסר מה שהיה בחללה. או ירצו מה שקודם היתה מלאה ומעוברת כאומרו אני מלאה הלכתי. כעצמות בבטן המלאה. עתה נשארה ריקה וחלולה. ודרשו שוב לא ילדה מאומרו ותתחלחל כי היה די כשיאמר ותחל כי שרשו חיל. ואמר ותתחלחל כפל האותיות להרבות הפעולה ששוב לא ילדה. או דייקו זה מאומר מאד [מגלת סתרים] והיינו שלא מצינו שילדה בנים לאחשורוש לפי שנתקלקלה מלקבל הריון (יפה ענף). ודבר זה הגיע לה שכיון שאחשורוש עשה דבר זה להשמיד ולהרוג את ישראל לא היה ראוי שיהיה לו שם בישראל ויהיה לו תולדה בהם ולפיכך הולד שהיתה מעוברת הפילה ושוב לא ילדה מטעם זה שאין ראוי שיהיה זרעו בישראל כי נכרי ועבד הבא על ישראלית הולד כשר. ואף שחזר בו והפך אותו על המן. דבר זה לא היה מאחשורוש עצמו רק מצד כי יד ה' עשתה זאת. אבל הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו [אור חדש]:

במוך כו'. כדי שלא תתעבר ממנו:

דאמר רבי יודן ברבי סימון דריוש. כך צריך לגרוס. ופירושו משום דאמרינן דדריוש האחרון שגזר לבנות בית המקדש בנה של אסתר היה ואם כן בת אולודי הות דלא כמאן דאמר שהפילה ושוב לא ילדה לכן הוזקק רבי ברבי סימון לומר כי מה שלא מצינו לה בנים אחרים זולת דריוש לפי שמשמשת במוך היתה. וכתב המתנות כהונה וצריך לומר שכיון שהבטיח אותה שבנה אשר יהיה לה ממנו הוא יבנה בית המקדש וכמו שפירש התרגום שוב היתה משמשת כדרכה. ועיין עוד בענף:

פסקה ד

ותקרא אסתר להתך וכו' זה דניאל. דמוכח שישראל היה התך. מדשלחה אסתר על ידו לדעת שמא כפרו בלוחות. ואם כן הוא דניאל דלא נמצא שום מקום שהיה מסריסי המלך דמדי ופרס יהודי. כי אם דניאל כמפורש בספר דניאל [מהרש"א]:

ולפי שחתכוהו מגדולתו. בימי אחשורוש. שהרי בלשאצר שלטו תלתא במלכותיה וכן דריוש המדי שנאמר ועילה מנהון סרכין תלתא די דניאל חד מנהון וכן כורש שנאמר ודניאל דנא הצלח במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסאה ולא יותר שכשהומלך אחשורוש חתכוהו מגדולתו [רש"י]:

שחתך את הדברים. שכל עניני מלכות נחתכין ונגמרין על פיו כדאיתא במס' מגילה (טו, א) [מתנות כהונה ויפה ענף]. או פירושו שחתך את הדברים שצוה מרדכי ולא אמר לאסתר כל דברי מרדכי בשלימות ממש עד שאחרים הגידו לה. וקראו הכתוב התך על שם סופו [משנת דרבי אליעזר]:

לדעת מה ועל מה זה כו'. הוקשה להם דלדעת על מה זה די. דלמה לה לשאול מה זה הלא הגידו לה נערותיה דבר לאמר שראו אותו בלבוש שק עובר. אם כן לא יחסר לה לדעת כי אם סבת זה. לכן תרצוה שאמרה לו כו' [מגלת סתרים] והכי פירושו מה טוב זה הצער שלא היה כמוהו כי על מי מהדברים זה הוא. אם על כפרת זה אלי או על כפירת מזה ומזה:

פסקה ה

בן בנו של קרהו. דקשיא ליה אמאי נקט לשון מקרה דחלילה שיתלה מרדכי דברים כאלו אל המקרה וההזדמן [ואיך ייחס ענייניו של הקדוש ברוך הוא למקרה. כל שכן ענין גדול כזה]. לזה דרשו בן בנו של קרהו בא עליכם דהשתא הכי פירושו ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו עמלק לישראל מאז על רפיון ידים מן התורה כדאיתא במכילתא ובתנחומא ובילקוט סדר בשלח (רמז רסג) וז"ל אין רפידים אלא רפיון ידים מן התורה לפי שרפו ידיהם מן התורה לכך בא השונא עליהם לפי שאין השונא בא אלא על רפיון ידים מן התורה עיין שם. וכן כהיום בא בן בנו של קרהו גם כן על עון זה כדאיתא בפרק קמא דמגילה (יא א) בעצלתים יומך המקרה בשביל עצלות שהיה בהם בישראל שלא עסקו בתורה בימי המן נעשה שונאו של מקום מך כו' [חוץ מהטעמים המבוארים לעיל שנהנו מסעודתו של אחשורוש. שמחמת ביטול תורה באו לזה גם כן] ועל זה השיבה לו אסתר לך כנוס את כל היהודים שיעשו כנסיות והקהל קהילות ברבים לדרוש להם את

דבר ה'. כדבריהם ז"ל על ויקהל משה ועיין בבינה לעתים דרוש כ"ב. ולכן כונס מרדכי כ"ב אלף תינוקות ועסק תורה וכדאיתא לקמן עיין שם:

דבר אחר אשר קרהו בחלום. רצונו לומר שהדבר אחר מתרץ קושיא הנ"ל גם כן וקאמר אשר קרהו בחלום. כי החלום האמתי הוא הבא במקרה לא על מה שחשב ביום. על דרך בנפול תרדמה על אנשים פחד קראני ורעדה. לכן הגיד לה כי בא עת לכוננה פתרון החלום שחלם בשנה השנית למלך אחשורוש שעדיין לא נתיישבה מלכותו ולא היה לו לחשוב על זה שהרי בשנת שלש למלכו אז נתישבה מלכותו כנזכר לעיל [גבול בנימין]:

והנה רעש גדול כו'. הרעד והפחד והחשך שבכל העולם רמז על מה שאמרו לעיל בפסוק אם על המלך טוב שמלאכי השרת וחמה ולבנה רועשים וצועקים על גזרת צרת ישראל:

והנה שני תנינים גדולים. הם מרמזים על מרדכי והמן:

גוי אחד קטן כו'. הקטן הנרדף מכל האומות מבואר שהוא ישראל שהיו כולם עתידים לבלעם במשלחת הספרים בכל מקום:

והתנינים נלחמים כו'. מלחמת התנינים באכזריות חמה הוא הכנת המן לעץ לתלות את מרדכי. והכנת מרדכי להשפלת המן בתפלה ועל ידי אסתר:

מעין מים אחד קטן. היא התשובה והתפלה שעשו. על דרך שאמרו חז"ל גבי וישאבו מים וישפכו לפני ה' מלמד ששפכו לבם בתשובה כמים. וכן כתיב שפכי כמים לבך. ועל ידי זה ניצולו מהמלחמה של המן:

והמעיין נגר ויהי לנחל שוטף. מרמז על מה שגבר כח התפלה להיות היהודים שולטים ומתנשאים:

והנה זרחה השמש כו'. זה מבואר ענינו. ועיין בענף:

פסקה ו

אם תשתקו עכשיו כו'. הוקשה להם אומר החרש תחרישי הוא כפול. דהוי ליה לומר כי אם תחרישי. לכן אמרו שאמר לה כי אם החרש עתה מדבר אל המלך גם תחרישי לעתיד לבוא:

ומה את סבורה. במה שאת נמנעת להשתדל בהצלת ישראל מפני שידעת שהוא גזירת הקדוש ברוך הוא ואת סבורה שהקדוש ברוך הוא מניח את ישראל והיא לא תצלח נגד כוונת הקדוש ברוך הוא זאת לא תחשוב דודאי ה' לא עשה אלא לפנים וסופו להעמיד גואל כמו שהודיע לי אליהו מאמר משה רבינו עליו השלום שאמר לאליהו שיתפלל הוא משם ואני מכאן ותהיה תפלתינו נשמעת. וזהו רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר הוא ממשה רבינו עליו השלום ממקום כבודו אשר בגן עדן [וזהו שמלת רוח חסרת יו"ד

לרמוז כי הריוח שיבוא ממקום אחר הוא ממי שאינו גוף כי אם רוח] שהוא לא ימתין עד יקראך המלך. ונמצאת ההצלה באה ולא מצדך. ובהיותך בלתי מסתכן על ההצלה נמצא עון שאול שגרם כל הרעה בלתי מתכפר. ועל כן את ובית אביך שמבית שאול שגרם כל הרעה שהניח לאגג על לילה אחת ונזדמן לו שפחה והטיל בה זוהמא ויצא הצר הצורר המן הרע הזה תאבדו. על כן הסתכני לכפר על בית אביך [אלשיך]:

פסקה ז

אלו הן י"ג וי"ד וט"ו. ולפי זה יום הרכבת מרדכי על הסוס היה בי"ו בניסן וכדאיתא לקמן פסוק מהר קח את הלבוש (פרשה י, ד). ולא יקשה איך רחץ וגלח ביום טוב שני של גליות. דודאי מרדכי ובית דינו בקיעי בקביעא דירחא. ולא היו צריכים לעשות יום טוב מספיקא. ומשום מנהגא לא היו עושין כמו שאנו עושין. כי זה נתחדש בגלות שני דשלחו מתם כל היכא דמטו שלוחי ניסן וכו' הזהרו במנהג אבותיכם וכו' כדאיתא בביצה (ד, ב) [יפה ענף] ועיין בענף:

למה הוא פסח. כלומר למי נצטוה רק לישראל. ואם חס ושלום יתבטלו. פסח מה תהא עליו. לכן מוטב שיחללו פסח אחד כדי לקיים פסחים הרבה (מתנות כהונה). ובילקוט (אסתר רמז תתרנו) גריס את הוא זקנן של ישראל אם אין ישראל בעולם מה המצות יפים אם ישראל אינם למה תורה:

ויעבור מרדכי. דקדקו מה שכתוב ויעבור. ולכך פירשו ז"ל ויעבור שהפליג בתענית עד שהיה דוחה יום ראשון מפסח (אור חדש):

ועל אותה צרה התפלל מרדכי. כך צריך לגרוס [אות אמת]:

לבלתי תת כבודך לבשר ודם. שהמן חקק עבודה זרה על לבו כדלעיל בפסוק גדל המלך אחשורוש (פרשה ז ה). גם עשה עצמו עבודה זרה כדלעיל בפסוק ויהי באמרם (פרשה ז ח. מגילה י, ב). ומן ויתפלל מרדכי אל ה' עד ויאמר לה המלך גמרא גמירי לה כי אין זה נדרש מתוך הכתובים כלל [יפה ענף]:

פרשה ט

פסקה ב

לתת עצה כזרש אשתו. דמדכתיב ותאמר לו זרש אשתו וכל אוהביו משמע שיודעת מכולם דאם לא כן לא הוה ליה לאקדומה וכדכתיב ויבא את אוהביו ואת זרש אשתו:

במולי תסיק. דאיתא ברות רבה פסוק ויאמר לה בועז לעת האוכל (פרשה ה, ו). שמנשה הרבה לחטוא ויבא ה' עליו את שרי הצבא אשר למלך אשור וילכדו את מנשה בחוחים.

ואמר ר' לוי עשו לו מולא של נחשת והיו מסיקים האור מתחתיו. פרש"י (סנהדרין קא, א) שעשו לו דוד של נחושת והיו מסיקים האור מתחתיו. ויש מפרשים (ערוך ועי' מת"כ במדרש רות שם) חמור של נחושת והיו מושיבים אותו עליו והיו מסיקין האור מתחתיו. והתפלל אל ה' וקבל ה' תפלתו וישיבהו ירושלים למלכותו עיין שם. וזהו שאמרו לו אם במולי תסיק:

וכמה נסיונות נתנסו. דמשה ניצול מחרב פרעה ונהפך על מכהו. ודוד הרג את גלית באבן. ויצחק נמלט מהסכין בעקידה. והמתרגם זכר כל אלה:

כד עויר. כשכבר היה סומא:

אלא צלוב יתיה. אלא תלה אותו על תליה שלא מצינו אחד שניצול. ודייק זה שיעצוהו כן דאם לא כן מאי שנא יעשו עץ ממיתה אחרת. ומה חכמה היתה בזה שלמדוהו זרש ואוהביו. ומה טעם מצא בדבריהם שהוטב בעיניו ויעש העץ. אלא על כרחך מהטעמים שנזכר במדרש:

תאנה אמרה כו'. הוא דרך משל שאילו היה לה מענה פה היתה אומרת כן. ואם נקח הדברים כפשוטן יש לומר שבשרי האילנות מדבר שהיו טוענים כן. וכדרך שכתבו התוס' בענין גינאי נהרא דריש חולין (ז, א):

שממני מביאים ישראל בכורים. וכיון דאתעבידא בהו חדא מצוה ראוי דתתעביד בי מצוה אחריתי שתהיה נקמת האויב על ידי [יפה ענף]. ולפי דרכו קשה מה שאמר הקוץ אני שאין לי על מה לתלות כו' דאדרבה היא הנותנת שכיון שאין לו במה לתלות אין ראוי שיתלה עליו. ובעל יפה ענף הרגיש בזה ופירש שהכי קאמר הקוץ שאין לי [זכות] על מה לתלות וכאילו נבראתי לבטלה ראוי שאזכה בזה מיהת עכ"ל. אך זה דוחק. לכן נראה שכל העצים לא רצו ליתן את עצמן לתלות עליהם אותו טמא וכל אחד בא בטענה כי כיון שיש לו מעלה גדולה אין ראוי לחלל קדושתו לתלות עליו פגר מובס טמא טמא יקרא. ולכן כל אחד בלשון תמיהא אמר אני אתן את עצמי כו' כיון שיש לי מעלה גדולה שממני מביאין ישראל למצוה. ולזה קרא הקדוש ברוך הוא לכל העצים כדי שכל אחד יתן טעם לפגם על אותו רשע שלא יתלה עליו. ובזה אתי שפיר באותה שעה כלומר כיון שכל העצים נתנו טעם שלא יתנו עצמן לזה אמר הקוץ רבונו של עולם כו' שאני שאין לי שום טעם לשבח אתן את עצמי כו' ונכון הדבר מעם האלקים שאני נקרא קוץ והוא קוץ מכאיב לכן נאה שיתלה קוץ על קוץ. וכן בתרגום שני איתא גם כן שלא רצו העצים ליתן עצמן שיתלה אותו רשע עליהם (גבול בנימין):

גפן אמר שבי נמשלו ישראל. והוא הדין דהוי מצי למימר שממני מביאין בכורים. וכן הרמון. וכן הזית והדקל. אלא שלא האריכו:

אל גנת אגוז ירדתי. והיינו ישראל כדאמרינן בחזית בכמה דמויים:

והוא עומד בין ההדסים. דהיינו צדיקים שנמשלו להדסים כדאיתא בפרק קמא דמגלה (יג, א):

כתפוח בעצי היער. ואף על גב דאין הדמיון במקרא רק להקדוש ברוך הוא. כבר תירצתי בחזית (פרשה ב אות י) עיין שם. ומכל מקום משום דפשטיה דקרא אין הדוגמא אלא בהקדוש ברוך הוא מייתי ליה עוד מריח אפך כתפוחים:

וממנו מצאו. שלא יכלו למצוא עץ גבוה חמשים אמה חוץ מעץ קוץ [מתנות כהונה]:

נאה לך העץ מתוקן לך העץ ששת ימי בראשית. פירוש נאה הוא לך גם אם לא היה מתוקן מקודם. כל שכן כי מתוקן הוא לך ששת ימי בראשית וכהא דאמרינן לקמן בסמוך המן מן התורה ומנין דכתיב המן העץ [מנות הלוי]:

המן העץ. שיתלה על העץ והעץ היה קוץ גימטריא המן במילואו (גבול בנימין). אמר המן העץ במעשה הנחש הוא לפי שהיה המן גזע צפעוני מעשו ועמלק אשר כחם כנחש. וגם כדאמר לקמן במדרש המן והנחש פתחו באף כו' ושניהם נתנו עיניהם במה שאינו ראוי להם כו' כדאיתא בפרק קמא דסוטה (ט, ב) (מהרש"א בחד"א חולין דף קלט, ב):

פסקה ג

יותר מג' ימים. הטעם שאם יהיו שלשה ימים בצרה הוי חזקה כי חוט המשולש לא במהרה ינתק ויהיה קשה להנצל אחר כך. (יפת תואר בב"ר פר' צא) ועיין מה שכתבתי במדרש בראשית רבה (פרשה צא אות ט) בענף:

באברהם כתיב ביום השלישי כו'. שכל השלשה ימים היה בצער יען לא נודע לו מקום אשר יקיים מצות בוראו והיה מפחד שלא יקרה פגע לו או ליצחק ויתבטל המעשה ההוא [מנות הלוי]:

אינן חיים אלא לשלשה ימים. שכשיקומו בתחיה ליום הדין יהיו הקמים בצער כי אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולא ימשך צער זה לישראל שלשה ימים כי ביום השלישי יכתבו לחיי עולם. והיינו יחיינו מיומים כי ביומים חיים מסופקים אבל ביום השלישי נחיה לפניו כמלאכים רואי פני המלך:

[**וגם הנס הזה נעשה בסוף שלשה ימים לתעניתם**. וקשה דהא תעניתם היה י"ג י"ד ט"ו כדאיתא לעיל (פרשה ח, ז) פסוק וצומו עלי ולא יצאו מהצרה עד המחרת שנתכבד מרדכי ונתלה המן וכולי האי ואולי. ויש לומר שכבר נראו סימני גאולה ביום שלישי

לתעניתם שלבשתה רוח הקודש כדאיתא בפרק קמא דמגילה (יד, ב) וזהו שסיים המדרש הדא הוא דכתיב ותלבש אסתר מלכות שמזה הפסוק דרשו כן במגילה פרק קמא שלבשתה רוח הקודש:]

הדא הוא דכתיב ויהי ביום השלישי. והיינו שלשה לתעניתם דתעניתם י"ג י"ד וט"ו בניסן כדלעיל בפסוק וצומו עלי (פרשה ח ז):

ביום ההוא שמח וטוב לב. דמשמע דוקא ביום ההוא הא עד עכשיו לא שמח לגמרי בכל מה שהשיגה ידו בעושרו ובמה שהשיג מהמלך כנגד ישראל. ויראה שזה לפי שהיה דואג שמא המלכה מזרע היהודים כי לא נודע מה טיבה ובהצר לה תעמוד נגדו. אכן עכשיו שהזמינתו אל המשתה עלז לבו מאד בחשבו כי אין לה דבר בזה [יפה ענף]:

פסקה ד

ארבעה הם שפתחו באף. לאו למימרא דדוקא תחלת דבורם היה באף. דהא עדת קרח לאו בהכי פתחו דמקמי האי קרא כתיב (במדבר טז יג) ויאמרו לא נעלה המעט כי העליתנו וגו' אף לא וגו'. אלא גם באמצע הדבור לשון אף עושה רושם. והא דקאמר שפתחו באף רצונו לומר שהאף לא פגע בהם מעצמו אלא הם פתחו באף שהתחילו לעורר כחו בדבורם. ולפי שהם התחילו בו לעורר כחו לסוף פגע בהם ונאבדו [נזר הקודש]:

ארבעה הם וכו' ואבדו באף. [כלומר שפיהם הכשילם לדבר בלשון אף שהוא לשון חרון אף וכעס. והגם כי הם לא נתכונו לכך. מכל מקום] ברית כרותה לשפתים כדאיתא בפרק חלק (סנהדרין קב, א). ואין לפתוח פה לשטן כדאיתא בפרק קמא דכתובות (סט, א) [שבהזכירם לשון אף נתעורר בם כח האף. לפיכך נאבדו באף כי מי שמתחיל לעורר כח האף בדבורו לסוף הוא פוגע בו (יפה תואר)]:

ושר האופים. [מה שהקשה ביפה תואר דשר האופים והמן מסתמא לא דברו בלשון הקודש. ואם כן אין על המילה ההוא הוראת אף וחמה יש ליישב שאולי] דיבר עם יוסף כן בלשון הקודש או בלשון תרגום שהוא לשון עבר הנהר והוא לשון בבלי ודבר בו לבן הארמי כמו שנאמר (בראשית לא מז) יגר שהדותא וכמבואר להדיא במהרש"א בסנהדרין (כא, ב ד"ה כתב). ובמלת אף אין חילוק בין לשון הקודש ללשון תרגום כדחזינן גבי אף אני בחלומי דמתרגמינן אף אנא בחלומי. ומה שדיבר עמו באחד מאלו הלשונות הוא על פי מה שפרש"י בפרק מקץ (בראשית מא יב ד"ה עברי ועי' רש"י בראשית לט יד ד"ה עברי) גבי נער עבד עברי ואפילו לשוננו אינו מכיר לכך דיבר עמו או לשון הקודש או בלשון תרגום שהוא לשון עבר הנהר [נזר הקודש]:

ועדת קרח. אע"פ שלא היו האומרים האלו אלא דתן ואבירם. כיון דהוו מעדת קרח קרי להו עדת קרח [יפה תואר]:

והמן. שסיפר בלשון תרגום שהוא לשון ארמי. כי הוא היה בפרס ומדי שדברו שם אז באותו לשון כמבואר להדיא בספר עזרא בספורי כורש ודריוש מלכי פרס ומדי [נזר הקודש]:

הלך אצל מרדכי כו'. עד בלילה ההוא הכל גמרא גמירי לה [יפה ענף]:

ושנים עשרים אלף תינוקות. [יש מדרשים אומרים שהכונה בשנים ועשרים אלף תינוקות לשנים ועשרים אותיות באל"ף בי"ת ורצה לבטל את מרדכי ותלמידיו מלעסוק בתורה (יפה ענף ועץ יוסף מהדורא קמא)]. ולי נראה שקבץ כמספר הזה שיעסקו בתורה כנגד המלאכים שבאו עם הקב"ה להר סיני בנתינת התורה לישראל כדכתיב רכב אלהים רבותים אלפי שנאן אדני בם סיני בקדש. וקיבץ תינוקות סך הנ"ל משום שיהיה הבל פה שאין בו חטא כלל:

אלא מתוך תעניתנו נמות. אף שלפי דעת המדרש (פרשה ח ז) שהג' צומות היו י"ג וי"ד וט"ו היה זה בט"ו ובלילה הפיל הקדוש ברוך הוא בהלה על אחשורוש ולמחר ביום ט"ז הרכיבוהו למרדכי ויום ט"ז היה אחר הג' צומות אם כן מה זה שאמר לקמן וישב מרדכי ששב לשקו ולתעניתו. אפשר שמרדכי מחמיר על עצמו היה ומוסיף עוד בתעניות עד יענהו ה' בהצלה גמורה. וכן על כרחך צריך לומר שהתינוקות שאמרו שימותו ביום ט"ז מתוך תעניתם. מתוך צרתם הוא שהיו מתענין אף שנשלמו הג' צומות:

פרשה י

פסקה א

נדדו שמים כסאו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא נדדו שנת מלכו של עולם שראה את ישראל. כך צריך לגרוס [יפה ענף]. וכדאיתא בפרק קמא דמגילה (טו, ב) בשם רבי תנחום. ומה שאמרו נדדו שמים כו' היא דעת רבנן דאמרו התם נדדו עליונים ותחתונים. ועניינו על דרך ורעשו שמים וארץ (יואל ד טז). והיינו שאין להם קיום באבוד ישראל שעל ידי תורתם המה מתקיימים כדלעיל בפסוק בחדש הראשון והוה ליה כאילו נודדים ומתרעשים. והוזקקו לדרוש נדדו שמים או נדדה שנת מלכו כו'. משום דכתיב נדדה ולא כתיב נדה. ע"כ דלרבויי נדוד אחר אתא:

ואומות העולם בשלוה עושה כישן שנאמר עורה. כך צריך לגרוס וכן הוא בילקוט (אסתר תתרמד) ובירושלמי מסכת מעשר [שני] (פרק ה הלכה ה). ורצונו לומר שלפי

האמת לא ינום ולא ישן אלא שעושה עצמו כישן בשביל עונות ישראל. ונדוד שנתו היינו כענין ויקץ כישן ה' שמתעורר לראות בעמל ישראל ולנקום נקמתם בכח גדול וביד חזקה כמתעורר מהשינה שיאמץ כח מאשר בתחלה:

שראה בחלומו. הכי גמירי לה [יפה ענף]:

שנטל סייף להרגו. ונבהל ואמר דילמא איכא אינש דעביד לי טיבותא ולא פרעתיה משום הכי אף דאיכא אינשי דידעי מזה שרצה המן להרגני הם מימנעו ולא מגלו לי. מיד ויאמר להביא את ספר הזכרונות לקרות ולראות מה שעבר עליו פי' לראות אם נמצא מי שהטיב עמו ולא גמל לו חסד כראוי לו:

ופתחו הספרים. פירוש מיד כשפתחם פגעו בענין מרדכי דהיינו וימצא כתוב שנזדמן לפניו. דאם לא כן מאי וימצא כי אין כאן אבידה לומר עליה וימצא. אלא ויראו כתוב או ויקראו כתוב מבעי ליה:

אמר המלך אמת הדבר. פירוש קרוב לאמת. שאין לפרש אמת גמור אם כן אמאי לא עשה להמן דבר על זה:

פסקה ב

תנא לו הכין. משום [דתיבת] לו יתירה הוא. דריש דלו קאי אהמן. שהכתוב מבשר לו לעצמו הכין ולא למרדכי [מהרש"א] [והכונה] שהיא ראויה לו שהיתה בת חמשים אמה שהיה בה כדי לתלות את המן עם עשרת בניו בזה למעלה מזה כמו שסדרה התרגום (יפה ענף):

פסקה ג

הרשעים ברשות לבם. כי הרשע אינו יכול להכריע את לבו רק עושה בעל כרחו למה שלבו חפץ ובא אחר כך לידי חרטה בראותו כי עשה רעה. אך הצדיק אם און יחשוב בלבו הוא יכריחנו להפר מעשה הרע היפך מה שלבו חפץ. ולכן כתיב אצל רשע ויאמר בלבו כלומר מאמרו ברשות לבו כי בלתו לא יעשה דבר. אבל בצדיקים כתיב וחנה היא מדברת על לבה שמאמרה על לבה שגוזרת עליו להטותו אל הנאות. וכן כשכתיב אל לבו פירושו גם כו מאמרו אליו שגוזר עליו [אלשיך ויפה ענף]. אבל קשה הלא מצינו גבי אברהם ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד [גליון קהלת רבה]:

ויאמר המן בלבו. דזדון לבו וגאותו השיאן שאין מי שיחפוץ המלך ביקרו כמותו ומלאו לבו להתלבש בלבוש מלכות והוא נשמע לגובה לבו:

וחנה היא מדברת על לבה. שצרתה ישאנה לקרוא בקול גדול על מר נפשה נגד צרתה והיא כבשה את לבה לתת פוגת לה להתפלל בנחת וקולה לא ישמע:

ויאמר דוד אל לבו. שלבו אומר לו שה' בעזרו ואם ירדפנו עוד שאול ה' יביאנו לידו ויהרגנו. והוא חלק עליו ואמר כי לא ישלח ידו במשיח ה' ונמצא הוא בסכנה שמא יפגע בו שאול ולכן צריך לברוח:

ויאמר ה' אל לבו. ואם תאמר ובהקדוש ברוך הוא היכי שייך לומר הכי. וכי יש לו חפץ להרע עד שיטה אותה. ויש לומר שזה כנגד מדת הדין כשירצה ליפרע מהחוטא. והקדוש ברוך הוא יכביש מדת הרחמים על מדת הדין להאריך אפו:

פסקה ד

שהגידו למרדכי כו'. כל זה גמרא גמירי לה (יפה תואר ויקרא רבה פר' כ"ח):

ונפטר. לשון מיתה:

וחסלין. סיימו תפלתם:

אותו היום ט"ז בניסן היה. שי"ג וי"ד וט"ו התענו כדלעיל (פרשה ח ז) בפסוק וצומו עלי. ואם כך ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות בט"ו הוא שהוא ג' לתענית. ולמחרתו היה ענין זה:

ובאותו היום היו מקריבין עומר כו'. ולהכי עסקו ביה גם עכשיו בביטול בית המקדש כדאמרינן בזמן שאין בית המקדש מה תהא עליהן. אמר ליה בזמן שקוראין לפני סדר קרבנות מעלה אני עליהם כאילו הקריבום [מהרש"א]:

בזמן שבית המקדש קיים. מלשון זה משמע שבזמן מרדכי לא הקריבו בבית המקדש. ותמהני על מה שכתב היערות דבש בחלק ראשון דף קי"ב ע"ב (דרוש יז) וזה לשונו ואף בימי מרדכי ואסתר הקריבו בבית המקדש כי בזמן כורש הראשון כבר קרבו כמו שנאמר (מגילה י, א)מקריבין אף על פי שאין בית כי מימי כורש הראשון כבר התחילו להקריב אף שלא נגמר בנינו. וטעו האומרים שלא היו מקריבין אז כי [בבית היו קרבנות קרבין כמבואר במשנה |(שם) ועיין עזרא עכ"ל]:

הדא הוא דכתיב ואם תקריב מנחת בכורים. ובמנחת העומר הכתוב מדבר שהיא באה אביב בשעת בשול התבואה ומן השעורים באה דילפינן אביב אביב דכתיב התם כי השעורה אביב כדאיתא בתורת כהנים (מסכת מנחות דף פח ב). ואם תאמר אם כן מה חובה היא ומאי ואם תקריב. כבר תירץ רש"י (ויקרא ב יד) הרי אם משמש בלשון כי. אבל בתורת כהנים שם תירצוה בענין אחר עיין שם:

הלכות קמיצה אחוי ליה. כלומר שבהלכות קמיצה היו עסוקים והראו זה להמן. ודבר אחד מהלכות קמיצה שהראו לו היינו שהיו קומצין מן העומר [יפה ענף]. והמתנות כהונה פירש ודבר אחד, חלק אחד:

אמר לון והדין. אמר להם המן זה העומר ממה היה בא מזהב או מכסף:
בכמה הוא טימיה דידיה מי הוה בעשרה קנטרין או עשרים קנטרין. כך צריך לגרוס [יפה ענף]. ופירוש בכמה היה שיעורו שמא היה בעשרה קנטרין:
סגין בעשרה מנין. פירוש למרבה אינו אלא עשרה מנין. אי נמי פירושו די בעשרה מנין. והמוסיף הערוך (אות מ"ם ערך מן) כתב וז"ל תרגום ירושלמי (שמות ל יג) עשרים גרה השקל עשרין מנין סלעי ופירוש מעיין [עכ"ל]:
קומו דנצחון עשרה מנכון. ואף על גב דהשתא לא הוה מידי. יש לומר דאעומר שהיו מביאין בזמן שבית המקדש קיים קאמר שנשמור זכותו לדחות כסף המן. עוד יש ליישב דאהשתא קאמר דידע המן שעסקם בתורת העומר חשיב כהבאתו (יפ"ת שם). כדאמרינן (מנחות קי א) כל העוסק בתורת עולה כו':
כיון דחסל. כיון שסיים מרדכי את תפלתו:
ולא סח. ולא רחץ בשרו:
אזל בעי בלנא כו'. דאיתא בפרק קמא דמגילה (טז ב) דשדרה אסתר ואסרתינהו לכולהו בי בני ולכולהו אומני. פרש"י ואסרתינהו צותה עליהם להחביאם. אומנים ספרים:
אצר חרציה. פירוש קשר מתניו והסיק את המרחץ והרחיץ אותו. ועשה המן זה משום שהיה מתירא פן יקצוף המלך אם ילביש את מרדכי בלבוש המלך קודם הרחצת גופו תחלה שהוא כמבזה את המלך כמו שאמר מרדכי. אבל קשה מי לא הוי ליה להמן עבד אחר שירחצנו ויגלחני שהוצרך לעשות בעצמו ויש לומר דמרדכי לא רצה לקבל שטען שאינו רוצה להיות מוטהר ומתגלח על ידי מי שאינו בקי באומנות אלא בהמן שידע שהוא בקי. או שאינו בוטח באחד מעבדי המן שיגעו בו שמא יזיקוהו ויתנצל המן כי הוא לא עשה. אלא שיהיה המן בעצמו הנוגע בו שיפחד מלפגוע בו:
לא מספר ולא מגלח. קודם:
אזל בעי ספר. הלך לבקש אומן המגלח:
אזל לביתו ואייתי ספרא כו'. פירוש הלך לבית והביא כלי מספרים וישב ומספר אותו. ובעוד שגלח אותו התחיל מתאנח. אמר לו מרדכי מה לך שאתה מתאנח. ואמר המן אוי לאבוה דידיה:
מעביד דומין כו'. משהיה נעשה כלומר מאחר שהיה נעשה [דומין כו' כל אלו מיני שררות הן] שלטון בכל מיני שררות אלו. או פירושו שהיה עושה וממנה כל שלטונים אלו. כי הוא גדול שבכולם ועל פיו מתמנין. עכשיו הוא נעשה ספר ובלן:

אמר ליה ובההוא שאילית לך. כלומר מזה אתה תמיה ומתקשה. ולפי שדרך המתקשה בדבר לשאול טעמא אמר בלשון זה:

[**לך לית אנא וכו'**. וכי אין אני מכיר את אביך שהיה בלן וספר בכפר קריונוס ואתה מצאת כלי אומנותו]:

לית אנא חכים לאבוי דההוא (גברא) בלן וספר והוא עביד סטכטון ואת משכחת כו'. כן גרס הערוך (אות סמ"ך ערך סטכטין). ופירוש והוא עביד סטכטון. תמרוק שמשימות הנשים להשיר את השיער הוא היה עושה אותו [ערוך]. והמוסף (שם) כתב פירושו בלשון יוני מי אפר להשיר ולנקות את השיער [ובנוסחאות דידן נשמטו מלות והוא עביד סטכטון] עד כאן לשונם:

דאנא סב. דאני איש זקן. ורצונו לומר כוונת מרדכי היה שישחה המן לפניו כדי שיעלה עליו לרכוב על הסוס לפי שאינו יכול לרכוב זולת זה מפני זקנתו [וכוונת מרדכי היה להכעיסו להמן במה שירכב על צוארו שמא ממרירות נפשו על בזיונו יפגע במרדכי ויחייב ראשו למלך. כי רצה מרדכי למות על ידו כדי שע"י זה יהרג המן ותתבטל גזרתו] והשיב המן כי גם הוא זקן ואיך יתרפס לפניו. והשיבו מרדכי כי הוא שגרם זה לעצמו שבקש כן מהמלך. ואז הוצרך המן להודות שירכב עליו ויתקיים בו ואתה על במותימו תדרוך:

קום דאנא ממיך קדלי. כך צריך לגרוס. פירוש אני משפיל כתפי:

[**ביש גדא**. רע מזלו על אותו איש ועל עצמו אומר כן]:

פסקה ה

התחיל מקלס להקדוש ברוך הוא ארוממך כו'. כי מרדכי מענותנותו תלה הצלתו בחסד ה'. ולזה אמר שועתי אליך ותרפאני דהיינו סליחת עונו על דרך רפאה נפשי. אמנם תלמידיו היודעים בחסידותו תלו הצלתו בזכותו. לזה אמרו זמרו לה' חסידיו שיהיו בטוחים שלא יעזוב את חסידיו לעולם כמו שעשה למרדכי. ואם יקרה להם צרה לא יתמיד. שיצילם ה' כמרדכי. וזהו שאמרו כי רגע באפו וגו' והמן היה אומר ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם ולא זכרתי יד ה' המשפיל גאים. ועכשיו אני רואה ומודה בעל כרחו שמשפיל גאים. ואסתר אמרה אליך ה' אקרא וגו' שעדיין לא היתה בטוחה מפחד המלך שמא יטור לה [על] מה שנכנסה שלא ברשות. וכל שכן אם יצטרף מה שחשב עליה מה שהיא זימנה להמן לבדו. וכל שכן למה שהעיזה פניה במלך שהוא הצורר כמו שאמרו בגמרא (מגילה טז א) שבאומר איש צר ואויב היתה מכוונת אליו. או שמא יכעוס המלך שבאתה לבטל גזרתו. וישראל אמרו שמע ה' וחנני שעדיין לא היו בטוחים

בהצלתם כל שלא הוחזרו ספרי האף והקצף. ורוח הקודש אומרת למען יזמרך כבוד כו' (יפה ענף ויפה תואר ויקרא רבה פר' כח). ועיין בענף:

פסקה ו

ששב לשקו. והלא כמו זר נחשב כי הלא אין לבא אל שער המלך בלבוש שק ואיך שב אל שקו בשער המלך. אך הנה הוקשה למו כי אחר שקודם המעשה הזה לא היה בא אל שער המלך איך תצדק לשון שיבה. על כן חילקו הפסוק וישב מרדכי הוא אל שקו ותעניתו. אלא שהיה אל שער המלך. כלומר שלא היה לבוש שק על בגדיו באופן שבא אל שער המלך אלא כי אם מתחת למדיו על בשרו מבית באופן שבא אל שער המלך. גם יש לומר שפירשו (מגילה טז א) כך בגזירה שוה נאמר כאן וישב מרדכי ונאמר להלן וישב ראובן אל הבור מה להלן שהיה עסוק בשקו ובתעניתו כמו שאמרו ז"ל שם (מדרש רבה בראשית פרשה פד יח) שעל כן נעלם ממנו מכרם בכסף צדיק. כן גם וישב מרדכי ששב לשקו ולתעניתו [אלשיך]. והמהרש"א כתב (מגילה שם ד"ה וישב) דאל שער המלך דכתיב הכא פירושו לפני שער המלך. ואף על גב דלעיל משמע דאל שער המלך בתוך שער המלך כדכתיב ויבא עד לפני שער המלך כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק. הכא מוכח דאל שער המלך עד שער המלך משמע:

ולתעניתו. [לכאורה תמוה הא השלשה ימים של התענית התחילו ביום י"ג בניסן כדאיתא לעיל פסוק ותאמר אסתר (פרשה ח ז). והא דכתיב ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות היה ביום ט"ו ניסן. ומעשה זה של רכיבת מרדכי היה ביום מחרתו ביום ט"ז בניסן אחר השלשה תעניות. וא"כ מאי ששב לתעניתו. ואפשר שמרדכי לא פסק מתעניתו ג"כ עד שתעשה בקשתו. וכמו שסיים המדרש כל מי שלובש שק ומתענה אינו מעבירו ממנו עד שתעשה בקשתו. ועיין מה שכתבתי לעיל (פרשה ט אות ד):

אינו מעבירו ממנו. ולהכי אף על פי שנעשה לו נס שנתגדל בעולם כל שלא נעשה בקשתו דהיינו לקרוע גזרת המן לא העביר שקו מעליו:

פסקה ז

אבל על בתו. שנפלה ומתה כדלעיל (סוף אות ה). דאם לא כן מאי טעמא אמר אבל, שאין אבלות אלא על מת. סר וזעף מבעי ליה:

על מה שקרהו. שנכנע לפני מרדכי. ובגמרא (מגילה טז א) משמע מהעציץ של בית הכסא שהטילה בתו על ראשו (יפה ענף):

גליור. הדיוט ושפל עבד הרץ לפני אדוניו. (מתנות כהונה) וגם שחה לפני מרדכי שירכב עליו:

פסקה ט

התחיל מקצץ כו' והוסיף חמה כו'. דרשו כך מפני שהוקשה להם כי בודאי מה שהיה קם ממשתה היין אל גנת ביתן היה לשכך חמתו שהיה לו. ויותר היה ראוי שלא ילך לשכך חמתו. שאין זה צורך אל הגאולה. כי אדרבה שכוך חמתו הוא הצלה להמן. לכך אמרו אדרבה הוסיף חמה כי היה המלאך מקצץ את הנטיעות. ועוד כי מקיש שיבה לקימה מדכתיב והמלך שב מגנת הביתן וגו' דלא הוי צריך לומר רק והמלך שב אל בית המשתה וגו' דודאי מגנת הביתן שב שהוזכר לעיל שהיה שם. אלא לאשמועינן שהיה שם בחמתו על דבר התולה בגנת הביתן דקא עקרי אילני כו'. גם י"ל דדייקי זה המעשה דעקרי אילני מדכתיב ויאמר המלך הגם וגו' עמי בבית. משמע שהיה לו עליו עוד אחרת בחוץ והיינו הך דעקרי אילני דבוסתנא [מהרש"א אור חדש]:

התחיל מקצץ את הנטיעות. ובגמרא (מגילה טז א) מבואר יותר דאזיל ואשכח מלאכי השרת דאידמו ליה לגברי דקיימי ועקרי אילני דבוסתני ושדו. אמר להו מאי עבידתייכו אמרי ליה דפקדינן המן. אתא לביתיה והמן נופל על המטה. נפל מבעי ליה. אמר רבי אלעזר שבא מלאך והפילו עליה. ופרש"י נופל משמע לשון עושה והולך נופל תמיד רוצה לזקוף ומלאך מפילו. [וכתב בספר אור חדש כי דקדקו חז"ל זה משום כי נפל משמע שכבר נפל ואין בנפילה חידוש רק לפי שרצה לבקש ולחנן על עצמו על מה שעשה. אבל נופל משמע שהנפילה בעצמו הוא חידוש. ולכך דרשו כי המלאך הפילו]:

ונפלו פניו. והיינו ופני המן חפו שנתכסו בבשת וכלימה על החשדה הזאת:

אליהו זכור לטוב. נדמה לחרבונה. דקדקו זה אומרו לפני המלך שהוא מיותר. אך יאמר ויאמר חרבונה אשר הוא אחד מן הסריסים לפני המלך. כלומר כי לפני המלך שהוא אדם הרואה לעינים הוא אחד מן הסריסים אך לא לפני הקדוש ברוך הוא. כי אין המלך רואה רק מה שנדמה לפניו כאחד מן הסריסים. ולהכי חרבונה שנזכר פה הוא בה"א בסוף תיבה ולא באל"ף כחרבונא הנזכר למעלה בין סריסי המלך. לרמוז כי לא ראי זה כראי זה. גם יש לומר שהה"א שהיא חמשה רמז לחמשה אותיות שבאליהו [אלשיך]:

צריך לומר חרבונה זכור לטוב. על מרדכי ואסתר לא אצטריך לאשמועינן פשיטא שיברכו אותם. אלא אשמועינן [חידוש דאף חרבונה שהיה עובד כוכבים מכל מקום צריך לומר זכור לטוב משום שאליהו נדמה בדמותו (יפה מראה)] לאפוקי ממאן דאמר (רבי אלעזר בגמ' מגילה טז א) [דחרבונה] אינו אליהו (יפה ענף):

רעב יאכל זה מרדכי ואסתר. ואם תאמר והיכי קרי למרדכי ואסתר רעב. והא אסתר היתה מלכה ובודאי גם דודה מרדכי לא נחסר לו דבר. ובפרט שהיה שר וגדול מצד עצמו גם כן. ויש ליישב דלגבי ממונו של המן קרי ליה רעב שהיה ריק ממנו ומתאוה אליו:

ואל מצנים יקחהו לא בזיין ולא בצנה אלא בתפלה כו' כד"א צנה כו'. [נראה דדרש אל מצינים כמו אַל בפתח האל"ף ופירוש מצינים מלשון מגן וצינה וזה שאמר המדרש] לא בזיין ובצנה ממש אלא בתפלה המגינה על האדם בצינה. [וגם דרש המדרש] אל מצינים יקחהו אל כמו עם ומצנים זו תפילה דתפילה דאקריא צנה יקחהו:

שנתכנה כצנה יקחהו מהמן. כך צריך לגרוס [יפה ענף]. ונתכנה הוא לשון כינוי:

ומה תקנה לשק ואפר בלא תפלה. אף על גב דלא היתה תפילתן על הממון בודאי רק להציל נפשם. מכיון דבכלל תפלתם שיפיל ה' את המן בידם ממילא ניתן להם ממונו בתפלתם:

דחק. תאב ושואף:

המצומתים. המחוברים והנלוים אליהם:

פסקה י

ואתם כתבו כו' ושלחו כו'. הכוונה לומר בקצרה שעל מה שאמרו ואתם כתבו וכו' ושלחו לכל המדינות וכו' ונתקיים הדבר ביום אשר שברו וכו' ראוי לפרש והיה להם לשם הנס זה כי לא נעשה כמוהו:

והיה לה' לשם זה כו'. רישיה דקרא תחת הנעצוץ יעלה ברוש וכבר דרשוהו בפרק קמא דמגילה (י, ב) תחת הנעצוץ זה המן הרשע כו' יעלה ברוש זה מרדכי הצדיק כו' ותחת הסרפד זו ושתי הרשעה כו' יעלה הדס זו אסתר הצדקת שנקראת הדסה. והיה לה' לשם אלו ימי פורים. לאות עולם לא יכרת זה מקרא מגילה:

שלא נעשה כמוהו. כלומר מאי דדרשינן ביה בנס זה טפי מאחריני משום דלא נעשה כמוהו מעולם הילכך מוקמינן לשם ביה שעל ידו נודע בעולם שמו טפי משאר נסים. ואפשר דדריש נמי לאות עולם כי זה אות שלא נעשה בעולם כמוהו:

פסקה יא

וישראל מתגברין כאריה. משום דקשיא ליה היאך אפשר שמפני שנפל פחדם על כל העמים לא עמד איש בפניהם כי אחר שהם נהרגים ממה יפחדו שיגיעם יותר מזה שבעבור זה ימסרו להריגה ולא ימחו במה שבידם לעשות. לכן אמר שפחדם זה ממין פחד האריה על הצאן שמטבע צורתו להתגבר על עדרי צאן וכלם נופלים ונכנעים אף

כי עבר ורמס וערף ואין להם אומץ לב לעמוד נגדו. וכן נתן ה' לישראל גבורה כזו שהיו כל אומות העולם נרתעים ונבהלים מפניהם:

גדולה היא הכבשה. כמתמיה על קיום ישראל בין שבעים אומות עם חולשתם וכח האומות. והשיבו רבי יהושע שזה בהשגחה אלהית השומרת אותה כרועה המציל הכבשה מהזאבים והיינו כל כלי יוצר עליך לא יצלח וגו' דסיפיה מאתי נאם ה' כי אין זה אלא מפאת השגחתו יתברך:

פסקה יב

מלך מרדכי. תימא מה היא המלוכה שמלך על היהודים שזה לא יתכן שנתיחדו לו ויצאו מתחת יד אחשורוש. ויראה שרצה בזה היות מרדכי חזק ביהדותו ותורתו אף אחרי שנתודע לרשות. ולפי שמלכות היהודים היא הדביקות בתורת ה' ועבודתו [על דרך ממלכת כהנים (שמות יט ו) מאן מלכי רבנן (ע' גיטין סב, א)]. לזה אמר שמלך על היהודים [פירושו] שהיה ראש לחסידי היהודים [כמו שאמרו חז"ל מה מור ראש לכל הבשמים כך מרדכי ראש לכל הצדיקים שבדור] [יפה ענף]:

כך מרדכי. מוניטה שלו הולכת בכל המדינות שנאמר ושמעו הולך ומה היתה מוניטה שלו מרדכי מכאן ואסתר מכאן כן הוא נוסחא בפרקי דרבי אליעזר (סוף פרק מט עי"ש) וילקוט שמעוני אסתר תתרנט) ופירוש שם מרדכי כתוב מכאן ושם אסתר כתוב מכאן לא צורתם חס ושלום אבל במדרש בראשית רבה (פרשה לט יא) איתא שק אפר מכאן ועטרת זהב מכאן:

מוניטא. פירושו מטבע:

פסקה יג

הקדוש ברוך הוא כתב גאולת ישראל כו'. הוקשה לו בכתוב אומר מה שתשיג יד הגר. כי ימוך אחיך ונמכר לגר תושב ידוע שהשיגה יד הקונה. ועוד לענין הדין מה יתן ומה יוסיף היותו גר או תושב אחר היותו נכרי ואם כן למה אמר גר ותושב. וכן אחרי אומרו אחד מאחיו יגאלנו למה אמר או דודו וגו' כי בכלל מאתים מנה. על כן גזר ר' ברכיה אומר כי הוא רמז אל העתיד והוא אותו הגלות שהיה בימי אחשורוש [אלשיך ועיין שם]:

יד גר ותושב זה המן. כדאיתא לעיל (פרשה ז אות יז):

או לעקר משפחת גר זה המן שעשה עצמו עבודה זרה. כך צריך לגרוס [יפה ענף]. ודרש לעקר עבודה זרה כדשנו בתורת כהנים לעקר להביא נמכר לעבודה זרה עצמה (יבמות מו א) ונקרא עקר על שם שאדם חייב לעקור שורשה ולשרש אחריה כדפירוש הרמב"ן (ויקרא כה מז) (יפה ענף):

שגאלם הקדוש ברוך הוא כו' ופדאם. פירוש מתחלה גאלם הקדוש ברוך הוא מידו על ידי מה שתלו אותו מיד בחדש ניסן. אך אף אחרי מותו עדיין היה אפשר שלא ישובו ספרי האף כי כתב אשר נכתב וגו' אין להשיב וגם מזה הצילם. וזהו והצילם מגזרתו. ואחר כך פדאם בדם חללים רבים שנתן תחתיהם לסוף השנה ביום אשר שברו אויבי היהודים למשול בהם [אלשיך]:

כי מחה אמחה כו'. כלומר הכא נמי רמיזא ענין המן כדמפרש דזכר עמלק הוא המן. ואיידי דמייתי קרא דריש ליה מאי טעמא הכפל מחה אמחה:

מחה בעולם הזה. היינו במלחמת שאול באגג ובענין המן וע"ה אלף שהרגו שכולם מעמלק:

אמחה לעולם הבא. בביאת הגואל כי לה' המלחמה. או פירושו שלא יהיה לו יורש חלק לעוה"ב (יפה ענף) וכדתני במכילתא שמכל האומות קבלו גרים ולא מעמלק:

קרי ביה זָכָר. כטעות רבו דיואב כדאיתא במסכת בבא בתרא פרק לא יחפור (כא, ב):

שנמשל לזאב. פירוש בנימין נמשל לזאב (בראשית מז כא. ועי' חזקוני ואור החיים) לפי שהעמידו ה' כנגד הזאב שיעמוד לישראל בגלות מדי ופרס. והוא מה שמפרש ואומר העמיד הקדוש ברוך הוא כנגדן מרדכי ואסתר שעמדו לישראל בגלותן:

דמיא לדוב ואמר רבי יוחנן לדב כתיב ותמן אמרין. כך צריך לגרוס [אות אמת ויפה ענף]. ורצונו לומר משום דדוב לחוד וזאב לחוד. לכן קאמר דכיון דכתיב לדב בלא וי"ו ודב הוא זאב. דזאב ערבות מתרגמינן דיבי. ועיין לעיל ריש מגילה (פתיחתא אות ה):

העמיד הקדוש ברוך הוא. כנגדן מרדכי ואסתר. שיהיה לנו למחסה להצילנו מידם:

פסקה יד

בהדא בקעתא דארבל. פירוש בזאת הבקעה של מקום ארבל:

כך היא גדולתן של ישראל. פירוש לפי שאומות העולם הצלחתן סיבת מפלתן לפי שמתגאים בה כדתנן שקט לצדיקים טוב להם ולרשעים בהיפך. ועל כן אמר כמו שאור השחר כל עוד שהוא מאיר הוא מוסיף יותר באורה כך היא גדולתן של ישראל:

כי אשב בחשך ה' אור לי. רצונו לומר ולא קאמר ה' יוציאני לאורה אלא ה' אור לי כלומר אף בהיותי בחשך יאיר לי. והיינו תחלה מעט שעדיין יש הרבה מהצער בזמן ההיא כמו שנשאר הרבה מהחשך עדיין [יפה מראה]:

כך בתחלה ומרדכי יושב כו'. וצערו של המן לא חשיב הפסק בגדולת מרדכי משום דצער בעלמא הוא ולא ירידה מגדולתו. דלעולם היה בגדולתו דלא קם ולא זע ממנו [יפה מראה]:

ואחר כך וישב מרדכי. וגם זה תוספת גדולה דכיון דהמן נדחף אל ביתו בהשפלה היה חזרת מרדכי לשער המלך יותר גדולה דמעתה יכובד מרדכי יותר. וכל שכן שלא יחוש לזוע בפני המן בשאט נפש ממה שלא קם ולא זע ממנו אתמול. ועיין בירושלמי פרק אמר להם הממונה (פרק ג הלכה ב) ובמדרש שוחר טוב (מזמור כב) גירסתם:

פסקה טו

הדא הוא דכתיב אמרו לאלהים כו'. אעיקר דקרא קאי. ובעי לפרושי דישראל היו מתנין שבחו ויקרו של הקדוש ברוך הוא על הנס. ולהכי מייתי אמרו לאלהים מה נורא מעשיך דהיינו שיודו לה' על נסיו ונוראותיו שהנהרגין הורגין את הורגיהן כלומר דבכהאי גוונא הוי יקר דהכא. ואיידי דמייתי קרא מייתי נמי מה שמדות טובות של הקדוש ברוך הוא ברבוי מעין מה שנאמר כאן ברוב עוזך [יפה ענף]:

מה דחילין. פירוש דמה נורא דבק עם מעשיך. ופירושו כל אחד ממעשיך. ופירוש דמעשיך היינו הנסיים דהיינו מנגנות שלך:

פירוש אותות שלך. ובערוך פירש מנגנות ערמות. [מה נורא הם הערמות שלך]:

הנהרגין כו'. כענין משה שבקשו להרגו ונתזה החרב והתיזה צואר של קוסטינר כדאיתא בחזית פסוק צוארך כמגדל השן (מדרש שיר השירים רבה פרשה ז ט):

והנצלבים כו' כענין המן שבקש לתלות את מרדכי ותלו אותו ואת בניו:

והמשוקעים בים כו' כפרעה שגזר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו והוא וחילו טובעו בים סוף:

הוי ברוב עוזך. כלומר שעל ידי שתהפך מעשיהם עליהם יכירו רוב עוזך ויכחשו לך שפירושו ישתברו או יעשו כזבים בדבריהם כדאיתא בילקוט על פסוק זה (שמות רמז קפו):

בהשבע בפרוי ורבוי. בהשפע הוא רבוי בכמות. ופרוי היינו שיעשה פירות. ורבוי היינו באיכות. ולא הוצרך להביא ראיה רק ללשון רבוי דרבוי משמש בג' לשונות. אם הרבוי בכמות מבואר. ואם הפריה ורביה וידגו לרוב ואם באיכות ורב יעבוד צעיר. ומדכתיב סתמא כייל לכולהו [יפה ענף]:

האמונה ברבוי. לפי שאין ה' שומר הבטחתו לאדם לבדו אלא גם לזרעו. וכמו כן כשפוסק שכר לאדם על טוב מעשיו אינו פוסק לו לבדו אלא גם לזרעו. לכן אמר האמונה ברבוי רצונו לומר שהקדוש ברוך הוא נאמן בדברו זה אף שהוא יותר מהיושר [יפה ענף]:

עד שיבלו שפתותיכם לומר די. דרך גוזמא. או פירושו שכל זמן שיבלו ימיהם בטוב יהיו אומרים כן ונמצא שיבלו שפתותיהם עמהם בהיות אומרים כן תמיד:

אל נערץ בסוד קדושים. משום דסוד לשון זכר לכן מפרשינן רבה תואר לעריצות כי יעריצוהו מערצה רבה. הרי שהשבח הוא ברבוי:

אלא בוניך היינו תלמיד חכם. שהתלמיד חכם נקראו בונים. והכוונה בזה כמו שכתוב בסוף מסכת ברכות תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם דהיינו בזכותם יתן ה' שלום בעולם:

ה' יברך וגו'. עיקר הבאת שלום לכאן על שנאמר פה בסוף ודובר שלום לכל זרעו [מתנות כהונה]: